

Livsglimt

Mie Hougaard

Søren Nielsen

Aase Brahe

Gudrun og Jørgen Larsen-Ledet

Hilda og Chr. Hjort Willum

Det Historiske Udgiverværksted
i Grenaa 2008

Indholdsfortegnelse

Tidligere udgivelser

Forord

Mie Hougåard

Min tid hos isenkræmmer Ehrenreich side

Aase Brahe

Min familie og slægtsgården Toftlund, Tirstrup side

Købmandsforretningen i Hyllested side

Efter købmandsforretningen side

Min fars bog side

Søren Nielsen

Lunden Glesborg side

Under krigen side

Efter tyskernes kapitulation side

Efter krigen side

Løb side

Grenaa side

Hilda og Chr. Hjort Willum

Født i Randers. Født i Grenaa side

Dampvæveriet side

Vores hjem og ægteskab side

Forretningen side

Første klitrække side

Små tidsglimt fra Grenaa side

Gudrun og Jørgen Larsen-Ledet

Familie/ungdomsår side

Landboforeningen side

Aktive seniorer side

Tidligere udgivelser:

Mit liv i Grenaa	Knud Pedersen	1997	Udsolgt
Mit liv med naturen og landbruget	Jenny Bloch	1998	Udsolgt
Fra et Hjørne på Djursland	Karl Gleerup.	1999	Udsolgt
Mit livs Mangfoldighed	Bobby Berkhuijsen	2000	Udsolgt
Landbruget var min store drøm	Poul Smed Petersen	2000	Udsolgt
Hyllested Skovgaarde	Ove Højfeldt Lund	2002	Udsolgt
Gravlev. Træk af byens historie	Aksel Rousing	2003	
En henrettelseshistorie fra Ålsø	Grenaa Egnarkiv	2003	
Fra mit livs protokol	Jens Wulff	2003	
Hvad lavede mormor	Sigrid Buch-Jacobsen	2004	
Det hele startede i Lyngby	Inger Nygaard	2004	
Djurslandske Aneliste		2005	
Fuglslev En by og dens historie	Aksel Rousing	2006	
Fader din - Fader min	Sigrid Buch-Jacobsen	2006	
Hvad lavede mormor 2. del	Sigrid Buch-Jacobsen	2007	
Aalsrode, Djursland		2007	
Debild Hede, Kristiansminde	Henning Hansen	2007	
Lidt om mit liv og byfotografering	Frank Pedersen	2008	

Forord

Erindringerne i LIVSGLIMT har sin oprindelse fra Posthavens månedsblad "Solstrålen", som erindringerne i første omgang er skrevet til. I 2007 og 2008, hvor de forskellige interviews udkom i Solstrålen, bestod redaktionen af Jytte Hald, Leif Ryttertoft, Kaj Thomsen og Niels Kjeldsen.

Der er mange ældre, der er gode fortællere, og som kan beskrive en tid, der har været, men som ikke kan eller har svært ved selv at nedfælde deres erindringer på papiret. Redaktionen i Solstrålen har set det som en opgave at genfortælle og bevare nogle af disse erindringer for på den måde at fastholde et spændende tidsbillede og et stykke egnshistorie om Djursland.

Forskellige er blevet spurgt, om de kunne tænke sig at fortælle deres erindringer til Solstrålen, og om de ville have noget imod, hvis disse erindringer også udkom i bogform. Alle, der er blevet spurgt, har været positive og har syntes, det ville være interessant, og det blev til hyggelige aftener med gode samtaler.

Erindringerne er blevet nedskrevet på den måde, at Leif Ryttertoft og jeg har været ude med båndoptager og mikrofon hos vedkommende, hvor der så er blevet spurgt ud og fortalt. Derefter har jeg nedskrevet og samlet det, der blev optaget, hvorefter jeg så igen har været hos vedkommende for at "fylde huller ud" og rette misforståelser, inden jeg en sidste gang har været på besøg for at rette de sidste ting, fotografere og finde fotos til det fortalte. Jytte Hald har derefter valgt fotos og tilpasset interviewet til Solstrålen, hvor det senere er blevet bragt.

Efter hvert interview har jeg med nænsom hånd sammenkædet det fortalte, så det danner en fortløbende historie, og efter bedste evne forsøgt at bibeholde sproget og fortællemåden, og her i bogen fra Det Historiske Udgiverværksted kan man så se hele teksten og alle fotos fra de forskellige interviews.

Tak til de interviewede, der har ladet os komme indenfor i deres liv, og som har fortalt så levende. Tak til Det Historiske Udgiverværksted, der har gjort det muligt at udgive denne bog, og ikke mindst en stor tak til Inge Larsen og Bent Kjeldsen, der som sædvanlig har været meget hjælpsomme og ydet en stor hjælp med færdiggørelsen af LIVSGLIMT, som er udgivelse nr. 19 fra Det Historiske Udgiverværksted.

God fornøjelse

Niels Kjeldsen

Mie Hougaard

Interview efteråret 2006

Min tid hos isenkræmmer Ehrenreich

Jeg kommer fra Himmerland, fra Asted, et lille samfund med få spredte gårde og enkelte huse tæt ved Skørping og Rebild Bakker. Derfra kom jeg på højskole på Sjælland sammen med andre bønderkarle og piger. Det var en ganske almindelig højskole, som det var på den tid. Der traf jeg min mand, og så blev jeg derovre. Først i huset og derefter i forretning, hvor jeg blev manufakturuddannet. I forretningen blev der handlet med dametøj, herretøj og mange andre ting. Det var ligesom Vogels forretning her i Grenaa eller som Mads Skjerns forretning i Matador.

Min mand var fra Grenaa og ville gerne tilbage hertil. Vi havde imidlertid ikke noget at bo i, så jeg var inde hos Ehrenreich for at søge en af de lejligheder, han havde inde i gården. Det var meget svært at få lejlighed dengang. Vi kom til Grenaa omkring 1955, vil jeg tro. Ehrenreich har nok tænkt, at jeg var ihærdig for at få den her lejlighed, og så en morgen, hvor jeg mødte ham ved bageren, fortalte han, at han havde en dame, der skulle rejse, og han spurgte: "Er det ikke noget for Dem"? "Neej, det ved jeg ikke rigtigt", svarede jeg, men aftalen blev, at vi skulle snakke om det.

Dengang kunne jeg også komme ud til Svend Hansen i Østergade. Han havde en lille trikotageforretning der. På Sjælland havde jeg passet en lille "koneforretning", som man kalder det, så jeg var jo inde i sagerne, men det gjorde ikke noget, at jeg var udlært i manufaktur, sagde Ehrenreich. "Bare man er vant til at have med kunder at gøre, det er det vigtigste. Det andet kan vi sagtens finde ud af." Jeg syntes, det lød spændende, og da jeg kunne begynde med det samme, valgte jeg at arbejde hos Ehrenreich.

Da vi kom til Grenaa, syntes jeg ikke, at forretningerne generelt var så kundevenlige. Det var det første indtryk af Grenaa. Jeg stod på den anden side af disken, men jeg skulle jo også handle andre steder, og der syntes jeg tit, der manglede både lidt venlighed og interesse. Det var bare en følelse. Jeg kan ikke sige noget bestemt, men jeg syntes ikke, man var så kundevenlig.

Jeg startede med to kroner i timen, og jeg var på timeløn de første par år. Jeg ved ikke engang, hvad jeg sluttede med, men det blev efterhånden månedsløn med HK's tarif. Men det var jo andre penge dengang. Da jeg begyndte hos Ehrenreich, betød arbejdstiden ikke så meget, og vi skulle helst bruge en time til oprydning efter lukketid. I dag kan jeg slet ikke forstå, hvad vi kunne lave der i den time, men vi skulle feje, fylde op, rette af og andet.

Sådan var det, lige indtil vi skulle til at have penge for det. For hvis vi arbejdede mere end en halv time over, skulle vi nu have for en time, og så kunne vi godt blive færdige. Vi skulle helst lave noget hele tiden. Hvis to stod og snakkede, kom Ehrenreich og spurgte: "Er der nogle problemer?" Han gav ikke direkte ordre, men han mente nu, at det så bedst ud, hvis vi lavede noget og ikke bare stod og snakkede, og vi gik altid med en gammel beskidt klud i lommen, for så kunne vi hurtigt få det til at se ud, som om vi lavede noget.

Hele tiden brugte vi Fru og Hr., når vi talte til hinanden. Det var gammeldags, men det gjorde vi i alle de tredive år, jeg var der. Det var ikke, fordi det skulle være fint, men som han sagde: "Det passer sig bedst." Sådan havde det altid været. Han sagde heller aldrig "min kone". Det var "Fruen". Ehrenreichs kone var damefrisør hos Thomsens i Lillegade dengang, han lærte hende at kende. Da de så blev gift, holdt hun op med at arbejde, for jeg tror ikke, at man kunne have forretning, være gift og så samtidig have arbejde dengang. Der var i hvert fald ikke mange, der gjorde det. Det var ligesom ikke passende. For eksempel kan jeg huske, at politimester Tønnesens kone arbejdede på sygehuset dengang, og til det blev der sagt, at det godt nok var for dårligt, men heldigvis har det forandret sig.

Da jeg begyndte hos Ehrenreich, var der to mænd som kommissær, to damer og så Ehrenreich i forretningen. Men mænd har det ikke så nemt med at blive kommanderet med, så derfor blev det så til damer til sidst. "Vi er ligesom vant til lidt kommanderen hjemmefra", selvom mange nok synes, det tit er omvendt.

Men i sommerferien og ind til jul, når der var ferie og ekstra travlt, så havde vi nogle dejlige, unge mennesker til at hjælpe til i forretningen, sådan for at tjene en skilling, og de var rigtig gode at have til hjælp. De var dygtige, unge mennesker, og mange af dem gik på gymnasiet. Vi kunne ikke lade vær med at grine, når de sagde "du Ehrenreich", men det sagde han ingenting til. Jeg tror, at han syntes, det var helt i orden. Med os var det noget andet.

Ehrenreich mødte tidligt om morgenen, måske klokken syv, og han gik aldrig op før efter tolv. Der var onde tunger i byen, der mente, at det måske var på grund af konen, og jeg kan også godt skrive en hel bog om deres privatliv, men det vil jeg ikke begynde på. Det gør man ikke. Men det kunne blive meget sjovt.

Så begyndte jeg at rydde op, og det skulle jeg absolut ikke gøre. "For når der er ryddet op, så kan man ikke finde noget". Her var der organiseret rod. Ehrenreich vidste selv, hvor alt var, og det lige meget hvor rodet der var. Der måtte ikke ændres på noget, også selvom det ikke var nemt for andre

at finde rundt i sagerne, når det var sådan. Men det var jo helt fra generation til generation. Alt skulle være, som det var, og alt skulle stå på det sted, hvor det plejede at stå.

Den gamle købmandsgård blev bygget af Ehrenreichs farfar i 1880. I 1863 forpagtede Ehrenreichs farfar ejendommen, men da han dengang ikke havde nået myndighedsalderen, måtte Ehrenreichs oldefar løse borgerskab for farfaderen og på papiret stå for både forretning og ejendom. I 1880 blev den gamle gård nedrevet/ombygget, og den nuværende bygning blev den første og i lang tid den eneste bygning med tre etager i Grenaa. I 1903 overtog Ehrenreichs far isenkræmmerforretning og købmandsgård, og først fra 1963 var det Christian Frederik Ehrenreich, der var ejer. Så der var mange gamle traditioner forbundet med købmandsgård og forretning.

Ehrenreich blev 60 år, inden han overtog forretningen, så han gik ved siden af sin far, til han var i en høj alder. Det var faderen, der bestemte, og Ehrenreich, der blev kommanderet med. Sådan var det med de gamle typer, så da Ehrenreich selv kunne bestemme, var det nok blevet for sent, og han syntes så heller ikke, at der skulle laves om på noget. Det skulle være, som det altid havde været.

Jeg har været der fast i 28 år, og derefter i tre år på efterløn med 200 timer om året. Det er også mange år, men den ene dag går efter den anden, og man tænker ikke sådan over det.

Sommetider når der kom mænd ind i forretningen, var de ikke altid så glade for at blive ekspederet af damer, for de troede ikke, at vi vidste noget om søm, skruer, hængsler og andet. Der var så nogle enkelte, der spurgte efter Ehrenreich, men som regel fandt vi ud af det. Den holdning var nok fra gammel tid. Da var man ikke vant til, at kvinder vidste noget om den slags. Vi havde en mand, der kom ind fra Veggerslev. Han og hans søster kom fra Afrika, hvor de havde været i mange år. De havde købt et gammelt hus i Veggerslev, som han selv skulle gå og lave i stand, og det havde han ikke spor forstand på. Så skulle det gå ud over nogen, når tingene ikke passede, men vi blev da venner til sidst. Det var jo, fordi han ikke vidste noget om det selv, men når de har arbejdet i Afrika, så har de jo også haft en tjener til at ligge på måtten udenfor. Men de fleste kunder er nu nogle dejlige mennesker.

Jeg syntes, det var meget charmerende at arbejde i forretningen, og jeg kunne lide arbejdet, fordi det var så varieret. Det er så alsidigt med mennesker. Der var alle slags mennesker. Hvad skal man sige, lige fra skuespillere til fodermestre og godsejere. Jeg kunne lide at have med mennesker at gøre, og det her med, at folk skal behandles ens, synes jeg er lidt forkert, for det ønsker folk jo ikke. De skal behandles godt alle sammen, kunderne, det går jeg helt ind for, men det er forskelligt, hvordan man helst vil have det.

Det var Ehrenreich, der købte ind, ikke kun til forretningen, men også til privaten, og hans kone blandede sig ikke i forretningsgangen, heller ikke, når der var travlt. Men der var måske lidt fjernstyring? En enkelt gang prøvede jeg at disponere i fløjtekedler. Sælgeren havde rejst langt, og da Ehrenreich ikke var i butikken, købte jeg de kedler, jeg syntes, der var behov for, men de blev

returneret dagen efter. Jeg skulle ikke begynde at blande mig. Så jeg skulle lige sættes på plads. Men det gjorde ikke noget. Jeg kunne godt finde mig i det. Jeg kunne godt arbejde sammen med Ehrenreich, og jeg kunne lide at være der.

Ehrenreich var retfærdig over for personalet. Derimod var det ikke så sjovt at være rejsende. De fik bare lov til at vente, og man kunne nogle gange godt krumme tæer over den behandling, de fik, for de var jo trods alt også mennesker. Sådan tror jeg, det altid har været, og da Ehrenreich selv kunne bestemme, gjorde han lige sådan over for sælgerne. Dengang rejste mange af dem med tog og var afhængig af det, men i dag har de andre måder at transportere sig på. Men jeg tror, at generelt var det sådan mange steder over for repræsentanterne.

Der var mange forskellige kedler i forretningen. Blikkedler for eksempel. Men nu tror jeg ikke, der bliver solgt flere af dem. Kedlerne var i øvrigt placeret et meget u hensigtsmæssigt sted. Helt oppe på toploftet og helt ude i spidsen af bygningen. Vi skulle ud i gården, op ad bagtrappen og så hele vejen hen over loftet for at komme til dem. Det var både langt og besværligt. Det er noget, jeg aldrig glemmer. Men der havde de altid været, så det skulle ikke laves om, selvom der var så meget lagerplads andre steder og tættere på.

Vi havde lager på loftet og så hele vejen ned til Mogensgade, og kornloftet, hvor landmændene i sin tid afleverede korn. Der var den gamle hestestald, hvor landmændene kørte ind, satte hestene og så kom op og fik kaffe. Men det var før i tiden og ikke i min tid. Det har været en gammel købmandsgård.

Der over gården skulle vi også hente alle kopper og tallerkener de første år, jeg var hos Ehrenreich. Der var mange trin over alle de brosten, og hver gang der var en ekspedition, og der skulle købes et par kopper, var det den lange vej. Det var kun prøver, der var i forretningen. Lageret var over gården. Når vi så kom ned med sådan et par kopper, hændte det tit, at kunden kom i tanker om, at der også skulle en desserttallerken med, og så var det lige en tur til, men kunden kunne jo ikke vide, at det var så besværligt. Der var ellers så meget plads, men det måtte ikke laves om.

Hvis der blev slået et skår af en ting, og selv om det så ikke kunne bruges, så blev det gemt alligevel. Det stod i dynger oppe på loftet. Vi kunne godt sælge de skårede kopper, hvis de var billige nok. De blev sat i en kurv uden for forretningen til 50 øre eller sådan, og de blev solgt alle sammen. Det gjorde de såmænd. De der store, gule udsalgsskilte har en magnetisk tiltrækningskraft.

Vore cykler stod ude i gården, hvor der er gartnerforretning nu, og så var der garage overfor, hvor bilen stod. Der var god plads, for det var det sted, hvor bønderne i gamle dage satte deres heste, mens de skulle handle. Arrestforvarerens bil stod der også. Hvis Ehrenreich syntes, at cyklerne fyldte for meget, fik vi besked på at gå ud og flytte dem, for hvis fru'en skulle ud at køre i bilen, så kunne hun måske ikke komme forbi. Hun kunne også have kørt ud ad porten til Mogensgade, men hun kørte nu ud over Lillegade.

Der var store lokaler. Når man kom ind ad fortrappen til hoveddøren fra Lillegade, så man en almindelig isenkræmmerforretning med værktøj, porcelæn og meget mere, men derudover var der også alle de mange ting i magasinbygningerne. Der var alt, lige fra synåle til pigtråd, og Ehrenreich vidste, hvor alt var. Sommetider var det nu svært at finde ud af, hvad der var i skufferne, for der måtte ikke skrives på dem. Man skulle huske.

Jeg møder også tit nogle oppe i byen, der siger, at de lige har stået og manglet en lille ting, men de ved ikke, hvor de skal gå hen og finde det nu, Ehrenreich ikke er der mere. Men der er ingen i dag, der har så meget forskelligt. Det var også, fordi meget var fra hans fars og hans bedstefars tid, og alt blev gemt, og alt var betalt.

Der blev nu alligevel lavet noget om, da han selv kunne bestemme, for vi fik førstesalen med også. Tidligere var der lejligheder deroppe. Der blev lavet en trappe derop, så nu blev der forretning deroppe også. Der blev lageret af porcelæn samlet og flyttet op, så blev det meget nemmere, og selvom Ehrenreich var adræt til det sidste, så blev benene jo lidt tungere med årene. De sidste par år fik vi også et køleskab deroppe.

Til at begynde med kunne vi ikke handle med kongeligt porcelæn, fordi udstillingsforholdene ikke var i orden. Der var nok for rodet i forretningen. Man forlangte, der skulle være en bestemt plads til figurer og porcelæn, og så fik vi udstillingsmontre. Men det var de senere år.

Fra start til slut var der meget værktøjssalg, men så kom Thykier til, og trælasten havde mere avanceret værktøj. Det, vi havde, var sådan mere gammeldags værktøj. Til at begynde med kom der mange håndværkere hos os, men efterhånden blev det mindre. Der skulle andre ting til.

Der var legetøj i kælderen og også havemøbler. Selv en stor afdeling med fiskegrej havde vi. Der var ikke den ting, vi ikke havde af mange mærkelige sager på den tid. Klokker til elektrisk hegn, ja selv krudt og sprængstof. Det havde Ehrenreich tilladelse til at sælge på hele Djursland. Det skulle der polititilladelse til, men det skulle ligge mange forskellige steder. Sprængstoffet lå i kælderen, låst inde i en kasse, og de små detonatorer lå inde på kontoret i en anden kasse. I et af rummene i gården var der så noget andet. Det kunne godt være farligt at have liggende på et sted og så midt inde i byen! Det blev solgt til stenfiskere, bønder og andre, hvis de skulle have sprængt noget væk, men det skulle de så have polititilladelse til. Det nemmeste var at deponere tilladelserne hos Ehrenreich, og det tror jeg, at alle gjorde. Den skulle bare tages frem, og så skulle der skrives under.

Ehrenreich solgte også våben, jagtgeværer især. Dem ville han helst sælge selv. Jeg har kun en gang solgt et gevær, og det kom da ikke tilbage. Det er jeg lidt stolt af, for vi fik jo ikke kendskab til det. Det ville han selv, og derfor lærte han ikke fra sig på det område.

Så var der dengang, der faldt en kasse patroner fra skabet og ned i papirkurven. Den blev brændt af ude i gården i tønden, hvor vi brændte papiraffaldet. Det gav godt nok nogle ordentlige knald, og det kunne være gået grueligt galt. Der var små papirkurve rundt omkring i forretningen, og de blev så tømt over i en større papirkurv, der stod ude i gangen. Det var så den, der blev tømt ude i afbrændingstønden i gården, hvorefter der blev sat ild til affaldet.

Der var ting og sager alle steder, også i magasinbygningerne. Selv nede i bedstemors private syltetøjsrum nede i kælderen havde vi ting stående fra gammel tid. Der var faktisk mange museumsgenstande i det hele taget.

Når der skulle laves status, kom Ehrenreichs bror, der var statsautoriseret revisor, fra Århus. De startede tidligt om morgenen og blev ved til klokken tolv om natten. Lageret var også blevet talt op, søm for søm, og alt blev skrevet op, så det blev lavet grundigt, men vi var også lang tid om det. Hvad de gamle ting blev talt op til, har jeg ingen anelse om, men jeg kan forestille mig, at de blev talt op til, hvad de kostede i sin tid. Vi skrev ikke bare skuffe nr. et, nej vi tog skam hvert rum for sig. Det var virkelig grundigt.

Varerne blev prismærket, når de kom hjem, og priserne blev ikke rettet op senere, undtagen for glas og porcelæn, der havde vi kataloger med de nye priser. Andre havde jo nok helt afskrevet de gamle ting, men her hos os havde de stadig værdi.

Vi havde også udlejning af porcelæn, og det var rigtigt store, tunge trækasser at slæbe. Vi havde også hønsetråd. Heldigvis blev det ikke brugt så meget om vinteren, for det skulle rulles ud og klippes ude i gården. Det var vi nødt til, for vi havde ikke andre steder at være. Og en kold vinterdag kunne det godt være slemt at skulle gøre det. Vi skulle bruge en gammel døv saks til at klippe med, for det plejede vi, og den måtte altså ikke slibes, men så kom vi sommetider til at "låne" en, der kunne klippe.

Hver morgen havde vi kassestrimlen fra dagen før, og den blev rullet på en trærulle. Til nytår skulle trærullen skilles ad. Papirsrollen blev taget af, pakket ind og lagt i kælderen. En rulle for et helt år. Vi skrev bon på alt, på hvert eneste søm og skrue, vi solgte, og derefter blev det slået ind på det gamle kasseapparat med håndsving, der stod på disken. Vi havde så hver sit søm, hvor kopien af bonen blev sat på, mens kunden fik originalen. Vi kunne altid finde tilbage til ekspeditionen, hvis en kunde kom ind og spurgte til den. Det var nemt nok, men det tog sin tid. Kunden skulle blot have bon med eller huske datoen. Men der blev brugt megen tid dengang på sådan noget papir.

Og ligesådan, når nogen skulle have kredit. Dengang tog alle mennesker det som en selvfølge, at de skulle skrives, når der blev købt varer, selv småbeløb, og der blev aldrig sagt nej. Der var selvfølgelig nogle, der var lang tid om at betale, men kredit fik de. På en måde virkede Ehrenreich som en hård mand, men egentlig var han så blød. Vi havde en kæmpe hovedbog af de her store tykke. Det var et sindrigt system, hvor alt omhyggeligt blev bogført, og engang kommer de nok på museum. Der blev ikke kasseret noget af nogen slags. Det gjorde der ikke.

(Der er blevet overdraget en næsten komplet samling af regnskabsmateriale fra Ehrenreich til Grenaa Egnarkiv. Bøgerne ligger kilovis i store bunker, og de er fyldt med oplysninger, der, hvis de bliver rigtigt stykket sammen, kan fortælle historie, ikke kun om, hvad der skete i den gamle forretning og købmandsgård, men også hvad der skete rundt omkring i hjemmene. Det var Ehrenreich selv, der afleverede det omfattende materiale til arkivet, og siderne blev næsten levende, da Ehrenreich fortalte. (Redaktionen)).

Vi lærte i hvert fald sparsommelighed hos Ehrenreich med genbrug af snore og papir, klippe frimærker af og bruge konvolutterne til søm og skrue. Reklamerne klippede vi ud til huskesedler

og forskellige ting. Frimærkerne, der blev klippet af, blev ikke brugt til noget. De blev gemt i stakkevis. Han samlede på dem. De skulle sorteres, men det skulle vente, til han blev gammel. Ehrenreich var omhyggelig med selv de mindste ting, og hvis der for eksempel blev fundet en skrue på gulvet, skulle den lægges i en lille kasse, som vi brugte til det, ”for den hører jo til et sted”. En ting, vi morede os over, var, når der skulle hentes sæbe. Så skulle bydrengen huske at sige, at det var ”personalesæbe”, så det ikke blev den dyre.

Til mit 25 års jubilæum hos Ehrenreich, fik jeg et jubilæumskrus. På sølvpladen i bunden skulle navn og årstal indgraveres, og selvom Ehrenreich aldrig nogensinde har sagt Mie til mig, han har altid sagt fru Hougaard, står der Mie på sølvpladen. Der skulle jo betales for indgravering af antallet af bogstaver!

Vi havde altid julefrokost - det var fast tradition - enten ude på Bykroen eller nede på Hotel Dagmar, og vi fik to snaps og en øl hver. Så var der det år, hvor vi blev så berømte. Ehrenreich selv var blevet så tørstig, at han gerne ville have en øl til. Han tog det halve af den og sagde derefter: ”Send lige rundt, hvis nogen vil have en tår”. Og vi var måske ti til den julefrokost!

Kaffepauser eller kage til kaffe var der ikke noget af, men vi var vel ikke bedre end andre, så kaffe fik vi da, selvom det blev til noget hurtigt noget. Vi havde jo vores middagspause. Men Ehrenreich brugte heller ikke meget til sig selv, han havde altid været sparsommelig.

Ehrenreich har altid været i forretningen bortset fra den tid, han var inde som soldat og så et halvt år, hvor han var i Tyskland for at videreudanne sig, så det var forretningen, der interesserede ham og ikke så meget andet. Men han fortalte så meget om det her cirkus, hvor han var cirkusdirektør og revyen, som han var med til at lave i sine unge dage. Men det kan jeg ikke fortælle noget om. Derefter kom han ind i forretningen, og så blev der ikke tid til så meget andet.

(Ved opslag i den lille bog, Grenaa Folketidende gennem 47 år af faktor J. A. Nielsen, hvor faktor J. A. Nielsen opfrisker minder, er Cirkus Grinowski omtalt som et indslag i byfesten i Grenaa, og at det var et af de mest vellykkede indslag. Det var virkeligt godt og morsomt. Med hestedressur, vilde ridt, linedans, klovne og akrobatrup. (Redaktionen)).

Ehrenreich blev kaldt Krølle af sine venner. Det var fra hans unge dage, men navnet hang ved, også på hans ældre dage, hvor han havde mistet alle krøllerne og slet ikke havde hår på hovedet.

Ehrenreich elskede at fortælle fra gammel tid, og det var han god til. Han fortalte meget. Han fortalte mest efter lukketid, ikke i arbejdstiden, for da skulle der jo bestilles noget. Men desværre har jeg ikke været så god til at samle det op.

(I august 1988 arrangerede Grenaa Bevaringsforening en byvandring i Grenaa, hvor der til alles store overraskelse mødte 200 mennesker op trods det, at byvandringen foregik i silende regn. Året forinden havde man måttet aflyse, fordi der dengang kun mødte tre personer. Denne gang skulle byvandringen imidlertid slutte i gården hos Ehrenreich, hvor han ville fortælle om gamle dage. Heldigvis havde Ehrenreich været befalingsmand, for ellers ville flere været gået glip af hans beretning, da den silende regn nu nærmest var gået over i et skybrud, og det trommede ned både på tag, mennesker og brosten. Ehrenreich selv stod i tørvejrs i en af døråbningerne til magasinbygningerne, mens vi andre stod ude i gården og hørte på, og han fortalte så levende, at man kunne se det for sig. Selvom de fleste gummistøvler efterhånden var blevet fyldt med regnvand, og det også begyndte at løbe med vand ned ad ryggen, blev alle stående, til Ehrenreich havde fortalt færdig. (Redaktionen)).

Men Ehrenreich var jo også selv historie, og alle kan fortælle noget om Ehrenreich. Jeg kan huske, at vi et år til jul skulle sende pakker retur til et firma, blandt andet nogle svømmefødder, og så en pakke til Ehrenreichs mor i Århus, der jo var godt oppe i årene. Der blev imidlertid byttet om på pakkerne, så moderen fik svømmefødderne, og da så broderen ringede for at sige tak for ”julegaven” til sin mor, så blev døren lukket ind til kontoret.

Man talte også noget om, at Ehrenreich blev lidt senil på det sidste, og det er så sørgeligt at se folk blive senile, men jeg tror egentligt, at de, der lider af det, har det godt med det, i hvert fald, hvis de er så dårlige, at de ikke ved det. Det kunne også have gjort frygtelig ondt på ham at skulle have været fra den forretning, hvis han havde været helt frisk. Men måske er han også blevet presset lidt til beslutningen.

Han cyklede meget rundt i byen. Det havde han altid gjort, og han drejede også med cyklen, som han plejede at gøre. Der havde altid været plads nok, så længe han kunne huske. Men vi stod ”med livet i hænderne” oppe i forretningen, hvor vi havde god udsigt og kunne se, hvordan det foregik på cykel. Det var ikke så godt i de sidste år, han havde forretningen.

Det værste var, at han gik i banken med pengene klokken tolv om natten, inden han gik op. Så en aften var der nogle unge mennesker, der ”trådte i hans fodspor” over til banken, og da tror jeg nu

alligevel, at han blev forskrækket. Det var også lidt farligt, så det blev ændret. Også selv om han altid havde kunnet klare sig selv.

Angående EDB troede jeg, at jeg hørte forkert, da jeg fik at vide, at han havde fået det, men det er så, efter at jeg er rejst derfra. Det må have været for at hjælpe til med regnskab og indkøb.

Et par år, efter at jeg var holdt hos Ehrenreich, lukkede forretningen, men han var også blevet over 80 år. De boede oven over forretningen på anden sal, men så købte de hus ude i "Skoven" ved Århusvej. Vi syntes, det var synd, at han skulle flytte helt ud i skoven. De skulle have købt en bolig inde i byen, så han kunne gå omkring blandt dem og det, han kendte.

En af de tidligere bydrengene kom og kørte ærinder for Ehrenreich, i banken og sådan, men det var også godt nok, at han ikke kørte selv. Til sidst endte han på plejehjem, men han befandt sig godt ved at være der.

Det var nødvendigt at renovere meget på ejendommen. Jeg tror ikke, der er blevet kostet noget på den, mens Ehrenreich havde den. Det tror jeg faktisk ikke. Der var hul i taget, og det regnede ned, men der blev ikke kostet noget. Det skulle der ikke bruges penge til. Og nu står bygningen igen pæn og flot.

(Den gamle forretning og købmandsgård blev solgt, og der blev bekostet en større reovering af ejendommen, men det var også stærkt tiltrængt. Der blev lavet en stor forretning i stuen, hvor Intersport nu har til huse, samt en spændende, hyggelig øl- og vinstue i kælderen, der fik navnet Grindu efter et gammelt navn for Grenaa by. Derudover blev der lavet flere lejligheder og kontorer. Det var arkitekterne og projektrådgiverne Tommy Glindvad og Ib Jeppesen, der med respekt for husets lange historie løste denne spændende opgave. (Redaktionen)).

Åse Brahe

Interview efterår 2007

- Foto 0   Aase Brahe
- Foto 1.   Mine bedsteforældre, Stine Kjeldsen (født Lund) og Niels Kjeldsen med deres børn. Petrea født 1870, Jens (min far) født 1875, Martin født 1877 og Agnes født 1879.
- Foto 2.   Mine forældre Kirstine Kjeldsen og Jens Kjeldsen med deres børn.
Bagerst: Dagmar, Kjeld og Knud. Næste række: Rigmor, Aase, min mor Kirstine, Valborg, min far Jens, Niels. Min mor, Kirstine Kjeldsen, er født i 1845, mens min far, Jens Kjeldsen Jensen, er født i 1840.
- Foto 3.   Min svigerfar med hest hos smeden i Hyllested. Foto fra før 1919, hvor svigerfars far døde, og gården blev solgt.
- Foto 4.   1927. Foto taget af Valdemar Brahes første bil uden for forretningen i Hyllested.
- Foto 5.   Ca. 1913. Gården i Tirstrup lige inden ombygningen. Min mor, far, barnepige, Rigmor, Niels og Valborg.
- Foto 6.   1914. Gården efter ombygningen. Mødding stadig midt på gårdspladsen.
- Foto 7.   Ca. 1955. Luftfoto af Toftlund.
- Foto 8.   Købmandsbutikken i min svigerfars tid
- Foto 9   Købmandsbutikken efter overtagelsen.
- Foto 10.   Aase og Jørgen Brahe i butikken med to kunder. Ca. 1978.

- Foto 11. Aase Brahe i gyngestolen, der blev reddet ved branden.
 Foto 12. Min mands tipoldefars tandkiste. "Boystrup familiens dåbsattest".
 Foto 13. Det gamle hængeskab.
 Foto 14. Oldemor Marianes ur. Hendes anden mand var ved at spille og drikke slægtsgården bort.

Min familie og slægtsgården Toftlund, Tirstrup

Jeg hedder Aase Brahe, Aase Lund Brahe, når det skal være helt rigtigt. Min mand hed Jørgen Brahe, og vi lærte hinanden at kende til et bal på Tirstrup Kro.

De par gange, Niels Kjeldsen har ringet til mig, har det givet et helt sæt i mig, når han sagde, det var Niels Kjeldsen, for min bror, der fik gården, hed Niels Kjeldsen, og han har jo været død i masser af år. Og så havde jeg en fætter, der også hed sådan. De var kaldt op efter bedstefaderen begge to.

Min far hed Jens Kjeldsen. Han var født i 1875 på slægtsgården i Toftlund i Tirstrup, matr. nr. 3 a, og det var også mit fødehjem. Ved handel og køb af gamle bopladser var gården i 1948 kommet helt op på tyve matr. nr.

Min far har vist næsten ikke været hjemmefra undtagen, da han var soldat. Han var garder, og det var han så stolt af. Han var også med til at starte Djurslands Garderforening. Min mor var født i 1883 og kom udefra, omkring Randers ved Clausholm.

Gården var min oldefars, gamle Jens Kjeldsens, og vistnok hans fars igen. Jeg ved ikke, hvorfor det der Kjeldsen er kommet ind i slægtsnavnet, men der var vist noget med, at de skiftede navne. Min oldefar, altså min bedstefars far, det er ham, der står en gravsten for på Tirstrup kirkegård, var gift fire gange. Med den første kone var der børn, med de to mellemste ingen. Da han var 65 år, blev han gift med den sidste, som var min oldemor, og da blev min bedstefar født. Min bedstefar, Niels Kjeldsen, var sidst i 30'erne, da min far blev født, og min far var lige ved 50, da jeg blev født, så det er derfor, det kan gå så mange år tilbage. Min bedstefar var sognefoged, og det var min far også.

Jeg mener, at da den første havde gården, var det en fæstegård under Høegholm, han hed vistnok Jens Rasmussen eller Jens Rasmussøn, men jeg er ikke helt sikker på, om det er rigtigt. Min oldefar har så været en søn derfra. Jeg har fået at vide, at en af de her fire koner er født Brahe, og det er jo egentlig mærkeligt. Min bedstemor var født Lund, og det er hende, vi har navnet Lund efter.

Min bror var den sidste i familien, der havde slægtsgården. Han fik gården efter min far i 1943, samme år, som jeg blev gift, men han var en meget dårlig landmand. Han skulle nok aldrig have været landmand. Han passede det ikke ordentligt rent ud sagt. Og han passede heller ikke bygningerne ordentligt. Vi kunne da se, at de forfaldt mere og mere, men nu er den ene længe revet ned. Der er så en, der har købt gården, men han bor der ikke. Der bor nogle til leje i huset i stedet. Det er blevet gjort pænt i stand, måske ikke lige det hele, men sådan at det ser ret godt ud.

Min bror var vældig godt begavet og kunne skrive for sig og alting, men landbruget og det med at holde gården i orden, det var ikke godt. Han blev gift samme år som jeg, men blev så skilt efter nogle år. Han blev gift igen, men så døde han, og hun blev boende på gården. De havde ingen sønner. Han fik ingen børn med den første kone, men det fik han med den næste. De fik tre piger, men de ville ikke have gården og solgte den, da moderen døde. Og det er der såmænd da ikke noget at sige til.

Før gik der tit en søn hjemme på sådan en gård, og det var da også mange gange noget sørgeligt noget. Men sådan var det rigtig mange steder. Dengang var der mange folk på gårdene. Det er der jo ikke i dag. Nu for eksempel Høegholm. Jeg har hørt for nylig fra ret kompetent side, at der går godsejeren og svigersønnen og passer det hele i det daglige. De har måske lidt hjælp ind i mellem, men ellers passer de det selv. Jeg her set et billede inde hos naboen. Han var husmand på Høegholm engang, og det var et gammelt billede fra førhen, dengang man tog de billeder, hvor alle folkene var stillet op, og da var de treogtyve. På gården hjemme havde vi altid, mens jeg var hjemme, min bror og to karle og derforuden en pige og vi tøser.

Min far sad og skrev hele tiden. Han var sekretær for Landboforeningen i Ebeltoft, og den lavede han også så meget skrivarbejde for. Min far havde et lille kontor oppe oven for forgangen, der sad han oppe i kulde og under dårlige forhold og skrev. Han havde et fåreskind inde under skrivebordet, og så sad han der med sivsko på. Ikke tale om, at han ville have fyret deroppe trods det, at vi havde masser af brændsel fra skoven. Så var der en dag, da han sad og skrev, vi havde sådan en skoleknejt til at hjælpe til, at der kom en mand og skulle snakke med min far. Så sagde han til drengen: ”Ved du, om Jens Kjeldsen er hjemme?” ”Ja, men det er han. Han sidder oppe i skriverhuset!”

Men han har også skrevet meget. Det har han altid gjort. Han var også i bestyrelsen for så mange ting. Han var med til at passe Sparekassen. De havde åbent sådan en to-tre timer en gang om ugen et sted. Der var han så kasserer. Men sådan var det jo dengang.

Min far døde i januar 1957 og blev altså 82 år gammel og var åndsfrisk næsten til det sidste. Mange år er gået, siden far skrev sin bog, og meget er sket i slægten siden da. Både godt og mindre godt. Desværre har jeg ikke evnen til at fortsætte min fars beretning, men jeg er glad for, at han har skrevet så meget ned, som senere slægtled vil læse med interesse.

Købmandsforretningen i Hyllested

I 1943 blev jeg gift med Jørgen Brahe, søn af købmanden i Hyllested, hvor han var kommis i fem år, hvorefter vi overtog forretningen selv. Butikken bestod lige nøjagtigt i 60 år, fra min svigerfar begyndte, og til vi holdt. Vi holdt med butikken i 1979, og vi startede i 1941, så det blev til 31 år som købmænd i Hyllested.

Min svigerfars far havde en gård, der blev solgt, da han døde. Min svigerfar var dengang hjemme på gården, men han startede en høkerbutik i det tidligere afholdshotel i Hyllested, der var blevet bygget i 1908. Min svigerfar, Valdemar Brahe, havde handel med mange ting. I en periode var der foruden handel med kolonialvarer egen chokoladefabrik. Man lavede leverpostej, satte bunde på træsko og

begyndte at handle med isenkram og manufaktur. Han startede sin butik lige ved siden af brugsen i Hyllested. Den første dag blev der solgt for 9 kroner og 35 øre. Han begyndte forretningen i gullaschtiden, lige efter Første Verdenskrig, hvor varerne var steget helt usandsynligt meget. Brugsen havde købt til de høje priser, men pludselig begyndte priserne at falde, og bestyrelsen, der bestod af gamle gårdmænd, ville ikke sælge med tab, så de holdt priserne. Svigerfar kunne derimod både købe billigt og sælge billigt, så der var jo nem konkurrence, og det varede ikke længe, inden omsætningen var større end brugsens.

Den første vogn, min svigerfar havde, var en gig. Det var helt fjollet at købe sådan en, men han var jo gammel soldat med heste, og hvad dertil hørte. Det skulle jo gå stærkt. Så fik han fat i en hest, der var bange for biler, men det skulle han nok kurere den for, mente han. På stien nedenfor ved kirken i Hyllested, hvor der er en lidt høj hæk over til en have og sådan lidt skråt op, der lejede han en lastbil af vognmanden derude til at komme kørende. Så skulle han selv komme kørende med hesten, for derinde mente han ikke, der kunne ske noget. Det skulle de gøre nogle gange, så hesten kunne blive fortrolig med bilen. Men den var så tosset den hest. Den første gang, lastbilen kom, sprang hesten over den her hæk med svigerfar, vogn og det hele og kørte rundt i haven. Og der var lige sået en græsplæne. Men så solgte han hesten og købte en anden.

Til at begynde med havde han en husmand, der kørte landtur for ham. Han cyklede ud og hentede ordrer, som vi sagde. Så kom han hjem med dem, og så blev der vejret af i kasser og kørt ud med det på landtur. De skulle helst være der på bestemte tider, for så var damerne hjemme. Vi havde både en kommis og en lærling, da vi overtog købmandsbutikken, og det var dem, der cyklede ud for at få ordrer for os. Når vi kørte landtur, var det med bestillingsvarer, men vi havde også tillige noget mere med, og det blev mere og mere. Vi havde en bil, men så kom krigen, og så måtte vi jo ikke køre.

Vi kunne nu heller ikke få noget at køre på. Så fik vi en hestevogn. Ja, det var i min svigerfars tid, under krigen. Det var jo i 1948, vi overtog forretningen. Han fik lavet en lille vogn med bund af en bil, og så havde vi en dejlig lille hest at køre med, og så gik det jo. Han havde fået lavet et kuskeseade af et almindeligt vognsæde, men så fik han lavet to mere, så man kunne sidde bagpå. Og så kørte vi i byen med den om søndagen.

Vi fik sådan et "folkevognsrugbrød" at køre med til sidst, og i den fik vi lavet nogle hylder, så der kunne ligge varer af det mest almindelige, eller hvis der var noget, vi skulle have solgt. Dengang min svigerfar fik kørekort, købte han en bil i Grenaa ude hos Andreas Jacobsen, og så var der en af folkene, der kørte med ham ned til havnen og tilbage igen. Min svigerfar skulle køre, og så fik han kørekortet. Jeg kan huske, min mand sagde: "Men han har heller aldrig lært at køre ordentligt".

Som handelsområde havde vi ikke Tirstrup, men Fuglslev kom vi til og Hyllested Skovgårde, ikke Gravlev, for der var der en brugsforening, men Rosmus og Balle trods det, at der var fem købmænd i Balle dengang, og til Attrup Kær, Rosmus og Balle hørte sammen, og så Rugaard og Skovgaard. Det skulle være, så det var nemt og kort at køre. Senere blev det pr. telefon, at vi ringede til folk og fik ordrer, hvorefter vi så bragte det bestilte ud. Ja, i dag tager de 30 kroner for at bringe varer ud. Og det er det, jeg siger: "Hvis vi havde taget 30 kroner hver gang, så var vi blevet millionærer."

Dengang min datter og svigersøn fik bageriet i Kolind, de havde jo mange udsalg, en vældig omsætning og 14 mand i bageriet, og så havde de ture om morgenen rundt til de forskellige handlende, begyndte vi at få rundstykker og kager hver morgen fra dem, så det trak jo også godt. Vi solgte mange rundstykker om lørdagen. Om søndagen havde vi lukket. Ja, lørdag morgen og søndag morgen bagte de seks – syv tusinde rundstykker derovre i Kolind, men de begyndte også i bageriet klokken halv elleve fredag og lørdag aften. Så det var hårdt at være bager.

Til at begynde med havde vi åbent til klokken syv om fredagen og klokken otte om lørdagen. Så blev det til, at vi lukkede klokken to om lørdagen, men senere blev det til klokken tolv. Det var sært, for det var meget nemmere at få lukket klokken tolv end klokken to, for så var der jo nogen, der lige kunne nå at spise til middag, inden de skulle til købmanden. Var det klokken tolv, så skulle

de skynde sig hjem for at spise. Om morgenen startede vi klokken syv, men så tidligt var jeg ikke derude. Jeg var med i det hele i butikken, men det var nu sjældent, jeg vejede af, og jeg gjorde heller ikke rent. Det havde vi nogen til. Og senere, de sidste åringer, havde vi en dame, der gjorde rent hos mig om fredagen, og så kom hun også og gjorde rent i butikken andre dage.

Det er en skam, at vi ikke har skrevet op alle de lærlinge, vi har haft gennem årene. Der har været mange. De sidste par år havde vi nu ingen, for det var ikke til at få nogen, men da fik vi så nogle damer i butikken. Vi havde en dame, der altid var så nøje med at komme af sted, lige når klokken slog. Hun kunne godt gå og feje i butikken og i bagbutikken, og hvis klokken så lige var halv seks, så lod hun kost, skidt og det hele stå, selvom hun var lige ved at være færdig. Ja det er da også forfærdeligt. Trods det at hun var på egen kost, så fik hun både formiddagskaffe og eftermiddagskaffe, så hun behøvede da ikke være så nøjeregnende.

Dengang kostede flaskerne ingenting. Kunderne fik dem bare med, og så kom de med dem igen. De var ved gavlen ved indkørslen. Der var indgang foran på huset til forretningen. Der ved gavlen stod alle de her ølkasser fyldte med flasker, og der var aldrig en, der rørte dem. Så blev det til, at de kostede noget, og så fik vi dem ind i garagen. Nytårsaften var der så tit nogle knejter, der stillede alle ølkasserne på tværs ude på vejen. Det opdagede vi jo, og så råbte jeg til dem: ”Hvis I stiller kasserne tilbage, så skal I få noget herinde”. Så gjorde de det gerne, og så kom de ind og fik lidt slik og sodavand. Dengang ville sådan nogle knejter ikke have øl. Det er blevet andre tider. Det er frygteligt med alle de knejter, der går og drikker sig fulde. Det er jo noget skrækkeligt noget. Jeg ved ikke, hvad der kan gøres ved det. Men jeg forstår ikke forældrene, at de ikke kikker efter, hvad deres børn laver.

I købmandsbutikken havde vi brød, arbejdstøj og al muligt undertøj både til herrer, damer og børn. Korsetter kunne vi skaffe, og brystholdere havde vi i flere størrelser. Vi havde også cowboybukser, men da der kom så mange forskellige udgaver, ville jeg ikke have med det at gøre. Og de her terylenebukser samt forklæder og broderier. Efterhånden så gik det mere og mere ud, og vi stoppede med det, men helt til sidst havde vi både strømper og undertøj. Gardinstoffer havde vi da også til at begynde med, da jeg var der.

I begyndelsen fik vi varerne hjem i sække, og så vejede vi det af, men det varede nu ikke længe. Ja, der var lige flormelis, det varede længe med det, men det gled ud med tiden, og så var det afvejet, når vi fik det hjem. Men ellers så vejede vi det hele af, så det var klart. Ris og gryn og sådan noget blev vejet af i bagbutikken. Vi havde sådan en lang disk med skuffer. Jeg ved, at min mand sagde, at den var anskaffet i 1926, men så fik vi lavet butikken om to gange, og så forsvandt disken. Loftet blev sænket, for der var så frygtelig højt til loftet. Vi havde en tømrer, der var specialist i det, en fra Knebel. Vi havde lukket i en uge, og så lavede de det hele, nyt gulv, ny disk og alt muligt. Til sidst havde vi da selvbetjening, men det var nu ikke let at vænne folk til det.

Efter at vi havde overtaget forretningen, gik der ganske kort tid, inden min svigerfar blev klar over, at han ikke kunne gå sådan og ikke have noget at lave. Han var en rask og dygtig forretningsmand, og han havde altid interesseret sig for manufaktur. Så blev de da enige om, min mand og han, at hvis han nu byggede en lille butik til i enden af huset, ja den var nu ret stor, så kunne han få al manufakturen. Og så havde vi det andet, isenkram, hønsefoder, tjære, reb og alt muligt. Så han fik altså manufaktur deroppe, og det slog han sig vældig op med. Det gik vældigt med ham. Han havde både madrasser, senge (spiralsenge) og sådan noget. Så havde han en aftale med en fabrik i Hadsten, og der kunne han få frakker og kjoler hjem. Sådan et godt udvalg. Det måtte han have i

fjorten dage, og så tog de resten tilbage. Det var vældig godt. Så ringede han rundt omkring. ”Nu har jeg kjoler hjemme”.

Han var aktiv også i sin pensionisttilværelse, og han døde, mens han havde forretningen. Der var en ung pige til at hjælpe ham. Min svigermor og hun passede det så et halv års tid efter hans død. Min mand gik ned og ordnede med penge og regnskab om aftenen. Men så lukkede de altså, og så tog vi noget hjem til os i købmandsbutikken af manufaktur, men det var nu ikke så meget, vi havde på det tidspunkt. Men svigerfar havde haft en vældig forretning der. De kom langvejs fra og handlede hos ham. Han havde kræft i lang, lang tid. Han havde lige klippet hæk dagen før, og så var det, han døde om morgenen lige efter. Han var 67 år, da han døde. Han havde været på sygehuset for at blive opereret, men der kunne ikke gøres noget. Han var sådan, at han ikke ville høre længere, at han var syg. Læge Petersen fra Tirstrup kom så en gang imellem, når det var alt for slemt med sygdommen, og så snakkede de lige: ”Det er nok noget gigt”, sagde Petersen, og så snakkede de ellers politik og skat og sådan noget. Så blev der ikke gjort mere ved det.

Han fik et ordentligt skattesmæk dengang, pengeombytningen kom, og det pinte ham. Han gik sør’me til skatteretten, men jeg tror, han kom af med 30.000 kr., og det var mange penge dengang. Det var en grim en. Det var det dengang, der kom pengeombytning. Alle de, der skyldte ham nogle penge, ja måske endda nogle, han slet ikke havde regnet med at få ind, kom og betalte, og så havde han alt for mange penge. Nogle af dem havde han afskrevet. Nogle havde skyldt et halvt år. Der var nogle ind imellem, der kun betalte et par gange i året, men så kom de og betalte det hele. De var jo gode nok, men de kom alle og betalte på en gang. Alle købte også ind af vedvarende goder som tøj og sådan noget, og så blev der jo flere penge, end han havde opgivet til skattevæsenet. Og det var skidt.

Der var en bekendt, der også kom af med et beløb cirka ligesådan, så der havde nok også været nogle gamle regninger ude, som så lige blev betalt. Og nogle ville måske betale forud. Men han snakkede nu ikke ret meget om det. Da min fars bekendt blev gammel, kom han på plejehjem i Tirstrup. Han var nu så frygtelig tyk i forvejen, og de kunne ikke få ham fra at spise. Han åd, og han drak alt det, han lige kunne, og hvis de sagde til ham, at nu skulle han holde lidt, han skulle være tyndere, så sagde han: ”Jeg vil fan’hugge mig ha’ noget for de penge, jeg betalte dengang”. Ja, han sagde altid fan’hugge mig.

Folk samlede på mønter dengang, for de skulle jo ikke ombyttes. For mange havde det nok været billigere at lægge pengene bort i stedet for at prøve at ombytte dem, for så fik de en stor bøde oveni. Men det var jo ikke til at vide.

Min svigerfar var elendig til regnskab. Det havde han aldrig lært noget af. Min mand havde været i lære i Århus og været på handelsskole der, og så var han kommis i Hjørring i tre år. Så var han i Knebel lidt og afløse der, han havde da været ude og lære noget. Han var vældig interesseret i regnskab. Min svigerfar var aldrig med i nogle foreninger, han havde nok i at passe det derhjemme. Min mand var heller ikke med i ret meget, men jeg kan huske engang, han blev formand for vandværket, hvor han sagde: ”Nu kan I selv bestemme, om I vil have øl eller vand i hannerne”.

Efter købmandsforretningen

Min mand Jørgen var blevet 65, og vi var blevet trætte af slæbet. Vi prøvede at sælge forretningen, men det kunne ikke lade sig gøre. Der var en købmand i Sivested, der var interesseret, men da han ikke kunne sælge sit hus, blev det ikke til noget. I stedet solgte vi huset til beboelse. Vi fik såmænd det samme ved den handel, som hvis vi havde solgt forretningen, og så kunne vi også sælge varelageret. Det var også tiderne, der gjorde, at vi ikke kunne sælge. Der var en opgørelse fra købmandsforeningen om, at der skulle 250 husstande til en forretning af Hyllested-forretningens størrelse. I Hyllested er der kun 85, og så kan det kun gå, hvis man ikke har gæld. Der kom meget mærkeligt frem, da vi solgte ud. Der var flere steder på lageret, hvor der aldrig var blevet ryddet op, helt tilbage fra min svigerfars tid.

Vi flyttede til Balle, men da min mand døde, solgte jeg huset i Balle næsten med det samme, for jeg ville ikke bo der alene med en stor have og sådan.

En tid efter at vi holdt med forretningen, ville jeg godt have noget at lave, og så blev jeg interviewer for Observa. Det var jeg så i otte år, og da kørte jeg rundt. Jeg havde først Grenaa Kommune, og det var også både Lyngby og Trustrup. De var jo med i Grenaa Kommune dengang. Jeg fik hver måned at vide, hvor jeg skulle køre hen, og her i Grenaa skulle jeg også finde de små gader. Og det var altså sjovt det der. Det er de utroligste steder, hvor man kom ind.

Så fik jeg senere Hornslet Kommune, og der var jo både Mørke og Hornslet med. Det var langt at køre ud til Hornslet og Mørke, men jeg kunne godt lide at komme derud. Så kom jeg ud et sted, det var en søndag formiddag, for jeg skulle af sted sidst på dagen eller lørdag og søndag, for ellers var der jo kun pensionister hjemme, og det var jo ikke lige dem, der skulle spørges hver gang, og så var der et sted, det var sådan lidt ude på en mark, jeg kom til. Der stod godt nok så meget udenfor, men de var flinke, og jeg kom ind. Så skulle jeg sidde ned, de var lige flyttet ind et par dage forinden, og jeg kom til at sidde i enden af sofaen. På sofabordet lå der en hel fasan, sådan en skudt fasan. Jeg kikkede jo lidt, men de sagde ingenting, og jeg sagde heller ikke noget. De var slet ikke kommet i orden endnu. Det eneste, der hang på væggen, var et billede af Stalin. Ja, jeg kunne ikke lade være med at grine. I kan tro, jeg oplevede meget sjovt dengang.

Jeg skulle lave interview efter adresser på en liste, og hvis den første så ikke ville, skulle jeg til den næste på listen, eller næste igen. Jeg skulle prøve tre adresser, og hvis ingen af dem ville, skulle jeg

opgive. Tit skulle jeg selv finde nogen at interviewe. For eksempel landmænd på 50 år, eller nogle med en bil af det og det mærke, og det var jo ikke altid nemt. Men så var jeg så heldig, at jeg havde nogle mænd, der kunne hjælpe mig at finde frem til dem. Jeg kendte næsten alle gårde fra Ebeltoft til Grenaa, eller også kendte jeg nogen, der kendte dem. Så med landmændene gik det nemt.

Då jeg så havde opbrugt det hele på den strækning, begyndte jeg at køre ud i Nørre Herred, men det var ikke til at have med at gøre, og så holdt jeg op. Jeg gad ikke mere. Det var jo heller ikke noget, der gav ret meget, men det var sjovt.

Men så var det, at min mand døde, og så flyttede jeg her til Grenaa. Ja, jeg boede vist i Balle et år eller to, efter at jeg var blevet ene. Jeg ville gerne herud til Grenaa, for jeg havde så meget med min søster Rigmor Wassard at gøre. Det var næsten mit andet hjem. Så kom jeg ud at bo ude i Bærhaven. Det var lige blevet færdigt dengang. Senere blev jeg sådan, at jeg ikke kunne se at køre bil, og så var det, at jeg fik lov at komme ind her i Posthaven. Her er det lidt nemmere at bo, at komme op i byen og sådan. Men som jeg da savner min bil. Det gør jeg endnu. Og det er vist seks-syv år siden nu. Men det ved jeg, at andre også gør, hvis de skal af med bilen. Man har en vis frihed med at kunne køre ud, når man vil.

Jeg ser ikke ret godt nu, og det er noget forbistret noget. Det eneste, jeg kan, er at strikke sokker, men heldigvis er mine piger flinke og artige med at hente og bringe mig. Jeg har to piger. Den ene havde bagerbutikken i Kolind, og den anden er pædagog og bor i Lystrup.

Astrid Lunøe var Wassards mor, og hun blev gift med en Lunøe. Dengang Wassard var tre år, døde hans far, og han havde en købmandsgård der, hvor Djurslands Bank nu ligger, på hjørnet af Nørregade. Wassard var født i 1903, og dengang havde de den forretning der. Så var faderen til begravelse i Hobro, - det var en ung pige, der var død af tyfus -, og tænk så bliver han smittet og dør hurtigt efter. Og dengang ventede hun barn, Wassards mor, og det blev altså Ingrid Svendsen på Hessel. Så hun solgte og flyttede ud på Skærvad og boede der som enke, men så blev hun gift med Lunøe på Djursgård.

Min søster Rigmor Wassard var sognerådsformand. Ja, det var mærkeligt, hun blev det, hun var jo bare almindelig husmor, og så at de troede, at hun kunne. Hun havde været ene dame i sognerådet i alle de år. At de så havde tiltro til, at hun kunne være sognerådsformand dengang. Hun har jo aldrig været skolet, ud over at hun har gået syv år i skole. Men hun kunne alting. Det var også hende og Ehlers Allermann, der fik ideen til Fuglsangbyen. De købte 100 tønder land af Hessel. Men nu graver de jo igen ude på Hessels jord, derude ved hovedvejen. Hessel bliver snart mindre og mindre. Til at begynde med havde den jord helt ind til åen, men det har nok været noget skidt jord der ind til åen. Det meste af det har jo også været hede.

Der var nogle i sognerådet, der sammen med arkitekterne Friis og Moltke havde været på en rejse til Finland og set en by, der var blevet lagt ude på åben mark, og det var noget lignende det her. Det var Friis og Moltke, der tegnede hele Fuglsangbyen med stier og det hele. Der var også sat af til at lave børnehaver, vuggestuer og sådan forskelligt, men så kom de jo under Grenaa, inden det sidste blev til noget.

Jeg har en slægtsbog om min mands mors slægt. Det er lærer Erik Bøjstrup i Ålsø, der har skrevet den. Han var mange gange henne hos os, og han sagde, at vores gamle standkiste er Bøjstrupslægtens dåbsattest. Der er et billede af den i bogen, og den har været min mands tipoldefars. Tipoldefaderen døde, da drengen var en tre år, og så var der et skifte, hvor der blev skrevet, at der var to drenge, og når de kom til skels år og alder, så skulle den ny mand i gården, der kom jo en ny mand i gårdene lige med det samme, når husbonden døde, sørge for deres fornødne skolegang, og når de dertil fik behov som voksne, så skulle de have sådan en kiste. Han har været 27 år, da han fik den kiste.

Jeg har også et lille gammelt hængeskab, og det er vist det bedste stykke, jeg har. Det har været på den gård, som Troels Kløvedal har i Gravlev. Det var en mand, der boede i nærheden af os i Hyllested, og som var ved at restaurere nogle gamle møbler for os, som jeg nu ikke har mere, og han sagde: ”Du kan jo godt lide sådan nogle gamle sager, og jeg har et skab i mit udhus, og der har jeg søm i. Hvis du kan skaffe mig en kasse til de søm, så må du få skabet i stedet”. Jeg regnede med, at det blot var et almindeligt fyrretræsskab, men det var et flot skab. Der står 1819 i det, og det fik vi rigtigt gjort i stand. Skabet var et, man i gamle dage brugte til sølvtøjet. Foroven er der en rund en til at sætte skeer i, og når de nu havde sådan et langbord på gården, så sad manden for bordenden, og så var der en bæk til folkene. Så hang skabet der ved hans ende, og der havde de så papirer, sølvtøj og sådan noget.

Min gyngestol er fra mit hjem i Tirstrup, og den er altså fra før 1883, for da brændte stuehuset hjemme. Det har min far fortalt. Han har været otte år dengang, og da blev gyngestolen reddet ud af havedøren. Min far sad og gyngede i den og så på branden. Der var som fortalt i Min fars bog en bisværmer gået ned i skorstenen, den, der ikke blev brugt, og så var der en mand oppe for at brænde bisværmen af, og så gik der ild i hele huset.

Jeg har et gammelt fotoalbum med billeder, men hvem skal have det, for ingen af mine piger er interesseret? Da min søster Rigmor døde, var der 11 nevøer og niecer, der arvede hende, og da havde min ældste datter lige reddet det her album. Jeg har sagt til mine døtre, at sådan som de fotograferer og gemmer billeder nu, vil der blive et par generationer snydt for at have nogle billeder. For vi ved jo godt, at den dag, hvor folk dør, der har taget billederne og gemt dem på computeren, så tænker arvingerne: "Skidt med det", og så er det væk det hele. Jeg kan ikke lide det der med, at de kun har det på deres computer.

Min far har som nævnt altid skrevet meget og meget forskelligt. Der var også mange fortællinger, han kunne udenad, både på rigsdansk og i dialekt fra Tirstrup. En af min fars fortællinger, som han har skrevet i mundart fra Tirstrup, kan så afslutte dette interview.

Ann Sofi er kommen hjem fra Sygehuset

*Ja, no er A da kommen hjem igjen
men I kaa trov de var stræng den Dav A maat hen.
Aa Gud fri vos val som de handled mæd mæ
min Peng aa min Klæjr tov de fra mæ
de lo mæ i blød i et Kar mæ Vand.
A bløv vasked som naar de gør smo Bøn i Stand
aa nu haar A løvet i 68 Aar.
A haar tjent for Pig aa vaa Kuen i en Gor
men aaller haar A havd Vand o min Krop.*

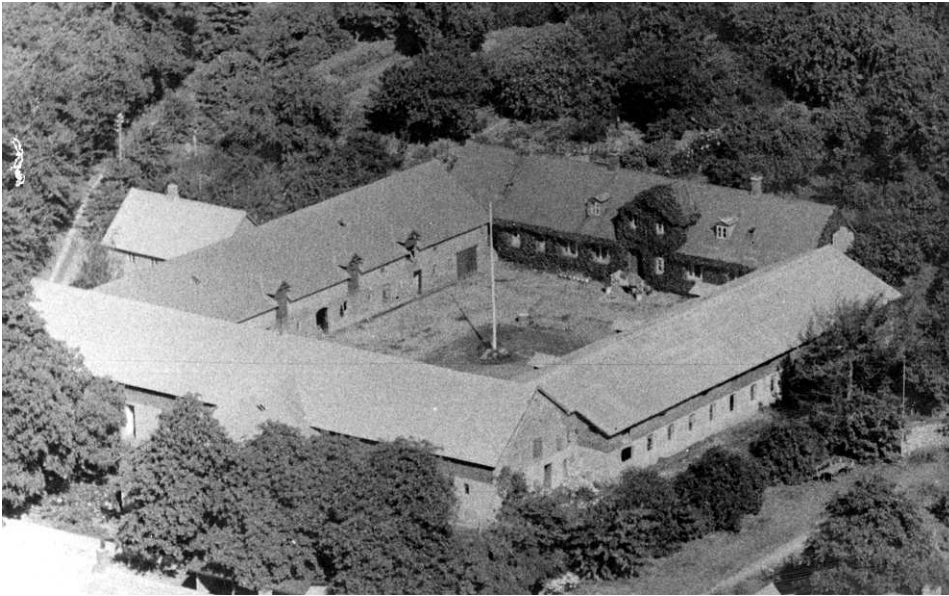
*A var lig te A røst da de samled mæ op.
 Saa kaam der en Dogter en ung Stykke Knæjt
 han spur mæ af om mæ sjæl aa min Slægt.
 Jov han ku find po aa spør om saa møj
 om A før had vaan syg aa hva Bøen A had føj
 han var ret en grumme nysgjerrig Slog
 aa hva A fotaal bløv skrøvn i en bog.
 A ved ent hva læng han bløv ve aa plav
 Han lyd o met Brøst aa klemt po min Mav
 de töt A no knap va hel anstændig
 men han vild ha te de var grov nødvendig.
 A kaam jo i Sen da a Haardhed had Ænd
 aa dae Senger vaa saamænd baade ren aa pæn
 men dae Sengetøv va naa stræng Pjaltten.
 En ka li o ed no de er val forbi.
 en ku aalle fornem En had Overdyn o sæ
 had de endda ladt mæ behold min Hueser også.
 A fek jo den Medecin A sku ha
 de so godt nok ud men var stræng aa ta.
 A bløv mofled aa gnejen aa vejed aa graded
 aa hver Da kaam A hejn aa blyv gradedd.
 Mæ die Renlehed drøv de ed snaat for vidt
 A bløv vasked hver Dav a var aaller beskidt
 de vild haa te A sku bøst mi Tænder
 A töt de ku spaare A haa kuns jen jenner.
 A Dogter fik godt nok min Sygen fordrøven
 de æ læng sin A haa vaan saa linne aa løven.
 A fik met Passels aa kun fornem te de hjælp
 men de æ no fo galt te saan en Hvalp
 ska klæm en gammel Kuen o henne Mav
 A haar aalle kæn saa galt i me Dav.*

(Aase Brahe har ikke kendskab til, hvorfra hendes far havde sine mange historier, men jeg syntes, at jeg kunne genkende historien om Ann Sofie og sygehuset. Jeg fandt den da også til sidst blandt Udvalgte jydsk Digte af Anton Berntsen. Der hedder den: Mæt-Sofi hå wan o æ Sygstow.

Anton Berentsen er født i 1873 ved Vejle Fjord, og der var mundarten og sproget noget anderledes end det, Aases far bruger. Aases far har skrevet fortællingen en lille smule om, nok som han har fået den fortalt eller har husket den, men den største ændring er sket ved, at Aases far har skrevet fortællingen i mundart fra Tirstrup egnen.

Begrundelsen for at tage fortællingen med her, er, at det er godt at få kendskab til den lokale mundart fra Tirstrup og dermed være med til at bevare kendskabet til den.

Niels Kjeldsen)

Min fars bog

Min far har skrevet en hel bog om gården Toftlund og slægten Kjeldsens historie. Det gjorde han i 1948, og han skriver i den, at der skulle udgives et værk om danske gårde, og at gården dengang fik navnet Toftlund. Og videre skriver han:

Min bedstefar, gamle Jens Kjeldsen, købte gården i 1808 af Nøruplunds ejer, Peter Nielsen Bisp, og gården har, så vidt han ved, været i slægtens fæste mange år forud. Bygningerne har rimeligvis ligget på samme sted altid, men er i tidens løb bygget om til deres nuværende skikkelse.

Min bedstefar, Jens Rasmussen Kjeldsen, var født i 1776 og døde i 1853. Han var gift tre gange, og i tredje ægteskab var der tre børn, hvoraf min far, Niels Kjeldsen Jensen, var født i 1840. Da Jens Kjeldsen døde, var der på gården en pæn, ung karl ved navn Anders Nielsen Klemmensen. Han fik indpas hos bedstemor, og det endte med, at de giftede sig med hinanden, selv om familien gjorde indvendinger, men kvinderne var dengang lige som nu, når de ville giftes, så ville de giftes.

Anders var dygtig til at begynde med. Han både byggede og forbedrede ejendommen, men det at være storgårdmand må være gået ham til hovedet, for han skejede ud, mere og mere, i et vildt liv. Man kan godt sige, at han drak sig ihjel. Han var ikke god ved min far og behandlede ham som sin tjenestedreng, men far voksede op og blev hård og selvstændig, hvilket vi børn senere fik at mærke. Far var med i krigen 1864 ved Dannevirke. Han var med til at dække tilbagetoget den 6. februar og var med i det berømte modangreb den 18. april. Anders Klemmensen og flere besøgte soldaterne på Als, og vi har et billede fra dengang.

Bedstemor fortalte om, hvordan man gik og ventede Dybbøls fald. Endelig kom budskabet ud over landet: ”Dybbøl er faldet, og mange gode danske mænd har måttet segne”. Man gik så i en forfærdelig uvished. De, som kunne, skrev hjem, at de var i god behold. Fra far kom der intet bud. Bedstemor ventede længe, så ham i tankerne ligge bleg og blodig dernede og havde næsten opgivet at se ham mere. Så endelig, om natten, kom med kørende post fra Århus en lille seddel, hvorpå der stod: ”Jeg er tagen til Fange og bliver ført sydpå. Jeg ved ikke hvorhen”. Da blev der en glæde, som ikke kan gengives.

Far kom hjem efter krigen i god behold, og han oprettede senere en skytteforening. Han gik med bøssen langt omkring og fandt sig mange venner. Dengang kunne man gå på jagt, næsten hvor man ville.

Far og mor blev gift den 20. juni 1866 og købte gården syd for gaden af Per Smed. De kaldte den Smedegården. Der boede de, indtil, ved en næsten mærkelig hændelse, Anders Klemmensen overlod dem slægtsgården på meget hårde betingelser. Jeg har hørt fortælle, at Anders Klemmensen en aften var på kroen sammen med en ret udspekuleret mand, som havde en smuk urkæde, Anders fik lyst til. De handlede således, at Anders Klemmensen skulle give en bygkærne for det første led og siden dobbelt op for hvert følgende. Løselig regnet ud blev det til så meget, at Anders Klemmensen ikke kunne betale det med hele gården. Der blev intet skrevet, men der var vidner på handelen. Anders Klemmensen gik slukøret hjem og var dagen efter meget nedtrykt. Bedstemor blev snart klar over situationen og fik fat på far, og med list og med lempe fik de en hurtig handel i stand, så far blev gårdens ejer. Dette skete 7. august 1871.

Far skulle give 15.000 rigsdaler for gården, men så blev der tilskrevet så meget, at det var næsten ude ende. Anders Klemmensen ville beholde stuehus og have for sig og have en pige til opvartning. Han ville have hest og køretøj, have den bedste ko til eget brug, udtaget to gange om året, have årlig får og gris til slagting, alt sammen godt fodret. Han skulle årligt have hør, 10.000 gode tørv, to favne brænde, fire tdr. kartofler, ost, boghvedegryn, bygmel og gryn, ugentlig øl, to store rugbrød, en sigtekage og månedlig halvtreds rigsdaler. Endvidere skulle de have forsørgerpligt over for den svage datter Mime, hvis hun overlevede dem, og udbetale arv til Anders Klemmensens mor og søskende.

Mine forældre boede så i den lille gård i nogle år og tog herop for at arbejde. De mange naturalier måtte føres herop, at Anders Klemmensen kunne se dem, og det, de ikke brugte, sendte bedstemor ned igen. Men gården var reddet for slægten. Den kunne godt være klattet bort i en tankeløs handel.

Et lille træk skal her indføres. Da det stod for med at bygge stuehus, sad Anders Klemmensen på kroen en lørdag aften og solgte det gamle stuehus til nedrivning. Søndag morgen, da pigerne sad og malkede, kom han ud og gav ordre til at rydde alt ud af huset. Pigerne grinte og sagde til hinanden: "Han er fuld". Han hørte bemærkningen, vendte sig om og gav dem en skarp ordre. I løbet af søndagen kom man med vogne og hentede, hvad der kunne bruges.

Da Anders Klemmensen døde i 1876, drog far og mor et lettelsens suk, flyttede op i gården, og bedstemor flyttede over i haven. Anders Klemmensen var kun 51 år. Havde han levet længe, kunne han have lagt mine forældre øde.

Vi børn løb stadig over til bedstemor, boede hos hende, og dette gamle hus rummede meget af vor barndoms glæde. Far kom der hver dag til morgenkaffe. Han havde altid travlt, og kaffen skulle helst være færdig, når han kom.

Der blev arbejdet støt fremad. Priserne var gode efter den fransk/tyske krig, men fulgtes i 80erne af en voldsom nedgang, der varede ind i 90erne, da tiderne igen begyndte at blive bedre med pæn stigning indtil den store krig i 1914. Man var da for længst kommet over de værste vanskeligheder ved omlægning fra kornsalg til produktion af smør, flæsk og æg.

Far var en ivrig landmand, en foregangsmand i flere retninger, såsom rodfrugt, ren brak, dræning, mergling og havde især syn for at få jorden i gødningskraft. Far gik hurtigt bort fra kornsalg, fodrede alt op og købte hellere både foder og gødning. I Kolindsund hentede vi i flere år hø, en lang tur, som foregik gennem Albøge og Søby. Den første købegødning var ”Peruguane”, en gammel fuglegødning fra Peru, men så blev det kvælstof, fosforsyre og kaligødning.

Far holdt altid god kraft på folk og heste, var tidligt oppe om morgenen og fulgte selv med i arbejdet. Han var en hård mand og krævede meget af sine folk, også af os børn. Far var ikke stærkt med på de tekniske fremskridt og så det for magelighed, når en ny og lettere arbejdsmåde kom frem. Maskinerne kom dog, eftersom behovet for arbejdskraft krævede det. Vi havde tærskemaschine al den tid, jeg kan huske. Slåmaskinen og selvbinderen kom efterhånden. Det kneb hårdt at få hakkelsesmaskinen stillet til hestekraft. Da vi nåede det, var min bror og jeg voksne karle.

Far og mor havde gennemgået en hård livets skole. De vedblev at arbejde som jævne, flittige bønderfolk og samlede efter deres forhold en jævn god velstand. Gårdens brand i 1884 og Smedegårdens brand i 1889 krævede meget i byggeomkostninger, men også det kom de over. Far blev sognefoged i 1894, men blev aldrig egentlig glad for stillingen, og på sit dødsleje rådede han mig til at holde mig derfra.

Ved køb og mageskifte både i og før min faders tid fik man flere gamle bopladser ind under gården og efterhånden de gamle bygninger nedrevne. Vesten for gården gik en næsten offentlig vej op til Gårdkrogen, som det kaldtes. Denne vej tilhørte nærmest bymændene og blev købt for kaffepunch. I haven lå ”Vallehuset”, hvor en Rasmus Olesen boede. Jeg husker lige, at han lå på sottesengen, og at jeg var med en pige oppe med noget middagsmad til ham. Han havde drukket meget brændevin, og der blev drukket meget til hans begravelse, så folkene ligefrem var højroastede, da de dinglede bort med hans kiste. Ovre ved markvejen lå ”Stofferhuset”, beboet sidst af Jens Kristoffersens, en meget pjaltet familie. Huset var indrettet til to familier. Der var en lille gang i hver ende med et lille rum bag. I midten fælles køkken uden komfur og der bagved en stenovn. Mellem disse rum var to store stuer tværs igennem. I den ene ende boede Bette Annemarie og Tosse Andorte, som begge kom på fattiggården, da den blev bygget.

Til kørerne havde vi om vinteren godt vand fra hullet i Østenhaven. En dræning førte dertil. Muligvis er hullet ældre end dræningen, da der er flydevæld i jorden. I haven var der et kildevæld i nærheden af lysthuset. Ved regulering forsvandt dette væld i dræning ned til brønden, hvorefter vandet gik ind i gården. Inden branden var der også pumpe i køkkenet. For en del år siden fik vi pumpe i bryggerset. Det er let at pumpe, men tit småt med vand om sommeren. Der måtte før i tiden vandes kører i vandkar og hentes vand i Smedegården. Ovre ved vejen lå en gammel brønd sat af kampesten og med vippeværk. Der var godt vand, og der hentede de omboende, hvad de skulle bruge. I min fars tid fik vi sat pumpe i den. Nu i de senere år med mere løsdrift har vi udnyttet den store mergelgrav. Det aflaster betydeligt med vandforbruget.

Fra gammel tid løb vandet bort fra gården i åbne render ud i byen. Der var dejlige glidebaner om vinteren, og vi brugte dem til at øve de unge heste til at tage forhindreder. Så kom der forbud mod at lade ajlen rende ud. Vi lavede et hul nede i vedkastet, men det løb over i regnvej. Først i århundredet fik vi ajlebeholder fra kørerne og i tyverne fra svinene. Noget af det første, jeg lavede som mand på gården, var at få rendestenene lagt i rør, og de blev siden stukket til byens kloak.

Marken blev merglet i min fars tid og en del før hans tid. Den store mergelgrav og mange forhenværende karle har kunnet tale med om alle de sveddråber, der er blevet fældet her. Der blev kørt mergel om sommeren op i en dyngge for så om vinteren at spredes ud på pløjemarken. Nu er graven grøn både i bund og på sider. Merglingen bragte jordens gamle kraft i virksomhed. Man kom til at avle betydeligt mere, men det rummede en fare for at udpine jorden, når man solgte kornet. Far havde især syn for det og en stor evne til at samle gødning og passe på den.

I 1908 overtog jeg gården efter min far. Man siger, at så er det først, man skal lære landbrug, når man bliver sin egen mand, og jeg måtte også sande, at der var noget om det. Far og mor havde arbejdet sig op, så de var ret velstående. Det syntes som at gå af sig selv. Der var nok af alting, fede heste, fede køer, ingen mangel hverken ude eller inde. Nu var min opgave at få det til at gå rundt. Alle udgifter steg hvert år. Der skulle mere ud af landbruget, flere rodfrugter, bruges kunstgødning, ingen brak, mindre græs, mere besætning, og gårdens ombygning kostede mange penge. Tyendeforholdet blev vanskeligere, og der krævedes mere maskinkraft. Selvbinderen begyndte her i 1900, da anlægget af Ebeltoft-banen havde trukket den løse arbejdskraft til sig. Men det at være bonde i sin egen gård giver en vis selvfølelse og glæde i arbejdet. Far havde altid villet det sådan. Nu kom jeg selv til at disponere og lægge mine planer på længere sigt, og det gav tilfredsstillelse i sindet, når jeg havde lavet en ændring, som viste sig at være god.

Jeg er født i Smedegården den 25. juli 1875, og jeg voksede hurtigt. Ved min konfirmation havde jeg omtrent min fulde højde. Jeg var ranglet, men dog stærk nok, og kunne snart gøre det ud for en karl. Jeg gik herhjemme og hjalp min far. Dengang syntes det ikke så påkrævet, at man som ung skulle ud i verden, prøve sine vinger og se andre folks skikke.

I 1884 brændte gården. Der var en bisværme, der var gået ned i skorstenen, og sværmen skulle brændes af. Der blev tabt en glød i tagrygningen, og gården stod ikke til at redde. Dengang var der flere, der rådede til at bygge nyt oppe ved landevejen, men det var ikke til at overkomme. Det var lettere at bygge på ruinerne, lettere med vand, have, brolægning m.m.

Arbejdet stod i håndkraftens tegn. Der måtte slides. Man måtte tidligt op om morgenen og blive ved til sent om aftenen. Jeg gik så her som fars dreng, men han lovede stadig, at jeg skulle få gården, og så kunne jeg gøre, som jeg selv ville. Det trak ud, og jeg mindede ham flere gange om, hvad han

havde lovet, stundom så vidt, at jeg truede med at tage en anden stilling og leve mit eget liv. Så lå der et hus, mor græd og far truede med at sælge gården, når ingen ville hjælpe ham. De syntes, jeg gik og havde det så godt, og at jeg ikke kunne samle mere, end de gjorde nu. Det var en vurdering i penge på bekostning af, at mine bedste år gik hen.

Endelig i 1908 bekvemmede far sig til at give styret fra sig og flyttede med mor ned på hjørnet af Fuglslevvejen. Far vedblev at se til og ville snakke med, og en måned før han døde, stod han og gav sig, da vi skulle så hvede med den nye radsåmaskine, som jeg havde anskaffet.

Jeg oplevede ikke det store ungdomseventyr, hvor mand og kone mødes som den eneste ene i verden, men jeg fik den 13. august 1909 en god kone, Kirstine, som sørgede godt for mig, var mild og venlig, midtpunkt i hjemmet og hun opdrog en stor børneflokk. Kirstines forældre var fra Mygind, og de hed Trine og Laurits Jensen. Kirstine var født i 1882.

Da børnene kom, og mens de var små, var det ligefrem en lykkelig tid for hjemmet. Børnene kom næsten skiftevis, pige og dreng, voksede, trivedes og udviklede sig til vor glæde alle syv. Vi havde et ret åbent hus i mange år. Der var liv og hygge, når vi samledes ved bordet, eller når vi en vinteraften samledes ved kakkelovnen. Som voksne måtte børnene prøve at komme ud i verden, og Kirstine var dygtig til at få dem anbragt.

Kirstine gik for tidligt til. Omkring 50 års alderen tabte Kirstine sit gode humør. Vi kaldte det overgangsalderen, og det tog til, lige til melankoli. Rent legemligt gik det også tilbage, og da det både kom til at knibe med pighjælp, og tyskerne besatte Danmark med udsigt til, at vi skulle jages ud, så blev Kirstine anbragt på et plejehjem. Der var godt at være, men hun var en hjælpeløs stakkel og døde i 1945.

Niels fik gården i 1943 til 100.000 omtrent. Der var en pantebrevsbegrænsningslov, og vi måtte ikke sætte den højere. Umiddelbart derefter steg både priser og vurderinger, så det blev jo billigt for ham, men det mindre værd, som jeg skulle have at leve af. Niels havde gået så trofast herhjemme og taget sig af sagerne, var over 30 år, og vi havde altid arbejdet godt sammen og forstået hinanden. Der var beregnet renter og aftægt til mig til eget hjem, men vi besluttede at lade det gå som hidtil. Niels var ikke så fremtrædende som døtrene og var især meget kritisk over for kvinder. Søstrene sagde, at han aldrig havde været rigtig ung.

(Ovenstående er uddrag fra Jens Jensens bog, hvor det skrevne nænsomt er sat sammen til en helhed. Niels Kjeldsen)

Søren Nielsen

Interview oktober 2006

Lunden Glesborg

Min farfar, Niels Jensen Nielsen, kom fra en præstegård i Ørum, og han købte gården Lunden ved Glesborg, selvom han i Ørum ikke havde haft penge. Det må have været omkring 1910. Gården var bygget dengang, og der findes billeder fra den tid. Den har nu været i familiens eje gennem to generationer.

Min farfar delte gården, der var på 52 tdr. land, fordi min far, Niels Rasmus Nielsen, der var den ældste, havde været ude for at se på anden gård. Det blev min farfar helt stødt over. Han delte gården, og min far fik den ene del på 30 tdr. land. Så kunne farfar være på den anden del. Den del fik min farbror Christian, der var yngre, senere, og det er slægtsgården Lunden. Der blev bygget både avlsbygninger og stuehus på udstykningen fra Lunden. Den nye gård kom til at hedde Rughale, og den overtog min far i 1932. I 1943 blev der tilkøbt 45 tdr. land, og arealet bestod af mark, plantage og hede.

Lunden hørte ikke ind under Mejlgård, men det gjorde Hedegård, som nu ejes af Carlo Christensen, der for øvrigt er 3. generation på den gård. På Hedegård skulle man stille til hoveri, og bønderne gik til hove helt oppe fra Laen by. Vi har jo stadigvæk Hovvejen den dag i dag. Det er en grusvej. Den går helt oppe fra Laen by tværs igennem og op til Hedegård, så skråt over og ned til Meilgaard.

Vi sønner skulle jo også være landmænd, men vi er sprunget fra inden, så der er ingen af os, der ejer noget af det der mere. Jeg har ikke misundt dem, der har fået det, for det er hårdt i dag, og der skal en stor gård til, for at det kan køre. De, der har haft gården, er blevet slidt op, og de har kun fået det daglige brød. Gården er nok steget i værdi, men alting skal være stort i dag med tre/fire gange så meget jord.

Det er ellers rigtig god jord. De kaldte det smørhullet. Min far købte en del op af sandjorderne op til Hedegård og plantede dem til. Min far var formand for Djurslands Planteavlerforening og havde meget med Hedeselskabet at gøre. Dengang havde vi nogle meget tørre somre, og det var sjældent, vi fik regn på Djursland. Det var gold og tør jord med pilehegn. Jeg husker som barn, at der var sandstorme om foråret, og at det røg med sand. Så fik vi Hedeselskabet med i det, og der blev plantet en masse. I dag er der skov fra Gjerrild og næsten til Randers. Det var min far med til og gik meget op i. Det er jo en fornøjelse, og det ville have frydet ham meget at se, hvor skovklædt det hele er blevet. Nu gik vi også på jagt, så rent jagtmæssigt var det jo også en fordel med de store skove. For eksempel Mejlgård med deres store krondyrbestand, som har bredt sig til Sostrup og helt ud til Løvenholm-skoven

Under krigen

Under krigen gravede man tørv derude. Mosen var inddelt i parceller ligesom Laen by. De havde alle sammen et lille stykke tørveskær ude i engene fra gammel tid med en lille indhegning, hvor kreaturerne gik ude om sommeren. Der var langt til Laen, og som dreng havde jeg job med at kikke efter og pumpe vand op til kreaturerne. For nogle fik jeg så jagten som betaling, for andre måtte jeg have en kvie til at gå i indhegningen. Så købte jeg en kvie om foråret og solgte den igen til efteråret. Men mange gange var kvierne dyre, når de blev lukket ud om foråret, mens de var billige, når de var fede og skulle ind igen om efteråret. Det var ikke altid, det var lige godt.

Under krigen var der flere, der var "under jorden" og skulle gemmes, og så var det et godt sted at gemme sig på gården. Der var fredeligt, og ingen kom forbi. Men det gjorde der jo så alligevel, for oppe i Laen er der et højt punkt, og der byggede Tyskerne. Hvis man kører fra Glesborg og ud mod Hovedvej 16 gennem Laen by, er der oppe mod venstre en højderyg med Frisenhøj, og derfra kunne man se ud over hele Djursland. Det havde tyskerne fundet ud af, og deroppe lavede de en lejr med bygninger, fem udkigstårne på højdepunkter og en pejlestation. Tyskerne satte hegn op og lavede minefelter omkring det hele. Anlægget var en del af et større net, som strakte sig ned gennem hele Europa.

Frisenhøj var en gammel slægtsgård, og på gården gav det mange bekymringer, da tyskerne meddelte, at en del af gårdens arealer ville blive beslaglagt til militærområde. Mathilde Fris, der ejede gården, var på et tidspunkt ude for at se på andre gårde, men besluttede sig for at blive, da hun nødig ville fra slægtsgården. Efter krigen blev alt ryddet og rykket ned, og det var synd. De kunne godt have ladet tårnene stå. Der findes billeder ude på Egnsarkivet af det hele. Det var Peter

Nielsen, der var murer, og som var med til at bygge anlægget. Han fotograferede en hel del deroppe. Jeg har også nogle lysbilleder fra den tid, men det er en lang historie, der er beskrevet af mange andre.

Under krigen var det hele flettet sammen på mange måder. Hjemme på gården hos os havde vi en lidt ældre karl, der hed Marius. Det sjove ved, at han var kommet hjem til os på gården, var, at jeg som en otte-ni års knægt var nede i Bønnerup ved havnen, Bønnerup Strand, hos nogle af min fars bekendte. Dengang var der dybt og en vældig stærk strøm der, men vi knægte havde fundet ud af, at vi kunne stå og fange ålekvabber fra træbroen, som var der dengang. Nu var jeg ikke så stor, så jeg stak hovedet ud under rækværket, og pludselig smuttede benene for mig, og jeg faldt i vandet. Jeg kunne ikke svømme, så en sprang i for at hjælpe, men strømmen var for stærk.

På det tidspunkt var der noget, der hed kystbetjente. Det var, inden tyskerne havde taget politiet, og kystbetjenten kom løbende ud fra havnen, smed bukserne og sprang i, og han fik trukket både mig og ham den anden op. Jeg havde slugt noget vand, og der kom læge til. Der var en vældig opstandelse. Da jeg kom lidt til mig selv, fik jeg sagt: "Det var sør'me godt, du kom", og det kalder de mig i Bønnerup. "Det var sør'me godt, du kom."

Men ham betjenten, der kom, stammede ude fra Øster Alling. Da tyskerne tog politiet, syntes min far, at han skyldte betjenten noget, og han tilbød ham, at hvis han ville gemme sig, så kunne han gå som karl på gården. Og på gården hed han Marius. Mine forældre var spændte på, om jeg kunne kende ham, men det kunne jeg ikke. Mærkeligt nok. Han arbejdede på gården om dagen, og hvad de så gik og lavede om natten, det kunne jeg jo ikke vide noget om. Gården blev drevet om dagen, og om natten havde man nedkastninger. Det var John Graver, der var chef for det. Det passede fint, at Åge Sørensen, eller Marius som han blev kaldt, var med i det også. Han boede ikke i karlekammeret, for det var optaget af en karl, men på loftet. Men alt det der var noget, vi opdagede senere.

Åge Sørensen var hjemme på gården lige til befrielsen. Jeg blev meget forbavset, og jeg kan stadig huske den 4. maj, da befrielsen kom i radioen kl. kvart i syv om aftenen. Min mor sagde, at hun havde hørt det i radioen, og lige pludselig stod Sørensen i fuld politiuniform i gården. De skulle ud og stoppe alle disse tyskere. De var både i Stenvad og alle steder. De gik over i laden, ragede halmen til side, og pludselig kørte vores dejlige bil ud. Den havde fatter købt i 1939. Da måbede vi, og det er helt sikkert! Vi kunne slet ikke forstå, hvad der skete. Vi var jo kun nogle knægte.

Der var problemer med, at børnene ikke skulle få noget at vide, for vi gik i skolen i Hedegård, og tyskerne bevægede sig jo rundt omkring. Vores gård lå ved siden af en gård, der var lejet ud til en handelsmand. Han var lidt slagter, og der kom tyskerne. Han solgte "sorte" grise til dem. Tyskerne var lige ved den ene side, og på den anden side var der gravet våben ned, benzintønder, våben og alting.

Min far var med i menighedsrådet. Den halve by var indremissionsk, og der var indremissionske præster i hele Fjellerup/Glesborg sogn, men min far arbejdede på at få indsat en grundtvigiansk præst. Det lykkedes da også. Det blev en ung, grundtvigiansk hjælpepræst, der hed John Graver. Det var sådan en høj, slank mand. Han var sportsmand, og vi syntes jo, at det var fantastisk, at præsten pludselig kom i korte bukser. Det var man ikke vant til dengang. Jeg var ikke så gammel på det tidspunkt, og jeg kunne ikke rigtigt forstå, at om morgenen, når vi kom op, så kunne Graver gå udenfor i korte bukser, t-shirt og møjbeskidt. Men han var jo en vældig sportsmand. Han havde imidlertid været i Århus og rundt omkring, og det fik jeg jo ikke noget at vide om.

Det var på det tidspunkt, at modstandsbevægelsen startede, og Graver var hovedpersonen og med til at starte modstandsbevægelsen. Vi andre fik at vide, at han var ude at fange sommerfugle. Og det var han på alle tidspunkter. Det lød meget naturligt, for vores biskop var også meget interesseret i sommerfugle, så det troede vi på.

Ved Gjerrild Nordstrand var der et ralleje, og tyskerne fandt ud af, at de kunne hente ral derfra til anlæggelse af deres flyveplads i Ålborg. Det kunne sejles derfra, så de lavede en træbro ud fra kysten. Den kaldte vi ralbroen. Der var kun et spor til tipvogne ud. Men så syntes englænderne, at det gik for stærkt med byggeriet af lufthavnen i Ålborg, og frihedskæmperne fik besked på, at de skulle stoppe udskibningen fra rallejet. Det var lige noget for Graver. Han cyklede derud med dynamit. Dynamitten, PE2, var ligesom marcipan, og så var der sprængblyanter, der kunne tidsindstilles. Først skulle bomberne sættes fast ude på broen, så tændsats og så sprængblyanter på. Der var forskellige tider på sprængblyanterne, 20 minutter og et kvarter. Derefter skulle blyanterne knækkes, og så på cyklen og indad mod Fjellerup. Graver cyklede af sted og ventede på braget, men

det var hjulet på cyklen, der eksploderede. Lidt efter kom braget, og så måtte han gemme sig inde i skoven for tyskerne. De var der med det samme og kom farende med lys og lygter. Der var jo mange ting, der skete dengang. Uha uha.

Efterhånden fandt tyskerne ud af, at Graver havde med modstandsbevægelsen at gøre. De havde hovedkvarter i Fjellerup, forsamlingshus i Glesborg og så pladsen oppe i Laen, hele lejren der. Så noget fandt de jo ud af efterhånden. Engang, hvor han cyklede fra aftentjeneste i Glesborg, han boede i Fjellerup, så snuppede tyskerne ham i Meilgaardskoven på vej hjem, og han skulle med til Fjellerup. Tyskeren gik ved siden af ham med riflen klar, og Graver forsøgte at kravle op på cyklen. "Halt" skreg tyskeren, men efterhånden fik han dog lov til at cykle ved siden af tyskeren. De kom til en lille sidevej inde i skoven, og så lige pludselig fik tyskeren et kraftigt skub, og han røg i grøften. Og så Graver op ad sidevejen. Det var op imod Hagenbjerg og op ad bakken der i skoven. Pludselig knækkede den ene pedal. Graver tog den over styret, og så løb han af al kraft, mens tyskeren råbte og skød. Graver for op på Hagenbjerg, og de fortalte senere, at han løb ind i noget hønsetråd med sådan en kraft, at han blev kastet bagover. Derefter kom han ikke tilbage som præst. Han måtte gå under jorden.

Det var også nede i Bønnerup, Gammel Bønnerup, som andre steder, fristende for bønderne at sende et spand heste og en vogn over til Laen for at køre med materialer, men så var der nogle knægte og unge mennesker nede i Bønnerup, der også ville være frihedskæmpere og lave sabotage, og de gik ud om aftenen og skar seletøjet over. Der var imidlertid tyske vagter, og de skød efter dem. En blev skudt og døde af det. En anden, hvis forældre kendte min far og mor, kom op på gården i Laen, men der turde de ikke have ham, det var for tæt på, da han var kendt af mange. Han kom videre over til politibetjent Åge Sørensens forældre i Øster Allinge. Det var grimt dengang. Det er da helt sikkert, men det forstår vi bedre bagefter.

Så havde vi også nedkastningerne og vognmanden Alfred Nielsen i Veggerslev. Det var kun min far og farbror, der kendte ham. Folk kendte jo hinanden og vidste, at den og den kunne man stole på. Det var noget, der lå i underbevidstheden. Det skete også her. Der var jo særmeldingerne fra den engelske radio. Når Meta blev nævnt, så var der nedkastning ved Ramten Hede, ved Ramten Mose ved tørvegravene. Så kom de engelske maskiner ind over og kastede containere med våben ned. Engang var de så uheldige, at en af de der containere faldt ned i et mosehul. Frihedskæmperne skyndte sig at fjerne faldskærmen, men containeren gik i stykker, og de fik aldrig bjærget indholdet, der fløj ud til alle sider. Så det ligger nok deroppe endnu. De, der ved, hvor stedet er, er nu døde og begravet.

Englænderne nedkastede ikke kun våben og brændstof. De nedkastede også cykeldæk og cykelslanger, så frihedskæmperne kunne komme rundt til møder og nedkastninger. Men der havde de så Alfred Nielsen med til en nedkastning, og det var, fordi min far og farbror kendte ham. Våbnene skulle gemmes, og de blev gemt i en roekule på en gård i Kristiansminde. På nabogården var der en pige, der var forlovet med en tysker, som åbenbart opdagede noget. Tyskerne fandt våbnene og tog gårdejeren fra Kristiansminde med til forhør, selvom han ikke kendte noget til det. Tyskerne fandt også ud af, at det var Alfred Nielsen, der kørte, og ham tog de så også. De sendte dem begge til koncentrationslejre i Tyskland. Alfred Nielsen havde spurgt gårdejeren, om han vidste noget om de våben, men det havde han ikke kendskab til, så Alfred Nielsen fortalte ikke tyskerne noget. Han holdt sin mund, og ellers var de andre jo også blevet taget.

(Denne historie er der flere variationer af, men Alfred Niensens brevsamling fra krigens tid er blevet genfundet og afleveret til Egnarkivet i Nørre Djurs. Der kan man læse nærmere om, hvordan og af hvem tyskerne fik kendskab til våbenlageret, gårdejereren og Alfred Nielsen. (Redaktionen))

På dette tidspunkt var min far og farbror noget bange. Jeg kan huske juleaften i 1944, hvor vi sad hjemme på gården og pludselig hørte motorstøj. Så forsvandt min far. Da turde han ikke være hjemme. Det var, efter at de havde taget Alfred Nielsen. Alfred Nielsen kom hjem igen, men det gjorde gårdejereren ikke. Jeg husker lige efter besættelsen, da Alfred Nielsen kom hjem. Det syn glemmer jeg aldrig. Det var et levende lig. Det var grusomt. Det var noget, vi børn lagde mærke til.

Under krigen kom der særmeldinger i radioen. Hilsen til Vera, Meta og andre. Det sad vi og lyttede til. Oppe på pejlestationen i Laen hos tyskerne sad en overfeldwebel, Frantz Eitel, der var gift med en dansk pige fra Odense. Han havde en datter med hende. Han vidste godt, hvad de der meldinger betød. Så han tog selv vagterne om aftenen, og han har altså kunnet sidde og se nedkastninger, og hvad der skete, uden at han gjorde noget. Alt det blev os fortalt bagefter.

Da freden kom, blev der ryddet op, og de skulle sendes hjem, de tyske soldater, flygtninge og alt det der, og så var de bange. For tyskerne var hårde ved hinanden. De, der havde hjulpet de danske frihedskæmpere, var jo sådan set desertører i tyskernes øjne, og de kunne risikere at blive aflivet, når de kom til grænsen.

Pludselig en søndag, hvor vi skulle ned til køerne, så var ham overfeldweblen der. De andre var blevet sendt hjem, men han var sprunget fra og havde gemt sig på høløftet, da han kendte min far. Der var også en tysker, der hed Lavo, fra Stenvad. Han kom meget hos skomageren derovre, og han var også med i det. Han boede på hotellet på den anden side, og han luskede over til skomager Carlo Schmidt, når den engelske radio kom.

Der var også en kunstmaler, der hed Hahn, og han lavede forskellige malerier, mens han var i Danmark. Så en dag på loppemarkedet nede på Hedebo Centret ser jeg, at der ligger sådan et gammelt maleri af en granskov. Jeg kunne se, hvem der havde malet det, så det røg hjem i min samling. Han kunne i hvert fald male, tyskeren, og han malede min gamle farmor. Min fætter Johannes også. Kommunen havde senere en udstilling i Glesborg, og de lånte mit maleri over nedkastningerne. De troede, det var tyskeren Hahn, der havde malet den nedkastning, men det er maler Rasmussen i Glesborg. Han var med i modstandsbevægelsen. Nedkastningerne havde tyskeren ingen forstand på. Han havde jo ikke været med til dem, så han kunne ikke vide, hvordan det havde set ud.

Der var også en anden, han var mere sådan lidt ”franskmand”. Han var en smart fyr. Han holdt altid på den rigtige hest. Ham brød vi os nu ikke så meget om, men han var med i flokken, der blev tilbage dengang. Sådan var der flere. En fire-fem stykker, som ikke tog med tyskerne tilbage, og de blev så taget af det danske politi og sat i spjældet. De sad på Oliemøllen, som spjældet i Århus hed dengang.

Min far rejste til København, til Frihedsrådet og de steder, og sagde, at man kunne altså ikke være bekendt at sende dem hjem, for de havde reddet deres liv. Hvis de havde lukket munden op, så var der mange frihedskæmpere, der ikke ville have været levende i dag. Far snakkede meget, og han fik dem også fri, og overfeldweblen besøgte mine forældre hver sommer, lige så længe han levede. Han var et fantastisk godt menneske. Lige efter krigen gik han hjemme på gården, og da var rollerne blevet byttet om. Nu det var ham, der var ”under jorden”, og danskerne der var ”over”.

Men der skete mange ting dengang, for så kom englænderne. En af dem blev gift med en af pigerne fra Stenvad. De soldater måtte man jo godt kærestes med. Det med tyskerne var knap så heldigt. Der var nogle piger, der blev klippet skaldet efter krigen, og det var vel også lige hårdt nok. Der var nok nogle, det gik lidt for meget ud over, og andre, som slap. Der var også dem, der var frihedskæmpere, og andre, de kaldte fritidskæmpere. De sidste var dem, der kom til dagen efter freden. Der var megen splittelse der.

Der var også noget med armbindene, for dem var der forskel på. Så kunne man se, hvem der havde været med hele tiden, og hvem der kom med senere. Mange kom vel også med, fordi de havde en bil, som frihedskæmperne kunne låne. Så var de med uden at have risikeret noget. De satte ikke noget på spil. Man skulle også passe på, hvad man sagde bagefter, så man ikke kom til at hænge nogen ud. Vi skulle jo leve sammen igen.

Jeg kender også en, der kørte meget for tyskerne dengang. Han kørte med det samme læs hele tiden for at lave lidt penge. De var ikke alle nazister af den grund. Det var bare for at lave en skilling, men det var noget dårligt noget at være med til at bygge for tyskerne. Nogle blev jo også tvunget til det, og mange af lastbilvognmændene fik at vide, at hvis de ikke kørte, så blev lastbilen konfiskeret. Så de havde ikke andet valg. Der var en vognmand i Fjellerup, som tyskerne tvang til at køre for sig. Han kørte så for tyskerne om dagen og for frihedskæmperne om natten. Han blev kaldt Kristian Undergrund, og det navn måtte han leve med resten af sin tid. Navnet havde han ikke noget imod, så det hang ved ham. Det var han stolt af.

Nu nævnte jeg Alfred Nielsen, vognmanden. Mange af dem, der havde været i koncentrationslejr tog skade, og mange blev ikke så gamle. Jeg mener, de fik nogle knæk og nogle men, som de aldrig kom over. Alfred Nielsen havde flere lastbiler, der skulle passes, men ind i mellem kunne han godt være lidt hård ved flasken. Jeg havde værksted i Glesborg, men jeg lavede ikke hans biler, selvom han godt vidste, hvem jeg var, og kendte min far.

Efter at min far var død, havde Alfred Nielsen været til marked, og i Nimtofte kørte han ind i en mur. Han ringede til mig i Glesborg og sagde, hvem han var. Jeg fik besked på at komme over og hente bilen og tage ham med hjem. Det kom som en ordre. Jeg parerede ordren, hentede vognen og afleverede Alfred Nielsen i Veggerslev. Konen begyndte at skælde ud, da jeg kom med ham. Så sagde jeg: ”Det skal du ikke gøre nu, det kan du gøre en anden gang. Alfred er kommet godt hjem, og bilen er gemt nede i kælderen”. Alfred havde nok syntes, at jeg havde en vis forpligtelse efter

det, han havde gjort for min far under krigen. Jeg lavede bilen, bankede buleerne ud, og Alfred betalte regningen. Så blev der ikke snakket mere om det.

Der var transporter til Sverige både fra Bønnerup og Grenaa under krigen, men mange gange kom flygtningene til Sjælland og måtte så over ved Helsingør. Man kunne ikke bare gå ned på stranden og så vente på båden. Det var tyskerne, der dominerede, og de havde vagter ude. De havde hovedkvarter nede i Gammel Bønnerup nærmest på havnen, og de havde også vagter ude ved rallejet, så man skulle være meget forsigtig. Selvom man var påpasselig, var der altid nogen, der vidste noget om nogen. Særlig damerne, der passede de små telefoncentraler. De kunne følge med i det hele, og de vidste, hvor folk var, hvis der skulle gives en hurtig besked, så som Glesborg Central. Den gamle fru Christiane Madsen vidste alt, hvad der foregik. Men telefondamerne kunne holde deres kæft. De sagde ikke noget. Det var egentlig mærkeligt, at tyskerne ikke fandt ud af at få de oplysninger, der kom gennem centralerne, men det kunne de alligevel ikke finde ud af. Der var jo også de sproglige nuancer. For eksempel har man hørt om afspærringer i København, hvor man blev stoppet af tyske vagtposter, der ville have at vide, hvor man skulle hen, og ”svajerne”, der svarede: ”Hvad rager det dig?”, hvorefter den tyske vagtpost gentog: ”Hvad rager det dig? Passieren”, og lod svajeren komme forbi.

I slutningen af krigen vidste tyskerne ikke, hvor det bar hen, og hvis de så kunne komme til at høre engelsk radio ved en dansk familie, gjorde de det gerne. De længtes jo alle sammen efter fred. Tyskerne spekulerede jo også på deres egne familier i Tyskland. De vidste, at der blev bombet der.

Efter tyskernes kapitulation

Under krigen var der gemt våben og forskellige ting på gården. Der gik også nogle omkring derude, som jeg troede var tjenestekarle, og efter krigen blev gården hovedkvarter for frihedskæmpere. Vi knægte rendte rundt og pillede i alting. Det var sært, vi ikke kom til skade. Det der PE2 sprængstof var ligesom marcipan, og jeg kan huske, at vi gav det til min farbrors hund. Den åd det, og vi troede, at den ville springe i luften, men det gjorde den ikke, for der skulle jo også tændsatser og sprængblyanter til.

Mange tyskere blev afvæbnet, og de konfiskerede patroner blev smidt ind i farbror Kristians garage, hvor de stod i store spandfulde. Det var heller ikke altid, at døren var låst ind til garagen. De var lidt sløse med det. Vi børn huggede så kugler med projektiler, hvorefter vi rykkede projektilet fra og hældte krudtet ud. Krudtet kunne brænde som et bål, og det skete der jo ikke noget ved. Fænghætten tog vi med et søm og gav den ligesom et smæk. Derefter borede vi hul ind i projektilet bagerst, bankede et søm fladt ligesom en kniv og bankede det ind i projektilet. Så havde vi en lille fin kniv, og når vi satte kniven med spidsen indad i patronhylsteret, kunne vi have den i lommen. Vi solgte dem også til de andre drenge. Da min far så det, ville han have at vide, hvor vi havde hugget projektilerne, for det måtte vi ikke, fik vi besked på.

Men jeg kom lidt galt af sted engang. Jeg fandt en patron med et blankt, forkromet projektil, og det, tænkte jeg, kunne blive rigtig fint. Det blev sat i en skruestik, og jeg begyndte at bore med et håndbor, men lige pludselig sagde det bang. Det var et lyssporprojektil, jeg havde fundet, og så sad det oppe i fingrene. Heldigvis tog boremaskinen imod blystumperne. Jeg blev spurgt om, hvad jeg havde gjort ved hånden, men jeg skulle ikke have fortalt noget, så ”det var katten, der havde revet mig”. Men jeg borede ikke mere i lyssporprojektilerne. Det kunne jo have gået helt galt.

Nøgler til Nimbus-motorcykler fik vi også hurtig lavet. Det var bare en plade og så to hak i den. Så kunne den bruges. Også til bilerne. Så tog vi en lille tur på dem, når vi var alene. Det var dengang, frihedskæmperne havde dem i depotet. Ja, vi turde ikke tage dem, mens tyskerne havde bilerne.

Der har ikke været snakket så meget om, hvad der er foregået under krigen, det er først nu, at man begynder at tale mere frit. Man har ikke vidst, hvad andre vidste, og man ville helst ikke fortælle om andre. Man fortæller jo heller ikke alt, hvad man ved. Meget af det var også lidt uvist. Man vidste ikke nøjagtigt, hvordan det var blevet gjort, samarbejdet med tyskerne. Om det var gjort for pengenes skyld, eller fordi vedkommende var nazist.

Da englænderne kom, blev der festet. Ja uha, det kan der fortælles meget om. Graver, der var chef for frihedskæmperne, gik og blev glad for datteren nede på Meilgaard, Clara Iuel. Efter befrielsen blev de gift, og der blev holdt et stort bryllup på Meilgaard. De engelske soldater boede deroppe med lejr i laden, og de var med til dette kæmpebryllup med Clara og Graver. Clara Iuels bryllupskjole var lavet af den fineste silke. Kjolen var syet af hvidt faldskærmsstof. Der var for øvrigt også mange af frihedskæmperne, der gik i silkeskjorter. Silke var der jo nok af på grund af de mange nedkastninger fra de engelske flyvere.

Derefter kom Graver ind til militæret, ikke som præst, men som løjtnant af reserven, og jeg kan huske, at jeg som knægt hørte i radioen, at han dirigerede garderne. Hans stemme kunne man kende. Derefter kom han tilbage til præstegerningen og fik embede derude vestpå, ude ved Hjerl Hede, ved Timring Hede købte han et stykke jord, byggede på stedet og boede der resten af sin tid.

Graver var en rigtig sportsmand, men han fotograferede også en hel del og lavede billederne til lysbilleder. Jeg kan huske nede på hjemmet (Hedebo Centret), at Clara, Gravers kone, kom og besøgte sin mor dernede. Graver havde fået hjertestop og var faldet om på heden, da han skulle hente nogle får. Jeg spurgte efter Graver og mente, at der måtte være en masse efter ham. Det vidste hun ikke, men hun ville kikke på det. Så en dag fik jeg at vide, at der lå en konvolut efter Clara. Det var nogle lysbilleder, hvor jeg var på, og som hun havde sorteret fra. Dem har jeg kikket på mange gange, men hvor alt det andet er blevet af, ved jeg ikke. Det er skidt, når det er de forkerte mennesker, der rydder op. Billederne er nok blevet delt rundt i stedet for, at det hele blev afleveret til Egnarkivet, som ville have været det bedste. Det ved jeg nu heller ikke, om hun har gjort. Men Clara er død nu, og Niels Iuel på Meilgaard er også død, og de andre, jeg snakkede med dengang, er også væk, så det er nok smuldret.

Meilgaard har en gravplads ved Skippershoved, men der ville Niels Iuel ikke begraves. Han havde lavet nogle dræninger nede i engene, og der ville han drysses ud. Det måtte han imidlertid ikke, men han har fået et lille gravsted nede ved den gamle køkkenmødding inde i skoven bag ved slottet. Graver var jo heller ikke sådan til det store, så han har et lille gravsted i kanten af hegnet ved Skippershoved.

Efter krigen

Jeg skulle videre inden for landbruget, og jeg fortsatte som landvæsenselev, blandt andet hos Nikolaisen, Kejsesgården, og når man havde været elev hos ham, så var det næsten lige meget, hvor man søgte hen, så fik man plads. Jeg blev vældig gode venner med Nikolaisen. Da han blev ældre og ikke kunne køre bil, fandt han ud af, at jeg havde kørekort, og jeg kørte næsten mere med Nikolaisen, end jeg fik uddannelse. Han blev nu alligevel vred på mig, fordi jeg blev indkaldt som soldat og ikke ville søge udsættelse. Det var i 1954. Jeg havde søgt ind til forsyningstropperne, og

der lå man inde i et år, hvorimod fodfolket havde 16 måneder, og hvis jeg begyndte at trække i det, kunne jeg risikere at få to år, som man snakkede om dengang. Så gik han med til det, og jeg skulle så komme tilbage, når jeg var færdig med militærtjenesten.

Da jeg var inde ved militæret, lå jeg i Den danske Brigade i Tyskland. Vi var ude ved Lybæk ved den russiske grænse, og der var der en ståltrådsspærring tværs over vejen og så udkigstårne med maskingeværreder. Vi fik besked på, at der gik vi ikke længere. Så blev vi alligevel noget betænkelige. Vi kom jo fra det lille Danmark og kunne slet ikke forstå det, men truslen fra Rusland var reel. - Det var den tid.

I stedet for at komme tilbage til Nikolaisen kom jeg imidlertid til Sjælland som underforvalter på en gård. Det var på Sydsjælland, og der traf jeg min kone. Vi fik senere en gård, som jeg bestyrede. Min far ville imidlertid gerne have mig tilbage til Jylland, og vi forpagtede så en gård i Ørsted. Højvang hed den. Der var vi i syv år. Men det var noget gammelt noget, med stråtag og gamle stalde. Det var noget forfærdeligt noget, og da tabte jeg lysten til landbruget. Jeg begyndte at sælge maskiner fra Øster Tørslev Maskinfabrik og kornsiloer fra Assentoft Silofabrik. Jeg havde ingen kreaturer hjemme på gården og kunne nu selv passe både gård og marker samtidig med, at jeg var sælger.

I Glesborg var der ingen mekaniker, maskinhandler eller noget i den retning, så vi blev enige om at bygge derude i krydset ved Ringvejen. Der blev vi i 20 år. Jeg byggede selv værkstedshallerne, tank og to lejligheder. Derfra solgtes der også maskiner. Glesborg Auto- og Maskinhandel hed det. Vi var to om det i starten, jeg og min svoger, men det er jo ikke altid, at kompagniskab går lige godt. Vi havde Shell benzin. Vi var tre stationer, der var selvejende på Djursland: Glesborg, Allingåbro og Vivild, mens Shell havde deres egen station i Grenaa. Der satte de bare prisen ned, og det var så ufint og unfair. Det var, fordi de ville have al handel selv, at de sænkede prisen i Grenaa. Jeg syntes, det var en dårlig måde over for os andre. Der var også Shell i Fjellerup, men bare en lille tank. Så skiftede jeg til DK-benzin. Det var lavpris benzin, og ellers havde jeg aldrig fået solgt.

I Glesborg havde jeg Citroénforhandling, men jeg havde først forhandling af den hollandske DAF bil. Det er bilen med "milliongear" og remtræk. Det var jeg rigtig glad for. Det var nogle gode og billige biler at lave, og jeg solgte en del til invalidevogne. Det var en rigtig god forretning at lave sådan en bil. Jeg købte dem hjem og skulle lave dem om til invalidevogne, og det er fint. Der er kun en pedal, en bremse og en speeder. Man regulerede bare skiverne i forhold til hinanden. Min far fik også sådan en bil, og det var en god bil for ham. Han var ellers vant til at køre i store biler, men han var glad for den.

Så lige pludselig en aften fik vi et telegram med besked om, at vi var fyret. Volvo havde købt DAF. Ja, vi blev ikke Volvo-forhandler, men så fik jeg Citroén ind i stedet. De rustede, Citroénerne, men de var sjove. Vi har solgt mange Citroéner, det er jordens bedste bil at køre i, og det er jordens dyreste bil at holde ved lige, men det er da heldigvis blevet bedre. Vi havde tit problemer med kunderne, for når vi havde solgt sådan en Citroén, og folk kom tre år efter og ville bytte, så kunne vi ikke give noget for den gamle, for den var rusten. Paneler og alt det der var rustet væk. Folkevogne, der skulle sælges efter tre år, kunne man næsten få samme pris for igen. Det var noget forfærdeligt noget, men Citroén sagde: "Så får I nogle billige reservedele", men det kunne sør' me ikke gøre det. Det skulle jo også laves. Jeg skulle have holdt mig fra det der med bilforhandling.

Løb

Jeg har kørt løb, veteranløb. Det var dengang, man startede 2CV løbene, og det var for resten sjovt. Vi stivede bilerne af og byggede bøjler i dem. Bunden skulle også forstærkes. I dem kunne vi køre fra Forderne, Poul Højer og de der, når vi kom ud på markerne. Dengang var et løb med halv jordbane og halv asfaltbane. Vi kørte på Ring Djursland og Jyllandsringen. Jeg kørte mange løb, men jeg blev lidt sur på det, for det var mine svende, der lavede det der, og de fik stumperne, men så stillede toldvæsenet, og jeg måtte til at betale told og afgifter. Så sagde jeg: "Nu lader I den bil stå, for nu gider jeg ikke mere". Derefter byggede de selv en ud fra en 2CV'er.

Det var for omkring 30 år siden, hvor vi kom langt omkring. Der var tre racerbiler, der startede ud fra Glesborg. Det var, fordi svendene selv begyndte at lave biler til løb. Så stod den tredje tilbage, og den sagde jeg, at den skulle de ikke røre, den ville jeg selv køre. Vi var også i fjernsynet, der blev interesseret. Jeg kan huske vores bil, der havde nummer 10. Den lå på førstepladsen til sidste omgang, så manglede der kun en halv omgang, og så knækkede jeg en foraksel. Nej, som vi ærgrede os. Jeg ved ikke rigtigt, hvor stærkt bilerne kunne køre. På asfaltbanen kunne vi ikke følge med de andre, vi sneg os vel op på en firs/halvfems stykker, og den fart kom de andre jo hurtigere op i, men så kunne de så bremse ned igen, når de nåede jordbanen. Når vi var kommet op i den fart, så kunne vi blive ved med samme fart ud over jordbanen. Det kunne de andre ikke, så væltede de. Vi væltede også sommetider, men vi kunne klare meget mere end de andre. Så når vi kom ude på jordbanen, så var det bare med at komme væk for de andre, for vi kørte bare fra dem. Vi havde ekstra motorer med til løb, og var der problemer, så smækkede vi bare en anden motor i.

Grenaa

Vi boede i Glesborg, men så flyttede vi ind til Grenaa og skulle have bilforhandling der, men det kostede flere millioner, og det kunne jo ikke hænge sammen. Det røg Peter Frederiksen så på, men det kostede ham rigtigt mange penge. Min mestersvend, Svend Erik, kendte Citroéner. Han fulgte med og er værkfører hos Citroén i dag. Han var nu klog, for jeg ville have solgt til ham, men han ville hellere have sin løn og så ikke løbe nogen risiko.

Det er næsten sådan, at jo flere biler der bliver solgt, jo værre bliver det. Det, jeg vurderer forhandlere på, er, når jeg tæller deres brugtvoagnslist. Hvor meget står der for. Tænk bare på forrentningen. Det er ikke så galt i dag, men førhen med den høje rente kunne det snart blive til nogle millioner. Det er også sådan, at jo bedre salget går, jo frækkere bliver importøren, og jo mere forlanger de af forhandleren. Tag nu for eksempel Folmer i Tirstrup. Han har været Citroénforhandler hele sit liv. Ham kvalte de lige så stille, fordi han ikke ville være med i deres store forretninger med udstillinger og alt det der. Det er så koldt. Der er ikke nogen menneskelighed i det. Vi har haft mange forhandlere i Grenaa, Fiat, Ford og Opel. Der er ingen, der har tjent penge på det. Den eneste, der har klaret sig nogenlunde, er Helge Dahl, Folkevogn. I dag er det vel meningen, at der skal være en fire-fem forhandlere tilbage.

Det er ligesom med tankstationerne. De bliver nedlagt på stribe, men der er jeg lige ved at påstå, at man kan få kunderne tilbage igen. Tidligere stod man og solgte for en tyver: "Tog dækslet af", "Skal vi lige klare forruden?" "Skal vi se efter olie?" Ja, der er mange mennesker, der gerne vil have den service i dag. Jeg tror ligefrem, at hvis man laver sådan en station med fuld betjening og med vaskehal, så kan man få det til at køre. Der er mange mennesker, der kommer ind, og som ikke ved, hvilken knap der skal trykkes på. Det er helt forrykt. Se på en vaskehal. Du går ind, betaler og får et stykke papir, og så må du ud og se, om du kan finde ud af, hvilke knapper du skal trykke på.

Da jeg solgte i 1987, søgte jeg ned på Hedebo Centret. Dengang havde Gigtforeningen det. Der fik jeg job og skulle passe terapibadet, men det fik jeg det lidt sjovt med, for på et tidspunkt ville kommunen have badet lukket. Der har været meget vrøvl omkring det, og det er en lang historie. Reglerne blev strammet op hele tiden med henblik på vandets hygiejne. Det var et varmtvandsbassin. Der er helt andre regler for det end for almindelige svømmebassiner, og reglerne blev slet ikke overholdt.

Vi havde nogle kontroverser med kommunen dengang. Kommunen tog HOH Vandforsyning i København til hjælp og fik nogle voldsomme priser frem. Det ville koste over to millioner kroner at

få forholdene ændret, så vi kunne overholde reglerne. Så fortalte jeg, at der var et firma i Århus, der lavede bassiner, og det havde jeg tidligere brugt flere gange. Det var et mindre firma, hvor chefen selv kom ud for at se på sagerne, og det var han rigtig dygtig til. Jeg havde spurgt om, hvad han skulle have for at lave terapibadet, så kravene kunne overholdes, og han havde sagt en 6-700.000 kr. En dag var borgmester Arne Jessen nede på kontoret, hvor jeg tilfældigvis også kom derind, og så sagde jeg til ham: ”Der er lige noget her, du skal se. Det kan ikke være rigtigt, at noget, der er så meget brug for, skal lukkes, fordi det er for dyrt at lave, blot fordi I har fået nogle forkerte priser frem”. Så fulgte han med ned, og jeg fortalte ham, hvordan det kunne laves. Der gik en tre-fire dage, hvorefter Villadsen kom ned til Hedebo Centret. Så fik vi handlet priser, og han fra Århus fik ordren, fik det lavet, og det kører den dag i dag. Og så kostede det kun 750.000, en tredjedel af den første pris.

En anden gang, hvor jeg fik brug for mit handelstalent, var dengang, Gigtplejehjemmet skulle have sin egen liftbus, så vi kunne køre rundt med beboerne. Penge til bussen blev indsamlet på rekordtid, og da jeg så fik forhandlet bilens pris ganske pænt ned hos leverandøren, og Gigtforeningen samtidig gik ind med det resterende beløb, var pengene i hus. Bilen blev også til stor glæde for beboerne.

Efterhånden som kommunen overtog det hele, blev jeg med tiden teknisk serviceleder. Nu skulle der titler til, men det gav også lidt mere i lønningsposen. Først blev jeg teknisk hjælper, men så fandt vi ud af, at skolepedellerne havde det ligesådan, og at de havde fået noget, der hed lukkepenge. Det skulle vi jo så også have. De penge tog de nu fra os igen og kaldte os i stedet for tekniske ledere, og så steg vi et par løntrin. Det havde vi meget sjov med.

Jeg holdt dernede for fem år siden, i 2001. Ja, tiden går. De fandt ud af, at jeg var fyldt 67 for længst, og så måtte jeg ud. Det værste var at komme hjem og gå. Fra barnsben er jeg vokset op med det frie liv i naturen. Det er jo dejligt at gå på engen og på marken, og det nyder jeg meget. Jeg er vokset op med fiskestangen og jagtgeværet, og det er mine interesser, men det kan man jo ikke hver dag.

Jeg havde for resten en sjov oplevelse for nogle år siden, længe efter krigen. Der er noget, der hedder Red Barnet, og efter krigen kunne hollandske børn komme her op til Danmark. Mine forældre havde et hollandsk barn, min farbror havde også en dreng, og naboen havde en pige. Så for en fire-fem år siden blev der ringet til mig fra gården. Jeg fik at vide, at der stod en derude og spurgte efter mig, og at han snakkede hollandsk. ”Hedder han Wilhelm?” spurgte jeg. Det gjorde han, og så lige pludselig dæmrede det, og jeg så den her dreng for mig. Han havde fundet på, at han ville se gården igen. Han kunne stadigvæk huske en hel del. Han havde også været en ni-ti år dengang. Han havde været på kommunen for at spørge, og da han kunne huske navnene på familien, så havde de vist ham gården. Jeg kunne gå ned og tage et gammelt album frem og vise ham et billede af ham fra dengang. Det syntes han alligevel var fantastisk. Mærkeligt nok havde han ikke været i Danmark siden, men nu ville han have den oplevelse, og jeg kikkede jo noget, da han pludselig stod udenfor på trappen.

Så vil jeg slutte min lille fortælling af med at sige noget, jeg er blevet kaldt mange gange: ”DAF for i aften og SHELL tak.”

Hilda og Christian Hjort Willum

Interview foråret 2007

Billedtekster:

- 1) 3 fotos fra forretningen i Storegade 18, inden ophøret i 1990
- 2) Bryllupsfoto fra 17. juni 1945. (20 og 22 år gamle) Sløret er håndbroderet af Chr. Hjort Willums svigermor
- 3) Niels Nielsen, Chr. Hjorth Willums svigerfar, kom kørende i lastbil i Østergade (i dag ved forretningen Stagen), hvor gaden drejede. Han så de løbske heste, standsede bilen og hoppede ud ad døren i modstående side. Vognstangen gik lige ind gennem døren, så det kunne have gået grueligt galt, hvis han og passageren ikke var kommet ud af bilen i tide.
- 4) Fagenes Fest i Grenaa. Bilen er pyntet op på GD
- 5) De nygiftes stue på første sal i huset på Østerbrogade. De mange små rum blev efterhånden lagt sammen, og vi plejer at sige, at den eneste væg, der står i dag foruden ydermurene, er væggen til toilettet.
- 6) Datteren Ingrid med bedstefaderen Niels Nielsen
- 7) Willums i deres hyggelige stue, der overalt er fyldt op med nips og smukke gamle møbler. Og alt har sin historie. Skabet er arvet efter Chr. Hjort Willums far og stammer fra faderens hjem. Så det har nogle år på bagen.
- 7) Ingrid i morgensol. Sommerhuset med karnap og altan. 2005
- 8) Sommerhuset
- 9) Handelsstandsforeningens 100 års jubilæum. ”Man håbede, at en del ville møde op i tøj fra tiden, men de eneste, der kom i ”tøj fra tiden”, var os, og da borgmester Aksel Hansen kom i karet, glemte man næsten at se efter ham.
- 10) Willum i forretningen
- 11) Hilda og Hjort Willum foran forretningen i Storegade nr. 18. Ca. 1960
- 12) 1948. Første forretning. Lillegade nr. 4. Forretningen blev overtaget efter Jørgen Emil Kirk, der havde lavet en lille forretning i portåbningen ind til gården. Han havde der et lille trykkeri til sange og lignende.
- 13) Julemesse i Pavillonon. 1955. Det var den anden messe, jeg deltog i. Til venstre: Erna Munk. I midten: Fru skræddermester Bech og yderst til højre min hustru Hilda Willum.

Født i Randers og født i Grenaa

Jeg lærte min kone at kende her i Grenaa i 1943, men jeg kommer fra Randers, hvor jeg er født i 1923. Min far var værkfører, snedkeruddannet, og arbejdede på en møbelfabrik i Randers. Jeg er uddannet i kolonial. Da jeg var udlært, skulle jeg ud og søge noget arbejde, og så søgte man jo det ene sted og så det andet sted, inden jeg i 1942 kom til Grenaa som kolonialmand hos Albert Nielsen. Det var på hjørnet af Nørregade og Østergade. Der var jeg så i to et halvt år, selv om folk havde sagt: ”Der bliver du ikke i otte dage”. Han var skør. Simpelthen. En mærkelig mand var han på alle måder. Det gav heller ikke noget, og der var ingen fremtid i det. Vi blev lønnet med 100 kroner om måneden plus kost og logi. Det var jo ingenting.

Så kom jeg på Dampværeriet i portnerlogen. Der var jeg omkring tre år. Jeg begyndte som nattevagt under krigen, som sabotagevagt, før jeg blev portner. Der skete nu heldigvis ikke nogle sabotager, og det var jo heldigt og rart.

Det var i en periode, hvor der var meget tyveri på Dampvæveriet. Det blev så opdaget, og der blev en sag, der skulle for retten. Lilleør, der også var i portnerlogen, og som jeg arbejdede sammen med, ville op i retten for at høre, hvad der skete. Da han kom hjem, sagde han, at der var blevet sagt, at vi ikke passede godt nok på. Ikke noget med, at han ikke passede godt nok på. Det blev jeg noget fortørnet over, for jeg skulle jo blot lukke folk ind og ud ad porten, ikke undersøge dem. Vi kunne jo ikke holde øje med, om ansatte eller håndværkere, der kom ind på fabrikken for at reparere, gik ud og ned langs stien for at smide tyvekoster over hegnet til en hjælper for derefter tomhændet at gå ud gennem porten.

Der var også en, der kom til skade på fabrikken, og så var proceduren, at den tilskadekomne skulle på skadestuen. Det havde noget med en eventuel forsikrings sag at gøre, men han protesterede ganske voldsomt. Han skulle ikke på sygehuset. Det blev så opdaget, at han havde en tre-fire meter stof rullet omkring sig. Portnerne kunne bede om at se indholdet af pakker, tasker og mapper, men det var ubehageligt at bede om, så det gjorde man helst ikke.

Under krigen kunne der jo ikke skaffes metervarer, og så kunne man en overgang se på gardinerne i folks stuer og køkkener, hvem der arbejdede eller havde forbindelser til Dampvæveriet. Det var de flotteste Gredana-stoffer, der hang i de hjem.

Hilda Brun Willum fortæller:

Ja, vi lærte hinanden at kende i 1943. Min mand er fra Randers, mens jeg er her fra Grenaa. Jeg har ikke været andre steder. Jo, lige et halvt år på Meilgaard. Jeg skulle lære at lave mad, og jeg var husholdningselev hos inspektøren. Der var et stort folkehold derude. Jeg er født her i byen, og jeg har boet i dette hus, siden jeg var tolv år. Da købte mine forældre huset.

Min fars forældre havde den lille ejendom, der brændte derude på Vestermarken. Der var to små ejendomme, som blev kaldt tvillinggårdene. Ejendommen brændte for ikke så forfærdelig lang tid siden. Det har vel nok været for en tre – fire år siden. Der boede mine bedsteforældre, efter at de var blevet ældre. Et lille landbrug med et par køer, heste og sådan lidt.

Dampvæveriet

Min far, Niels Erik Nielsen, var på Dampvæveriet. Dengang havde de også landbrug, og min far bestyrede det. Den gamle Rosenvinge, som begyndte Dampvæveriet, var interesseret i dyr, og de skulle have landbrug. De havde både køer, heste, høns og kalkuner samt får og lam. Min far havde været i Argentina under Første Verdenskrig. Han var rejst derover, inden krigen begyndte, men kunne så ikke komme hjem, før krigen var sluttet. Herefter lærte han mor at kende, og de blev så gift.

Efter hjemkomsten fik Rosenvinge på en eller anden måde kontakt til far. Far havde været på Dampvæveriet i fem år, fra 1909 til 1914, inden han rejste til Amerika, og måske var det derfor. Rosenvinge spurgte, om han havde noget arbejde, men det havde han ikke. ”Ja, men så kan du bare begynde med det samme!” fik min far at vide.

Dengang var der alle bygningerne til selve væveriet, og efter dem, helt nede for neden ud til Djursgade (dengang hed det Bredstrupvej), lå gården, staldbygningerne og markerne. Der var også rideheste og køreheste. Der skulle hentes kul til bedriften. Kullene kom med skibe til havnen her i Grenaa, og de skulle hentes med hestevogne. Der var også varer, der skulle sendes ud eller sendes

med banen, så der var god brug for kørehestene. Om formiddagen kørte far kul fra havnen og til kedlerne, og om eftermiddagen havde han en anden vogn, som han kørte pakker på. Det kunne være nogle store læs. Om søndagen kørte han landauer med høj hat og kokarde med herskabet på søndagsture. Ind i mellem passede han så landbruget.

Engang skete det, at far var nede på havnen for at hente kul, og hestene blev forskrækket over et eller andet. De løb løbsk med ham, men han fik dog adviseret en eller anden om at ringe op på kontoret, at nu kom han altså, og de skulle komme væk fra lågen ved porten, for han ville forsøge at holde hestene og prøve at komme ind, uden at der skete noget. Han var så bange for, at der skulle komme nogle børn i vejen, eller at der skulle stå nogen i porten, for det var et par store kraftige heste. Han kom også ind med dem, men det resulterede i, at hans arme var ødelagt resten af hans levetid. Han havde sat sig ned, stemt fødderne imod forsmækken, holdt imod i tømmerne og så ladet hestene løbe fra havnen og helt ind i gården.

Min far har mange gange været med til ringridning, og de havde sommetider en tre fire heste med fra Dampværket. Det var gode heste, så de kunne springe over forhindringerne, og min far vandt altid førstepræmie. Så en gang var min far til ringriderfest, hvor der var sådan omkring 100 heste med, og det var lidt galt, fordi der var så mange gårdmandssønner med til den ringridning. Så lavede man det nummer, at andenpræmien var bedre end førstepræmien. Præmierne var altid udstillet nede hos urmager Sørensen, der dengang havde forretning i Lillegade, og dem havde vi været nede at se. Der stod sølvtøj til nummer et præmie og barometer til nummer to præmie, men da far kom ned for at hente sin præmie, var der blevet byttet om på det. Så sagde min far: ”Jeg skal ingen præmie have. Det er ikke den præmie, der tilfalder mig”. Så blev der vild opstandelse.

Til ringridningsfesterne syede min mor pynt til alle Dampvæveriets heste. Jeg har for øvrigt et billede af min far flot til hest, hvor man kan se, hvor meget der er gjort ud af pynten. Stoffet er hvidt lærredssatin, som er trukket over alt seletøjet. Hvordan mor havde fået tid til det, ved jeg ikke. Hun har måske syet det om natten. Det var en dejlig hest, og far var så glad for den. Da hesten blev gammel, kunne Rosenvinge ikke nænne, at far skulle trække den over i slagtehuset. Så han kom selv og gjorde det en dag, far ikke var der.

Al jorden til Papfabrikken hørte også til Dampvæveriet og var udlagt som marker, og på de store dage kom der så tærskehold. Dengang boede vi i en ejendom, der var her på den anden side af Dampvæveriet, og som også hørte til Dampvæveriet. Det var bare en toværelseslejlighed, og der havde vi så tre, fire, fem tærskfolk til at bo. Der var ikke megen plads, så de lå næsten i lag tværs over gulvet, men det gik jo. Så lavede min mor mad, for vi havde dem på kost. Vi skulle også over på marken med kaffe til dem, men det var spændende

Min mor malkede køerne. Der var en halv snes køer en overgang, og dem malkede hun morgen og aften, foruden at hun gjorde rent på slagteriets kontor, dengang det var der, så hun havde såmænd nok at se til. Vi fik så alt, hvad vi skulle bruge i det daglige af grøntsager, æg, mælk og så videre. Det var sådan, man blev aflønnet dengang

Da den ældre Rosenvinge faldt fra, skete der forandringer. Den yngre, Henrik, var ikke interesseret i alt det landbrug. Det blev afhændet, så der kun var ridehestene tilbage, og så blev der bygget det nye garageanlæg op mod Papfabrikken. Der blev lavet garage, lade og tre hestebokse. Kørehestene blev også afhændet, og man fik biler. Under krigen kørte bilerne med gasgeneratorer. Så kom min far til at køre lastbil. Den ene kørte han på banen med, og en større bil kørte han kul med. Senere kom han så til at køre til Vejle og hente garn.

De havde stadigvæk ridehestene, og de skulle stadig af sted hver søndag, men Henrik Rosenvinge var ikke glad for at komme tidligt op om morgenen, så det blev sådan lidt op ad formiddagen, inden de kom af sted. Sommetider var de ikke hjemme igen før klokken tre om eftermiddagen. Jeg siger også: ”Jeg skal ikke have æggekage nogensinde”, for det fik vi hver søndag. Mor ville altså ikke stå og vente med middagsmad, da hun aldrig vidste, hvornår far kom hjem for at spise. Så det blev æggekage. Den kunne laves på ”fem minutter”.

Det har været dejligt i min barndom. Dampvæveriet har været min legeplads. Jeg har kørt med dræsine derinde i de lange væve gange. Og så havde de ældre Rosenvinges en datter, der blev enke, og hun kom herhjem for at bo sammen med en søn. Sønnen og jeg var næsten jævnaldrende, og vi var næsten uadskillelige legekammerater i den tid, han var her. Vi legede overalt, og der er ikke det sted, vi ikke har leget i området. Engang havde vi lavet en vogn med nogle beskidte kulsække, og vi så farlige ud. Vi var jo vældig stolte over, at vi havde fået lavet den her bil, så vi kørte op foran villaen, men så kom hans mor ud. Jeg blev sendt hjem, mens han blev sendt op i bad og så i seng. Så kunne der gå et par dage, inden vi fik lov til at se hinanden igen.

Vi mærkede ikke noget til krigen som sådan. Der var jo selvfølgelig noget med tyskerne, men vi havde ikke rigtigt noget med det at gøre. Min far kørte med noget, men det var tys – tys, og det fik vi ikke noget at vide om. Han kørte sommetider om aftenen med nogen. Det, vi frygtede, var sabotage på fabrikkerne, men det udeblev da heldigvis. Der var Schalburgtage oppe i byen, hvor der blev bombesprængt et par ejendomme. Bag ved Bowlingcentret var der en række træer, og lige bag ved dem var jernbaneskinneerne. Her havde tyskerne fået bygget nogle skure, så man kunne omlæse

godset til og fra jernbanevognene her. Godset blev kørt med hestevogne fra gårdene heromkring, men en aften blev det bombesprængt og det så kraftigt, at alle vinduerne op ad gaden blev blæst i stykker.

Den vinter, jeg var på Meilgaard og havde fridag, var det ikke til at komme hjem. Der kom jo godt nok tog, men man vidste aldrig, hvornår de kom. Det skete tit, der var bombet en banestrækning, men så var der Mejeriet Brolykke, hvor der var en chauffør, der kørte ud med en bil med gasgenerator og hentede mælk på Meilgaard. Han kom klokken seks om morgenen. Så kunne jeg køre med ham hjem den ene dag, men jeg måtte tidligt ud af fjerene den næste dag, for jeg skulle møde mandag morgen klokken seks igen. Men det var jo heldigt, at det kunne lade sig gøre.

Da jeg skulle hjem den morgen, hvor bombningen var sket, spurgte jeg ham, om der var sket noget i Grenaa. ”Neej, sagde han, ikke sådan”. Da vi så var næsten hjemme, sagde han: ”Ja nu skal du altså ikke blive forskrækket, men der er altså ikke ruder i jeres hus mere”. Og det var der heller ikke. Han har nok ikke villet gøre mig bange.

Ude på Meilgaard mærkede vi heller ikke meget til krigen og så lidt alligevel. Tyskerne ville have fat i alt det gode seletøj, vi havde, men det kom vi under vejrs med, så det gode seletøj blev udskiftet med det ringeste, vi havde. Og tyskerne var rasende. De kunne jo godt se, at det ikke var noget, der blev brugt på en herregård.

Vi manglede ikke noget derude. Husk på, der var mange daglige mennesker, 30 mennesker på kost. Vi slagtede en gris hver uge, så jeg blev altså også så ”bred” derude. Det, vi mærkede mest, var problemet med befordringsmidlerne. Engang, hvor jeg havde fri en lørdag og søndag, og jeg skulle hjem, spændte nogle elever heste for, og så kørte de mig op til Tranehuse Station. Så sad vi der nok et par timer. Der kom intet tog, men de sagde: ”Vi går ikke, før vi har set, du er kommet med toget”. Og det var pænt af dem. Min mand sad oppe på Vestbanen, for jeg havde enten ringet eller skrevet, at jeg kom med toget. Så han var gået derop, men der kom intet tog, og han ventede og ventede. Ja, det var nøjsomt dengang.

Stationsmesteren kom ned på stationen og kikkede, men gik så op i privaten, og så brændte der kun sådan en lille vågelampe. Jeg sad der næsten i mørke, men så kom stationsforstanderen ned igen og spurgte, om jeg sad og ventede på noget, hvortil jeg svarede: ”Ja, jeg venter på toget, for ellers ville jeg ikke sidde her”. Så kom toget endelig langt om længe”, fortæller Hjort Willum.

Vores hjem og ægteskab

Vi lærte hinanden at kende, fordi min kone kom over for at handle hos købmanden. Hun var hos direktør Hammelev i Tømmergården.

Ja, jeg havde ikke ret mange penge, men hvis jeg ikke havde ærinde for fru Hammelev, så købte jeg shampoing-pulver. Da jeg så havde købt nok af det - jeg turde ikke sige det til min mor, det var jo lidt tys – tys, så jeg var nødt til at gemme det - købte jeg bagefter bagepulver. Da vi så blev gift, havde min svigerinde også lavet en sang, der var pakket ind i bagepulver.

Købmanden, Albert Nielsen, var pige glad, og da han opdagede, at min kone tit kom over til mig i købmandsbutikken, så ændrede han middagspausen, så jeg skulle spise først. Jeg var på kost hos ham, og vi skiftedes til at holde middagspause, for vi kunne ikke være fra butikken begge to på en gang.

Ja, jeg skulle derover, når Hammelevs var henne for at sove til middag, så jeg skulle skynde mig at vaske op, men jeg har godt nok fået meget at høre for det der shampoing- og bagepulver. Jeg fik samlet en hel del af det, for hvis købmanden var der, så var jeg jo nødt til at købe noget. Det er mange år siden. I 1945.

Det var en skrækkelig tid dengang. Det var ikke til at få nogen ting, men min mor havde været forudseende. Min svigerfar var som sagt på Dampvæveriet, og der var der en af ekspedienterne på lageret, der sagde til min svigermor: ”Hvad med udstyr til Hilda? Det er altså nu, for ellers vil det

blive galt". Ja, vi har ikke slidt op endnu. En hel rulle lærred, en hel rulle dynebetræk, en hel rulle håndklæder og en hel rulle viskestykker fik vi. Frottehåndklæder har vi så købt siden, men ellers har vi ikke købt så meget som et dynebetræk eller et pudebetræk, men det var også de gode Gredanavarer.

Vi blev forlovet og skulle så også giftes, og dengang var der ikke noget med, at man flyttede sammen, inden man var gift, nej, nej. Men heldigvis var der en lejlighed ovenpå hos min far og mor, hvor der boede et par ældre damer, hvoraf den ene døde. Da der så på det tidspunkt blev bygget nogle etværelses lejligheder, nærmest aldersrenteboliger, oppe ved sygehuset, søgte hun at komme derop at bo. Hendes søster var gift med en i byrådet, og han kunne skaffe hende ind der. Men så var problemet, at lejligheden ikke måtte stå tom, indtil vi kunne flytte ind, sådan var loven, fordi det var så vanskeligt med lejligheder. Det var om vinteren, men vi skulle ikke giftes før til juni.

Jeg havde imidlertid haft den daværende borgmester Pallesen i skolen som lærer, og så gik min mor om til ham og spurgte om, hvordan vi skulle forholde os, fordi lejligheden blev altså tømt nu. Han forklarede, at lejligheden kunne lejes ud på den betingelse, at de, der flyttede ind, skulle flytte ud igen til 1. maj, og det skulle de skrive under på. Lejerne var lykkelige for, at de kunne bo der så længe, og fra lejligheden flyttede de derefter ud på landet.

Ja, vi boede deroppe, indtil, - nej der bor vi jo endnu, men da mine svigerforældre døde, så flyttede vi hele huset om. Før var der indgang i gavlen og en regulær 3-værelses lejlighed hernede og ovenpå to værelser med to små kamre, men efterhånden er hele huset blevet endevendt. Først tog vi en væg, så tog vi en væg til, og til sidst tog vi alle væggene, og det endte med at blive én stor stue ovenpå. Mens vi boede deroppe, var det til en husleje af 32 kroner om måneden. Det havde det kostet, lige fra mine svigerforældre købte huset, og mens de to søstre havde lejligheden. Da vi flyttede ind, fik vi at vide, at vi kunne bo for den samme husleje. Det var i september 1945, at vi flyttede ind i huset her.

Foto 15 mangler

Så var det et problem med at få nogle ordentlige møbler, det var jo ikke til at få dengang, men min far henvendte sig til den samme, som tidligere havde været på lageret på Dampværket. Han havde i mellemtiden købt en møbelforretning, og min far sagde, at vi hellere måtte støtte ham, når vi nu skulle have møbler, men de møbler, han havde, ville vi altså ikke have. Det var det værste, vi havde set. Men så gik vi tur en søndag, hvor vi kom forbi snedkerforretningen nede på Havnevej, Rasmus Hansen, lige der efter baneoverskæringen. Der havde han en sofa, tre lænestole og et bord stående, og min mand gik ind til ham om mandagen, men det var så solgt.

Ja desværre, men jeg spurgte, om han kunne skaffe det igen, og det kunne han godt, men altså ikke med betræk på, og så skulle der også skaffes lak, så det kunne blive lakeret hos fabrikanten i Århus. Min far var ved den møbelfabrik i Randers, og de havde lak. De lavede spisestuer og stole derude, og så fik vi spisebord, stole og dækketøjsskab fra Randers.

Stuen nederst var tidligere delt i to stuer, men væggen blev fjernet, og min svigermor fik derved nogle portierer i overskud. Da de kun havde hængt der et års tid eller to, var de jo så gode som nye, og dem fik vi til at betække/polstre møblerne med. Der var nogle lange silkestråde på, så det var ikke ret stærkt, men vi var jo nødt til at bruge det til at polstre med. Udenom blev der sat papirsbetræk som yderbetræk, og det var noget så utroligt stærkt. Til sidst blev vi nødt til at skifte det ud, fordi det blev snavset på siderne og ikke var til at få rent. Det så farligt ud. Det sugede som trækpapir, men man kunne imidlertid ikke få andet. Det var sådan halvt papir og noget lærredsagtigt noget, men det var fantastisk stærkt. Så fik vi saddebetræk på, og det sad i nogle år. Derefter kunne man begynde at få noget, der hed uopskåren mekka, så var der ikke andet, der duede dengang, men det faldede ganske forfærdeligt. Til vores sølvbryllup fik vi nyt betræk på igen, og det sidder på endnu. Det er en rigtig god kvalitet, og møblerne har været gode. Det er den samme polstring, og nu har vi alligevel snart været gift i 62 år. Det er ikke sådan nogle skumgummi- og plastrmøbler, man køber i dag, og som falder sammen efter kort tids brug.

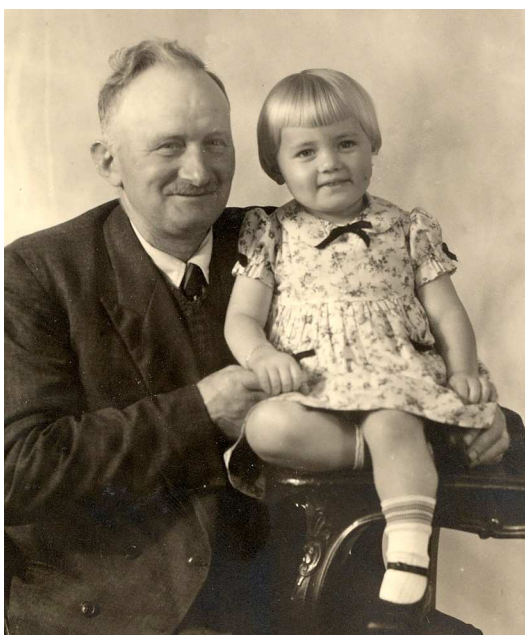
Så skulle vi også have nogle gardiner, og da fik vi nogle beigefarvede med rustrøde blomster på. I dag ville vi nok synes, de var rædselsfulde, men dengang var det, hvad man kunne få. Der gik ikke mere end et halvt år, så forsvandt blomsterne, og så blev det til "blondegardiner". Men det var jo alt det skidt, man kunne købe dengang. Gardinerne, vi hængte op i soveværelset, var faldede, inden vi blev gift. De hang der i tre uger. Gardinerne var sådan set stærke nok, men de kunne bare ikke holde farverne. De har nok været lavet af cellulid.

Jeg skulle jo også have en brudekjole, og det var altså også noget af et nummer at få det klaret. Mor havde altid handlet hos manufakturhandler Sandberg. Han havde forretning på hjørnet, hvor Andelsbanken er nu, derefter købte han ejendommen nede på Lillegade, hvor A.J. Huset er nu. Så

min mor gik ind til ham og sagde, at hun skulle have til to bluser. Dengang kunne man ikke få til en kjole, men man kunne få til en bluse. ”Men du må helst ikke klippe det over”, sagde hun. Så gik hun hjem med stoffet. Hun havde min konfirmationskjole, der var af blondestof, og det stof var også købt oppe hos Sandberg. Den havde hun gemt. Det blev sat sammen, og jeg fik min brudekjole. Mine hvide strømper og sko fra konfirmationen var også blevet gemt, og dermed var brudeudstyret klaret.

Min mands familie var fra Randers, og de skulle gerne herud til bryllup, men det var ikke nemt. Der var ingen trafikmidler, der passede, for man kørte jo ikke ret meget. Så måtte min far, med den her lille lastbil, hvor han havde sat bænke på ladet og presenning over, køre til Randers. Min svigermor, der ikke var så rask på dette tidspunkt, kunne sidde hos ham i førerhuset, mens resten sad omme på ladet. Da så brylluppet var forbi, måtte han ud med dem igen. Det var om natten.

Jeg fik en flot bryllupsgave af inspektør Aagaard på Meilgaard, en skinkeryg. Så havde vi da reddet stegen. Til brylluppet kørte vi i landauer, for det var heller ikke til at få en taxa dengang. Vognmand Trolle Christensen havde så megen kørsel for Dampværket, at han havde sagt til min svigerfar: ”Når en dag du skal have din datter gift, så lægger jeg landauer til”. Det var da et flot tilbud, og onkel Martin havde også landauer, og han sagde: ”Jeg kommer da også med landauer, når I skal have bryllup”. Det var jo meget fornemt. Den landauer, vi sad i, var pyntet med blomster indvendigt. De var sat fast med knappenåle. Da vi fejrede vores guldbryllup, havde vores datter Ingrid været efter Jens Aage Bertelsen. Han havde en landauer på det tidspunkt, og så kørte han for os den dag. Det var pudsigt, for det var hans far, Harald Bertelsen, der havde kørt for os til brylluppet. Han var dengang reservekusk hos onkel Martin

Problemet er, at når man har været i samme hus så mange år, gemmer man alt for meget. for man tænker: ”Kommer der nu noget igen?” Det har vi været vant til. Vi skulle jo spare. Vi skulle passe på, hvad vi havde. Alt skulle udnyttes. Min mand skulle have en sommerfrakke, og det var ikke til at få sommerfrakker, men så havde vi et telt, og af det syede min mor en frakke til ham. Det var ligesådan med skjorterne under krigen. Mange var syet af silke, af faldskærmsstof, som

frihedskæmperne skaffede. Og det samme med brudekjoler. Men så kunne det heller ikke være finere.

Det sidder i os endnu, og vi gemmer alt for meget. Men ikke noget på loftet, for det fik vi lavet nyt i 1998. Det begyndte at regne ned. Først det ene sted og så det andet. Det var et skifertag, og vi sendte bud efter skiferlæggeren, men til sidst sagde han, at taget havde sat sig, og at det var derfor, skiferpladerne knækkede. Vi fik tagkonstruktionen rettet op, lagt nyt skifertag på og samtidig ryddet op på loftet. Vi valgte at få skifertag igen, selvom eternittag var billigere, for det var huset født med, og det, syntes vi, hørte sig til. Taget har i sin tid været med frontspids til gaden og så skråt ned bagtil. Men længe før mine svigerforældre købte huset, var det blevet rejst til bagsiden, så der blev plads til soveværelse og køkken. Før havde der bare været en stue og to små kamre deroppe, men så blev det lavet til lejlighed, så der var noget at leje ud.

Vores gamle møbler og ting har vi begyndt at samle på næsten med det samme. Vi begyndte med de polerede møbler til vores bryllup, og så har vi suppleret efterhånden. Vores spisebord, som vi har nu, købte jeg for mange år siden. Jeg ville ikke have et almindeligt spisebord. Det var ikke så spændende, så jeg kom hjem med et rundt bord, et dejligt bord, der er så smukt, og det var også godt nok, men det kunne ikke trækkes ud. Det kunne laves, sagde jeg. ”Ja, men jeg har fire skuffer derovre hver med duge i, og der er ikke en eneste dug, der er bred nok”. Så faldt det til jorden. Bordet blev sat op ovenpå, men det var så stort, at det helt tog magten fra sofaen, så det var også skidt. Så skulle vores datter Ingrid og hendes mand købe hus. Der skulle ikke købes noget, når der ikke var penge til det, så de fik bordet og de fire stole på den betingelse, at de ikke måtte sælge det. Hvis de blev trætte af det, så skulle det hjem igen.

Efter nogle år fik vi sofabordet hjem igen, men nu skulle det så saves over, så vi kunne bruge det som udtræksbord også. Det fik vi en dygtig snedker, som vi kendte, til at gøre. Derefter gik jeg ud til snedker og møbelhandler Schmidt og spurgte, om man kunne købe nogle skudrigler til at montere på bordet, så det kunne trækkes ud, og der kunne lægges udtræksplader på. Det kunne man og helt op til, at der kunne sidde 30 personer ved bordet. Jeg købte et sæt, der passede, så vi kunne sidde 16 personer omkring bordet. Det var stadigvæk galt med vores duge, men til vores sølvbryllup syede jeg mange syrenfarvede duge. Dem lægger vi på, så de går godt ned over. Så gør det ikke noget, at dugen oven på er smallere og kun går til kanten af bordet. Den runde dug, der er på bordet

nu, har min mand også lavet. Hjørnerne er klippet af og så syet ind, så det er fup og fiduser, men den passer. Det er godt med en symaskine.

Forretningen

Så må jeg vel hellere fortælle, hvordan jeg begyndte at sy. Det var, da jeg lærte min kone at kende. Min far var sådan en Storm P. type. Han sagde altid, at det, man ikke havde råd til at købe, måtte man lave selv. Så han lavede alverdens ting, løbehjul, trækvogne og trehjulede cykler. Ja, det var utroligt alt det, han kunne lave til os børn dengang.

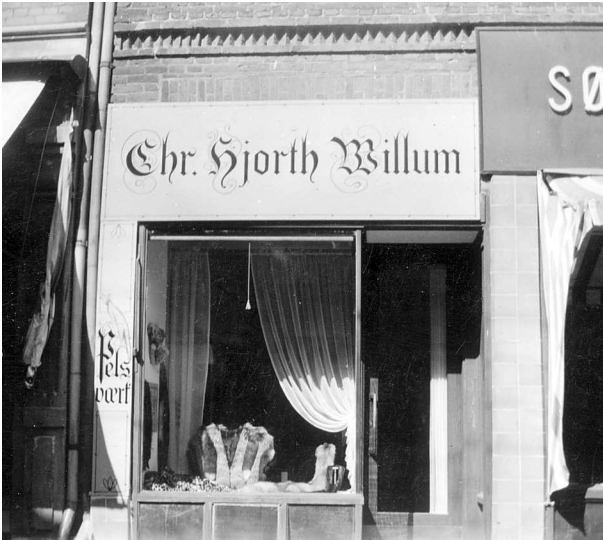
Men jeg ville give min kone en muffe i julegave, og den havde jeg ikke råd til at købe. Så gik jeg ned til skindhandler Skov, han havde en æg- og skindforretning nede på hjørnet af Markedsgade og Vestbanegade, og han havde nogle kaninskind hængende. Dem købte jeg et af og syede en muffe. Min kone har den endnu. Man siger jo godt nok, at hårene falder af kaninskind, men det gør de ikke, hvis det er en god kanin, og den er garvet ordentligt.

Så gik min kones pels i stykker, og den blev sendt ind for at blive lavet. Da den kom tilbage, var det en frygtelig pris, det kostede, og så sagde jeg, at det skulle vi ikke gøre igen. For når jeg kunne sy en muffe, så kunne jeg også reparere en pels. Det gjorde jeg så næste gang, pelsen gik i stykker. Så skete der det, at en af min kones veninder hørte om det, og hun spurgte, om jeg ikke også kunne reparere hendes pels. Det gjorde jeg så, og så kom den ene, så den anden og den tredje. Min kone var veninde med slagteridirektør Thomsens datter, og da deres datter skulle giftes, havde de også hørt om, at jeg reparerede pelse. Moderen til bruden havde købt en sølvrævecapen, og så spurgte hun, om jeg kunne sy en tilsvarende af to røde ræve til brudens søster. Det gav igen kunder fra bekendte, der havde talt sammen. Fjorten dage efter brylluppet kom konen til bogholderen på slagteriet og spurgte, om jeg kunne lave en cape af en sølvræv, hun havde liggende. Kort tid efter kom hun med et par veninder fra Århus, og sådan blev det mere og mere. Jeg var stadigvæk i portnerlogen, hvor jeg havde skiftende vagter, og så syede jeg hjemme, når jeg havde fri.

Så averterede Grenaa Husmoderforening og Dansk Arbejde om en julemesse i Pavillonen. Jeg fik mig ikke meldt til i første omgang, men jeg fortrød og henvendte mig til fru Bostrup, formanden for Husmoderforeningen, og spurgte, om jeg kunne få en stand dernede, men alt var optaget. Jeg fik så tilbudt, at hvis jeg ville være på første sal, så kunne jeg næsten få den plads, jeg havde lyst til. Deroppe skulle der være demonstration af en trykkoger, og jeg kunne være ved siden af. Vi var spændte på, om der ville komme nogen op på første sal, men det skal jeg love for, at der gjorde. Jeg tog min symaskine med derned og havde lånt nogle skind hos en buntmager i Randers for at have noget at vise frem, og der sad jeg så og reparerede på pelsene.

Jeg havde en syv-otte pelse til reparation, da jeg begyndte dernede den første dag, og mange spurgte, hvad det var for noget. Den anden og tredje dag kom folk slæbende med deres pelse, og jeg måtte sige, at jeg ikke kunne have dem hernede. Så jeg delte visitkort ud med, hvor vi boede. Otte dage efter havde jeg nogle og halvtreds pelse, der skulle ordnes. Da jeg kom hjem efter den første dag, sagde jeg til min kone, at jeg aldrig havde været så træt. Så mange mennesker havde jeg talt med. Det var værre den anden dag, og da jeg kom hjem efter den tredje dag, sagde jeg til min kone: "Nu har vi ikke noget soveværelse mere, for det skal indrettes til systue", men der blev også for lidt plads.

Da vi begyndte at sy, var det ene krigspelse. Det var et stort arbejde at ordne dem. Bedst som man troede, at man havde syet dem og var færdig, så gik de i stykker ved siden af, for tråden var rådden og skindet dårligt garvet. Det værste var, at folk ikke kunne se, hvor lang tid det havde taget at få ordnet deres pels. De kunne komme ind med en pels for at få ordnet to huller, men når den så blev lukket op, var der måske syv. Det var ikke altid lige tilfredsstillende. Sommetider var det ligefrem sådan, at vi sendte bud ud om, at de skulle komme og se pelsen, for de kunne ikke altid forstå, der var så meget.

Jeg kan også huske for mange år siden, hvor en dame kom ind med en pels. Hun havde tre huller, der skulle repareres. Da jeg afleverede pelsen, sagde hun: ”Man kan jo overhovedet ikke se, hvor De har lavet det”, hvortil jeg svarede: ”Men er det da ikke en fordel”? Det vidste hun ikke, hvad hun skulle svare på. Det var sommetider lidt utaknemmeligt med sådan noget gammelt noget.

Det var meget med kalveskind, men de var så dårligt garvede, at de blev så stive, og når det så var dårlig tråd, de var syet med, så knækkede det ligefrem, særlig omkring benene. Der er der så mange sømme. Men efterhånden blev kvaliteten bedre. Til sidst blev pelsene i rigtig gode kvaliteter, og dermed blev arbejdet lettere.

Som tiden gik, fik min mand efterhånden også mange specielle opgaver at sy, og det var spændende og udfordrende. Vi syede sengetæpper i ræveskind og runde rævetæpper til at lægge på gulvet. Den gamle fru Luel på Meilgaard fik lavet to eller tre runde tæpper til at lægge på gulvet. De var store, to meter i diameter. Ræveskind er ikke stærke at gå på, men på store gulve, hvor der er plads nok, ser det flot ud. Med hensyn til sengetæppet, så sagde fru, der fik sengetæppet: ”Det er godt, og det ser også flot ud, når det ligger på sengen. Det er ikke nogen sag at tage det af om aftenen, for da tager jeg blot fat foroven og trækker det ned. Så ligger det fornedet i sengen, men få det på om morgenen! Da skal jeg have hjælp hver eneste gang. Jeg kan ikke få det op, for det rykker jo i dynen”.

Men sådan er der blevet lavet mange spændende ting gennem årene. Det, der er mest spændende, er, når folk kommer med noget og siger: ”Kan der blive noget ud af det?” eller: ”Jeg har denne pels. Jeg kan ikke lide den. Jeg kan ikke passe den. Jeg har arvet den efter min svigermor. Hvad skal jeg lave med den”? hvortil jeg så siger: ”Lad den sy om. Så bliver den jo ny og spændende igen”.

Når man ser bagsiden af en persianerpels, så kan man se, at den er syet sammen af mange små stykker. Når man syr en persianerkåbe af hele skind, så tager man rygstykket og enkelte andre steder, og så bliver der skåret en masse stumper fra, men alt bruges og bliver syet sammen til en kåbe. De største af stykkerne er måske op til syv centimeter lange, og jeg siger tit, når folk spørger om, hvor mange stykker der bliver brugt til en frakke, at de er utallige. Der er stykker, der er så små som en negl, og det kan folk ikke forstå. Der er endda nogle steder, hvor stykkerne er mindre end en negl. Man kan jo sige, at prisen på skindet er kalkuleret ind i kåben, men det er arbejdslønnen, der koster. Disse stykker syede vi nu ikke sammen, for det kunne ikke betale sig. Vi købte det fra firmaer i en plade, der er en meter og fem og tyve centimeter bred og halvanden meter lang. Der kan lige blive en kåbe af det.

Minkkåber bliver jo også skåret op i mange stykker. Skindet bliver skåret op og syet sammen, og hver gang man syr stykkerne sammen, så skubber man det en centimeter. Så bliver skindet en

centimeter længere hver gang. Da kan man få en mink til at nå helt fra nakken og ned på de 120 centimeter, og det selvom en mink kun er 60 måske 50 cm lang. Men det skal man altså være dygtig for at kunne lave. Man kan slet ikke se på retsiden, at det er syet sammen af så mange stykker. Og på den måde bliver det hele også udnyttet.

I dag bruges det meget. Man siger, at man udrykker dem, og det er, fordi frakkerne skal være så lette som muligt, så damerne rigtigt kan gå og svinge med dem. Men jeg sidder ikke og rykker dem, for det er et frygteligt arbejde, og min maskine er også knap fin nok til det, for der skal en meget tynd og meget fin nål til det. Jeg har gjort det i ræve. Hvis man får et helt ræveskind, så kan man få tre eller fire rykninger, men når man tænker på en mink, så skal der laves omkring 50 rykninger. Det er næsten uoverkommeligt.

Jeg har et bånd med et stykke stof for hver gang, jeg har syet en kjole. Jeg lovede mig selv, at når jeg lukkede min forretning, så skulle der en lille papskive i for hver 100, men det har jeg ikke fået tid til endnu. Jeg aner ikke, hvor mange hundrede der er, men jeg er nysgerrig, og jeg skulle egentlig også have lavet den inden så længe. Sommetider har jeg haft den med i butikken, og så siger folk: ”Jeg skal lige se, hvor min kjole sidder”. Ja, jeg kan da ikke huske dem alle sammen, men jeg kan da huske mange af dem. Hver gang jeg syr, så kommer der en lille klud på. Der er mange dejlige stykker stof, som det er synd at smide ud. Man kan tit sy en bluse af det, og derfor er der mange helsilkebluser, som min kone har nu, som har været kjoler.

Vi køber tit stof, når vi er ude at rejse. Vi var i Kina for nogle år siden, og da købte vi også til et par kjoler derovre. Jeg kan huske for mange år siden, hvor min kone trængte til et par kjoler til forretningen. Da havde Bilde Olesen forretningen nedenunder, der, hvor der nu er barberforretning, og vi havde forretning på første sal. Så sagde min kone: ”Jeg tror, at jeg går ned til Bilde Olesen og køber et par kjoler til forretningen og bruger dem vinteren igennem”. Så skulle vi begynde med den næste vinter, men så sagde vores datter Ingrid til sin mor, om hun ikke godt kunne tage og brænde de kjoler. Vi spurgte, om pigebarnet var rigtig forsørget, for vi kasserede jo aldrig noget. ”Ja, men jeg ser de kjoler alle steder, og jeg kan ikke holde ud at se dig i dem”. Hun havde aldrig været vant til at se sin mor i noget, hun havde set i andre butikker. Og så røg kjolerne ud. Men ellers er vi ikke gode til at kassere.

Arbejdet i butikken var meget sæsonbetinget. Der var ikke meget at lave om sommeren, men så havde vi rygende travlt fra september og hen til marts måned. Og når vi havde så travlt i forretningen om dagen, så måtte vi jo sy om aftenen og om natten, efter at vi havde lukket butikken, sommetider til klokken fire om natten. Men så var vi jo heldige, at vi boede hos mor og far, og så var min mor så barnepige. Maden forberedte jeg hjemmefra, og så spiste vi i forretningen om middagen. Vi skiftedes til at gå ind bagved og spise. Vi har været så heldige, at der har været et lille køkken de steder, vi har haft forretning, lige bortset fra dengang, vi havde forretning i Storegade 4. Der var altid mange kunder om middagen, så mange gange begyndte vi at spise klokken tolv, men vi blev tit afbrudt, og så måtte maden varmes igen. Tit fik vi først anden ret klokken to. Det var altid varm mad om middagen, og min mand skal altid helst have den varme mad klokken tolv. Det med den varme mad om middagen var også, fordi min mand havde lært porcelænsmaling, og så underviste han i det om aftenen. Dengang havde vi åbent til klokken seks, og hvis vi så havde kunder lige til det sidste, havde han jo fået sin mad. Så fik han lige lidt kaffe med, inden han skyndte sig ud ad døren, for han skulle undervise klokken syv. Så kunne jeg så rydde op.

Det porcelæn, der var blevet malet, skulle brændes, og det skulle sendes til Århus. Det var vi så nødt til at pakke om aftenen. Folk kom ind i butikken med det, der skulle brændes, og der pakkede vi det så. Det var for øvrigt også det eneste sted, hvor vi havde plads til at pakke, der på gulvet i butikken, men det måtte foregå om aftenen. Så rodede vi der efter lukketid. Sådan er det, når man starter noget op. Så vi var aktive. En overgang, mens vi havde mest travlt, havde vi også hjælp i forretningen, to damer til at sy, men det er jo også lidt besværligt både med ferie og sådan, så de fleste år har vi blot været os to.

Sidst i 80erne var der så tre milde vintre. Det var ikke, fordi vi ikke holdt omsætningen, heller ikke selvom der i de år blev al den sælsnak, og ingen mennesker ville gå i sælskind. Men der skulle jo hele tiden nye varer hjem, og så hænger der pludselig for meget gammelt, så jeg sagde til min kone: "Nu holder vi altså ophørsudsalg og ser at få noget solgt." Det var i 1990. Vi fik også solgt godt og slap af med en masse varer. Og som jeg sagde, så var det dejligt at kunne lukke af lyst og ikke af

nød, for i de år var der mange bundtmagere rundt om i landet, der af nød måtte lukke deres forretninger. Vi havde forretningen, til jeg blev 67, og nåede at have 40 års jubilæum. En måned efter jubilæet lukkede vi forretningen.

Min mand havde ellers altid sagt, at han ville blive ved ligesom Meier, elektrikeren, og så bæres derfra. Meier blev i sin forretning, til han blev 92, men vi har jo så haft 17 gode år derefter, og det er jo også dejligt. Vi har kunnet rejse nu, vi ikke er så bundet mere, men det kunne vi nu også, da vi havde forretningen, selvom der gik 23 år, inden vi kunne tillade os at holde ferie. Vi ville ikke lukke. Sæt nu kunderne ikke kom igen. Det var jo skrækkeligt. Så det blev kun i påsken, vi fik en længere ferie, fordi vi trods alt valgte at lukke påskelørdag.

Den første ferie var med Grenaa Husmoderforening. Der var arrangeret en fire dages tur til Harzen, for øvrigt med Svend Larsen som guide. Vi havde aldrig været på ferie, men nu ville vi prøve, også selvom vi måtte lukke forretningen i to dage. Det var en dejlig tur. Derefter tog vi over en kam og lukkede forretningen i nogle dage, mens vi var på ferie. Vi tog selvfølgelig ferie i den stille tid og mange gange i forbindelse med påsken. Også selvom det var dyrere at rejse der, men så kunne vi jo holde butikken åben.

Første klitrække

Vi byggede sommerhus ved Grenaa Strand. Det havde vi en seks-otte år, da jeg hørte ude i byen, at Rosenvinge ville sælge sit sommerhus, der lå i første række i klitterne ned mod stranden. Så gik jeg hen til ham og sagde, at jeg havde hørt, at han ville sælge sit sommerhus, og om jeg kunne købe det. Det kunne jeg godt. ”For min søn bor i Spanien og min datter i Bruxelles. Jeg ville gerne beholde huset, til de kommer hjem på sommerferie, men de kommer såmænd aldrig hjem, og min kone vil jo ikke derned, så vi er der såmænd aldrig. Det vil glæde mig, hvis det bliver Hilda, der får glæde af huset, så er det, ligesom det bliver i familien”. Og så solgte han det. Det har nok været i 1954/55, og nu stod vi så med to sommerhuse.

Vi købte det for at leje det ud, så vi havde en sommerindtægt, og vi havde begge huse i nogle år. Så fik vores datter Ingrid og hendes mand tilbudt huset, vi havde købt først, bare vi kunne blive fri for at gøre noget ved det. Der skulle males, slås græs og meget andet. Men Ingrid svarede, at vi skulle sælge huset og så få lagt strøm ind i det andet, for de var under uddannelse begge to, så de havde heller ikke tid til at passe det, ”og så vil det bare resultere i, at vi er ovre hos jer alligevel”.

Men dengang vi skulle købe nummer to sommerhus, skulle vi låne pengene, og det var jo skrækkeligt. Det lån skulle vi skynde os at få afviklet. Det nye sommerhus skulle laves om, så der blev to lejligheder i det. Huset var i tre etager med køkken og pigeværelse i kælderen, stue i midten

og soveværelse ovenpå. Det var så stort, at der sagtens kunne laves to lejligheder. Vi skulle jo have en lejeindtægt, så vi kunne få det betalt.

Min mor havde et hus lidt længere henne i klitten, og så kunne min mor og jeg lave lidt dernede om dagen, og om aftenen, når min mand var færdig med arbejdet i forretningen, tog min mor Ingrid med hjem ved syv-otte tiden og lagde hende i seng, mens vi snedkererede til midnat, ja og mange gange så længe, vi kunne se. Det var de lyse aftener, og så stod min mand op om morgenen og kørte i forretningen, mens jeg blev dernede og malede, eller hvad jeg nu kunne lave.

Vi lejede sommerhuset ud i mange år, men folk, der lejede huset, var trætte af køkkenet i kælderen, så vi delte rummet i stuen og lavede køkken deroppe til lejerne og et rum med køkken til os selv i kælderen, hvor der var plads til vores badetøj og andet. Så havde vi også et sted at være, når huset var lejet ud. Vi kunne gå ind for at skifte og lave os en kop kaffe, hvis vi havde været ude at bade. Der var gas, så vi kunne også lave mad dernede.

Efter et par år sagde Ingrid: ”Det er for galt, at I altid har travlt med at ordne og lave i stand, og når jeg så får ferie og skal til at nyde det, så lejer I det ud”. Året efter blev det sådan, at vi kun lejede den nederste del ud og selv beholdt det øverste. Og det har vi så gjort siden. Jeg praler som regel med, at vi har strandens bedste udsigt. Vi har selvfølgelig den samme udsigt som alle andre, men vi har jo lejlighed på første sal, så vi kan kikke *oven over* sidehusene.

Men den sidste tilbygning med det øverste har vi først fået lavet for en tre år siden, for der måtte jo ikke ændres noget på klithusene. De var ikke fredede, men der var betingelser om, at vi ikke måtte lave dit og ikke lave dat. Så blev der påbud om, at man skulle have wc indlagt, og så fik vi lov til at bygge tre kvadratmeter til for at få plads til wc’et. Derefter blev der så meget frem og tilbage med husene, og folk fik lov til det ene og så til det andet. Folk med huse i klitrækken blev utilfredse med, at de aldrig måtte noget, så vi fik lov til at bygge otte/ti kvadratmeter til. Det blev til karnappen foran, og så kunne vi få en altan.

Når vi er nede i stuen, er det sådan, at vi skal stå op for at se over klitten. Sandtippen går lidt op foran huset, men så byggede vi en veranda til, og der lavede jeg tre trappetrin op. Det kunne der godt blive plads til for loftshøjden, og der kan vi sidde og se ned til vandet. Dernæst lavede jeg terrasse foran, og når dørene er slået op, er gulvene plane med hinanden, og det er en stor gevinst for huset.

Inden toiletterne blev lavet, var det ”natmændene”, der afhentede ”affaldet” en gang om ugen, og det gjorde de i mange år. Der var nu problemer i nogle år, for natmændene kørte først rundt ovre på de andre veje, Bøgevej, Pilevej og de veje derovre, inden de kom til os. Der var mange tyskere, der havde lejet huse derovre, og de syntes, det var spændende med de her ”natmænd”. De satte vinflasker med rester ud til dem på wc’erne, så natmændene blev mere eller mindre fulde, jo længere de kom rundt, og når det blev sidst på turen, kunne de godt rumstere ret voldsomt med spandene. Og den historie med Tykke Peter om, hvordan han tabte madpakken ned i toiletspanden og spiste den alligevel, kender alle mennesker.

Fra 1950erne og frem kørte ”natmændene” med hestevogn. Det var en speciel hestevogn, der var beregnet til det der latrin. Allererst på sæsonen og allersidst på sæsonen gad de ikke komme helt rundt, for der var måske kun en 20-30 huse, de skulle ind i. Det var jo besværligt at køre rundt med så stor en vogn på de små veje, så de kom på cykel med en spade og gravede indholdet ned. Så var de hurtigt over det, men det opdagede vi, for der var ikke det spektakel, der plejede at være.

Små tidsglimt fra Grenaa

Når man selv er lidt snaksalig, så kommer man let i snak med mennesker om noget, der er lidt anderledes, om de ændringer, der sker. Og det er meget, man både har hørt og har set.

Når jeg tænker på min barndom, var der mælkeudsalg og bagere alle vegne, og man fatter ikke, at de kunne leve af det, men det kunne de vel heller ikke til sidst. Det var en kummerlig tilværelse for mange. De kunne måske nok lige sidde og få til føden, mens det kneb med at få huslejen betalt. Det samme med købmandsforretningerne. Det var jo sådan, at hver gang der blev bygget en karré, skulle der også være en købmandsforretning, men de er også væk nu.

I sin tid var det også utroligt, hvad der var af gamle frøkener i byen. Hver butik havde en frøken eller to, der var oppe i årene. Engang, vi talte om det, prøvede vi at tælle. Der var tre hattedamer, der var frøkener, tre broderidamer, der var frøkener, Melgård Nielsen havde en frøken Oenschlager, Slagteriudsalget havde en frøken Jacobsen, og Svenstrup havde frøken Christensen. Alle steder var de, ja og frøken Pedersen og frøken Sørensen. Jeg tror, vi var oppe på et halvt hundrede. Det var jo, fordi man som ung pige fik en plads i en manufakturforretning, og så blev man der, "til man døde som 60-årig frøken". Der var mange, der blev ved med at være frøken. Det var ikke sådan, at man blev i forretningen, hvis man giftede sig.

Schous Sæbehus oppe i Østergade havde sådan nogle store gryder, som man brugte førhen til at koge suppe i. De var grå indvendige og sorte udvendige. De var sat på et stativ og udstillet på gaden. En formiddag så jeg fru Kølhede, der havde sådan en stor jagthund, og fru Vogel gå tur med jagthunden, og hunden lettede ben op ad gryderne. Så sagde jeg til mor: "Du går ikke ind og køber en gryde derinde".

Jeg kan huske Bahls, der havde Strømpehuset før fru Fisker. Det var et par mærkelige mennesker. De boede nede på Markedsgade. Hun lignede sådan en mannequindukke fra 1920, sådan meget pomadiseret med skarpt afgrænset pagehår, og øjenbrynene var en lige streg. Hun så farlig ud. Jeg ved ikke, hvad de blev til de der Bahls. Hun var meget ældre end ham. De sagde, hvis det er rigtigt, at hun var gift med Ove Bahls far, men så smed hun manden ud og giftede sig med sønnen. Det var sådan bysladder, da jeg kom til Grenaa. Pludselig solgte de forretningen til fru Fisker og var væk. Fru Fisker havde forretningen i mange år.

Fru Fisker var veninde med fru Andersen, der havde Butik Madame nede på Jaco-hjørnet. Hun ville gerne have købt af fru Fisker, men det trak ud, og så begyndte hun selv forretning, selv om hun var over halvfjerds, da hun startede. Jeg tror, hun havde forretningen, til hun blev over firs, men hun var også en særlig person. Hun var uddannet i autoreservedele. Det var, fordi hendes mand havde autoforretning. Hun førte hans regnskab for at hjælpe ham, og for at have forstand nok på det lod hun sig uddanne som reservedelsekspedient.

Der var også Facius med alle tiders legetøjsforretning nede i Lillegade nr. 15. Der var to små butikker, Facius og gartner Busk ved siden af guldsmedeforretningen, der dengang lå i Lillegade nr. 13. Facius havde den ene, hvor der var et vindue til gaden og en dør til en smal gang, så man kunne komme ind i gården og op til lejligheden på første sal. Der boede de oven på forretningen.

Der var så frøken Facius. Hun var gammel. Da jeg kom til Grenaa, syntes jeg, at hun var 100 år, men det har hun nok ikke været. Hun var i forretningen, og så hr. og fru Facius. Fru Facius var

sådan en stor dame, og han var en stor mand. Til jul kunne man næsten ikke komme derind, så mange mennesker var der. Nu var butikken ikke ret bred, så bag ved disken og reolerne var der heller ikke ret meget plads, så de tre store mennesker sad næsten i klemme, når de skulle om ved hinanden. Fru Facius havde altid sådan en sort, glat lastingskittel på. Det har nok været, fordi den var glat, at det bedre kunne glide, når de skulle om ved hinanden. Man havde sådan på fornemmelsen, at det var folk, der var blevet gift højt oppe i årene. De havde en søn, der var oppe i banken, og man havde indtryk af, at han havde gamle forældre. Hvor gamle de var i forhold, ved jeg ikke.

Så døde den gamle føken Facius, men hr. og fru Facius fortsatte med forretningen. Så døde Facius, og så fik fru Facius en dame i butikken. Hun hed Ingeborg Petersen og stammede nede fra Havnen. Hun var altså også en af byens originaler. Hun skulle bestemme, hvad man skulle købe, når man kom ind i forretningen. Til sidst gik hun bare på Havnen og tullede rundt, men hun var så klog, så klog. Hun kunne tale sprog, hun kunne dit og så dat, men var et eget menneske.

Jeg kan også huske fru Tolboe. Hun boede i den gamle bygning på hjørnet af Storegade og Mellemstræde. Tolboes datter var gift med prokurist Munk på Dampværket. Og det var det mærkeligste forhold hele vejen igennem. Hun boede hjemme hos sin mor og kom aldrig ud, men Munk spiste dernede. Så en gang var han på forretningsrejse til Frankrig, og da var hun med ham. Hun ville jo ellers ingenting. Da de kom hjem, var hun blevet gravid. Så var det hele anderledes, men hun flyttede ikke ud til ham alligevel. Man sagde, at hun sad i sengen og ammede barnet, til det var et par år eller tre.

Hun kunne heller ikke enes og bo sammen med sin mor, da faderen døde. Hun boede nede på Hotel Dagmar i flere år med det lille barn. Det var noget skrækeligt noget, for hun var jo syg, og barnet kom aldrig ud. Det endte så med, at der var folk her fra byen, der anmeldte det til politiet. Barnet måtte ikke omgås andre børn for moderen, men skulle jo sendes i skole. Så blev datteren voksen og kom på ungdomsskole, men hun tog sig selv af dage, da hun var en 16-17 år. Det var en tragedie.

Jeg skulle engang ned til Munk, da han boede dernede, med en besked fra min svigerfar. Det var vist om noget undergrundshistorie der under krigen. Jeg skulle bare ned og aflevere et brev til Munk. Da jeg stillede min cykel uden for vinduet til Mellemstræde, så jeg, at der stod en seng indenfor, og der lå det ene slips ved siden af det andet, lige så tæt. Det var Munks. Om han så har haft et gæsteværelse til at stå med sine slips, ved jeg ikke. Men alt var mærkeligt. Efterhånden begyndte ejendommen at forfalde, og til sidst blev den fraflyttet. Hvis man kikkede ind gennem vinduerne, kunne man se, at der var godt rodet, men at tingene var blevet stående. Jeg kan huske, at der var loppemarked dernede, og så kørte jeg derned, men da lå gulvet, et sort- og hvidt flisegulv, i butikken nede i kælderen. Da jeg kom derned, stod der foruden alt det andet kasser med børnetøj, som ikke var pakket ud. Jeg købte en syæske af træ og et par ruller stof. Der var også nogle gamle julehæfter, som jeg ikke kunne stå for. Det var et mærkeligt foretagende, og Munk var ellers så dygtig. Han sad ude på kontoret til syv-otte om aftenen.

En anden historie fra langt tilbage starter på en måde i Lillegade nr. 31, hvor bagermester Bernhard Andersen solgte ejendommen og det hele og rejste til Århus, men han, der overtog ejendommen, kunne enten ikke lide at være der, eller også kunne han ikke få det til at gå, så han solgte den tilbage til Bernhard Andersen, og han kom tilbage og drev forretningen i flere år, hvorefter sønnen så overtog bagerforretningen.

Men før den tid var der en bagermester Hornsleth dernede, og denne bagermester Hornsleth var gift anden gang og havde en datter, som var mor til Alfred Wickmann. Ham kender vi jo alle sammen som Nysser. Hun hed Cecilie Wichmann og var gift med en Wichmann, som var gullaschbaron under Første Verdenskrig. De havde hus nede ved havnen et eller andet sted. De kørte i landauer, og det hele var så flot, så flot, men han gik på ”røven” med det hele. Hun endte på slagteriet som tarmrener, men til trods for, at hun stod med de her tarme i det daglige arbejde, så lignede hun alligevel en millionærfrue, når hun gik på gaden. Hun holdt fanen højt.

Der var flere børn i Hornsleth-familien. Den ene, Hornsleths kone, har jeg haft i forretningen. Hun er 93 år i dag, og hun bor nede i Posthaven. Hun fortalte engang, mens hun var på systuen, at hendes mand havde været bogholder ude på Hørskætteriet i mange år, og i de senere år blev han bogholder ude på Mejeriet. Han var imidlertid ikke så hurtig med at finde en pige, og hans mor syntes efterhånden, at det snart var på tide, at Egil skulle komme hjem med en pige. Hun blev ved med at spørge dertil, men han syntes ikke rigtig, at det hastede. Så en dag ringede Egil hjem fra København: ”Jeg kommer hjem på søndag med Vera”! Alle var så spændte på den her Vera, lige indtil man fandt ud af, at det var båden, der sejlede fra København til Grenaa, der hed Vera. Men han fandt da ”sin fru Hornsleth” til sidst, og de var gift i mange år.

Smedemester Ludvig Poulsen havde Aftenstjernen i mange år. Han var en skæg fyr. Han var far til Ib Poulsen, som drev smedeforretningen, indtil virksomheden blev flyttet ned til havnen. Men den er ude af familien nu. Ludvig var en rigtig gemytlig fyr. Jeg kan huske engang i Håndværkerforeningen til en generalforsamling for mange, mange år siden, hvor han stod op og sang den her vise om apotekerens Ludvig. Det er den vise, der gjorde Ebeltoft til grin i det meste af landet.

Han kendte også den gamle mejeribestyrer Johnsen, og engang, der var noget i vejen på mejeriet, blev der ringet efter Poulsen, at han var nødt til at komme med det samme, ”for det er rent rivegalt hernede”. Ludvig stillede straks dernede, og med en stor hammer gav han maskinen et ordentligt dask. Mejeribestyrer Johnsen sagde, at det var da hurtigt overstået og spurgte om, hvad det kostede. Det koster 52 kroner, var svaret, hvortil Johnsen sagde: ”Det var sg’u en mærkelig pris”. Nej svarede Poulsen. ”2 kroner for slaget og halvtreds kroner, fordi jeg vidste, hvor der skulle slås!

En speciel person er også Hardy Andersen fra Kulturhuset. Det er utroligt, hvad han har bragt til byen på de år her, og hvordan han har fået det hele til at fungere. Nu er det spændende, hvordan det kommer til at gå her fra 2008, når der kommer en ny kulturhusleder. Der er jo kommet folk helt fra Randers og Århus til arrangementerne i Grenaa. Hardy er ikke nem at erstatte. Vi var dernede en søndag, hvor Kalles Kapel spillede. Hardy byder altid velkommen og fortæller, hvad der skal ske, og hvad der kommer på bordet, og så sagde han, at sådan et hus som det her er jo et spændende hus, og er der ikke hektisk andre steder, så er der det i hvert fald i køkkenet. I Søndags var vi tyve mennesker til det arrangement, der var den dag, og i dag er vi 154. Det er jo aldrig til at vide, hvor mange der kommer, men det går. I skal nok få både kaffe og brød. Da han så kom tilbage lidt efter, sagde han: ”Nu laver vi det på den her måde, at de to yngste af mændene ved hvert bord går op og henter kopper, tallerkener, teskeer og servietter. Så trækker vi lige vejret et øjeblik, og den yngste pige ved hvert bord går ned og henter brødet”. Så var den kaffe serveret. Normalt skulle man hente hver for sig, men hvis så mange gjorde det, var det jo ikke til at komme til, så det var jo en god måde at gøre det på. Han har overblikket, og det er ikke i nogen kommanderende tone, det bliver sagt. Men folk gør det, og alting klapper.

Men der har været mange, mange andre personligheder og spændende ting at fortælle om her i Grenaa, og det er hverken til at huske eller nævne dem alle sammen.

Gudrun og Jørgen Larsen-Le

et

Interview foråret 2007

Foto 1: Gudrun og Jørgen Larsen-Ledet

Foto 2: Ejendommen Grønland med forsøgs/forevisningsmarken. Luftfoto 1975. Bakkehegnet efter forsøgsmarken, hvor der nu er bygget boliger med udgang til Bakkehegnet. Området øst for forsøgsmarken er Thykier Trælasthandels lagerplads, nu Silvan og Stark. Østligere endnu kommer Tulipanvej. I forgrunden Grønland.

Foto 3: Huset i Storegade, (Fik præmie for nænsom renovering i 1982)

Foto 4: 2 X 90 års fødselsdag i 2004.

Foto 5: Jernstøberiet. Fotoet er taget fra Museet Torvet/Søndergade og over mod jernstøberiet. Den sidste del af Folmer Mors' forretning, dernæst jernstøberiet ved Otto Hasselbalch og Vilhelm Hansens Boghandel.

Foto 6: Foto af jernstøberiet inde i gården

Foto 7: Gudruns mor Anna Sidenius og fru dommerfuldmægtig Hahck med barnevogne 1912. Gudruns søster, Ellinor, der er født i 1912, er i barnevognen, der nu står på Museet i Grenaa.

Familie/ungdomsår

Gudrun og jeg fandt tidligt sammen. Vi var klassekammerater og blev skolekærester fra første mellem, hvor vi var 11 år gamle. Med små pauser efter skoletiden og først i 30erne vedblev vi at komme sammen og blev gift i 1938, så vi er lige på vej til jernbryllup. Det er noget siden, vi havde krondiamantbryllup, og det er 65 år. Jernbryllup er 70, så det bliver i 2008. Vi er begge født i 1914, men da hun er tre måneder ældre end jeg, er jeg "hendes unge mand" tre måneder om året.

Gudrun er født Sidenius. Hendes far var sagfører her i byen og kom til Grenaa allerede i 1904. Han solgte sin forretning til Kjeld Nikolaisen i 1954. I dag Ret & Råd med blandt andre Husum og Steninge som indehavere.

Gudruns mor, Anna, er datter af Otto Hasselbalch. Gudruns bedstefar havde Jernstøberiet oppe på Torvet, hvor Thomsen byggede Grenaa Hus. Jernstøberiet er helt tilbage fra århundredets begyndelse. Gudruns mor er født i 1889 og har boet der i al sin tid, lige indtil den her unge sagfører kom og blev fuldmægtig i byen. Han kedede sig gudsjammerligt og sagde, at Grenaa var et forfærdeligt hul at være i. Han spekulerede på at oprette praksis i Ebeltoft "Den er jo bare endnu værre", men så mødte han den kønne og 10 år yngre Anna, og så blev han! Han kom ind i Viales sagførerforretning, blev først fuldmægtig og senere medejer. Senere gik Viale ud, og derefter havde min svigerfar forretningen alene i mange år. I 1954 overtog Kjeld Nikolaisen forretningen. Kjeld Nikolaisen var min svigerfars gudsøn. Hans far og svigerfar var ungdomsvener. De var unge her i byen, og jeg tror nok, at de har "malet byen rød", men de har ikke omtalt det nærmere.

Hjørnestuen i museumsbygningen var dagligstue for Gudruns forældre, da hun var to år. De boede til leje der. Den første lejlighed i ejendommen var beboet af købmand Hermansen, der havde den købmandsforretning ved siden af museet, hvor der nu er blomsterforretning. Købmandsforretningen blev solgt til købmand Skov senere, men der har siden været flere forretningsindehavere/ejere.

Min fars familie kommer fra slægtsgården Overgaard i Furreby lige nord for Løkken. Der har min slægt boet siden, - ja, vi har registreret dem helt tilbage til femtenhundrede og et eller andet. Min farmor hed Tine Ledet, og hun havde seks ”knokkeldrenge”. Hun blev enke meget tidligt. Ganske enkelt fordi hendes mand drak sig ihjel, og det er nok begrundelsen for, at min onkel, den kendte redaktør Lars Larsen-Ledet, blev afholdsmand og afholdsforkæmper.

I forbifarten kan jeg nævne, at vort efternavn i min ungdom var ret kendt ud over landet – især da på grund af min onkel og hans kamp mod alkohol, men min far var ret kendt i landbrugskredse – også uden for vort lokale område. Jeg blev derfor ofte spurgt, om jeg var ”søn af den kendte Larsen-Ledet!”. – Lidt drillende kunne jeg svare: ”Det kommer an på, hvem du er! – Er du kendt med landbruget, så er svaret ”ja”, - er du ikke det, må jeg svare ”nej, han er bare min onkel!”

Et andet eksempel: I august 1935 kom jeg tilbage til Livgardens Kaserne i København efter vagttjeneste på Marselisborg og mødte i kasernegården en befalingsmand, som jeg naturligvis hilste med den reglementerede honnør, hvorpå han sagde: ”Velkommen hjem fra Århus, 94! – Gav han så en bajer, ham onklen?” – På det sted var man ellers kun kendt som et nummer, men han havde altså også bemærket navnet. – Nåh, det var et sidespring.

Jeg er født i Ålsø sogn, men lige ude på den anden side af Sønder Mølle i den ejendom, der i gamle dage hed Nymands. Altså den røde ejendom, der ligger lige over for Sønder Møllegården på hjørnet af Klostervej og Århusvej, Århusvej nr. 21. Der boede mine forældre. De kom til Grenaa i 1912 og boede der, indtil jeg blev født. Jeg er registreret og døbt i Ålsø Kirke i november 1914. Dengang gik Ålsø Sogn helt ind til åen ved Grenaa.

Men så flyttede vi, jeg var kun nogle få måneder gammel, ind til Grenaa i Lillegade 56, hvor vi boede til leje hos den gamle sparekassedirektør Krogh, og når vi i dag går hen i vores entredør på Storegade 73, kan vi kikke lige over til, hvor vi boede. Der boede vi så, til jeg var 11 år gammel, hvorefter vi flyttede op på Grønland nr. 24. Da byggede Landboforeningen ejendom derovre. Byggeriet blev påbegyndt i 1924 og færdiggjort i 1925.

Jeg kan måske nå at fortælle, at da mine forældre – i 1920 tror jeg – fik difteritis og blev indlagt på epidemisygehuset her, kom min toårige søster og jeg seksårige i pleje hos gode venner i Voldby og Karlby. Det blev for mit vedkommende kun kort, for efter få dage blev gårdens datter også ramt af sygdommen, og da jeg blev anset for at være smittebærer, skulle vi begge indlægges. Turen fra Karlby til Grenaa foregik i den gamle, hestetrukne sygevogn, som nu er på museum. – Det var en lang tur, og jeg kan endnu høre lyden af de jernbeslåede hjul mod vejens grus! På sygehuset var vi afspærret fra omverdenen, og besøgende måtte gå på havegangen ud mod banen og tale med os gennem de lukkede vinduer!

Jeg har også været spejder. Det var i 1925, da jeg var 11 år gammel. Dengang var der ikke ulveunger i Grenaa. Det kom først til byen lige derefter, så jeg kunne ikke blive spejder før. Jeg har haft isenkræmmer Ehrenreich som spejderfører. Han blev kaldt Krølle selv til sidst, hvor han ikke havde hår på hovedet.

Det holdt meget hårdt med at få lov til at blive spejder, for min far var radikal, og spejderbevægelsen var for meget militær. Og så med Krølle, der kom hjem som reserveofficer og skulle være tropsfører. Det passede jo ikke rigtigt med den radikale indstilling, men jeg fik altså lov. Jeg

fortsatte som spejder i nogle år, efter at jeg gik ud af skolen, så gled det ud, men jeg havde da i 1929 den store oplevelse som spejder, at jeg sammen med 1500 andre danske spejdere deltog i en "Jamboree" i nærheden af Liverpool i England sammen med 50.000 spejdere fra hele verden. Spejdertiden var en god tid, og i vores Vendsyssel-tid fik vi da også lavet en trop der, som vore drenge var med i, og jeg var med i både trops- og divisionsråd, og da vi kom tilbage til Grenaa kom begge vore piger med i De blå pigespejdere, og her var det så Gudrun, som fulgte tæt med. Jeg er stadig med i Sct. Georges Gildet, De gamle spejdes Klub.

Jeg kom ud af skolen efter realeksamen og kom på Benzonslyst hos tidligere finansminister Anders Andersens far. Jeg kom i tjeneste derude og var der i halvandet år. Anders' forældre og mine forældre var nære venner, og derfor var det nærliggende, at jeg kom derud. Anders og jeg har kendt hinanden, fra vi var "knejer". Vi har holdt sammen i alle årene og har været med til hinandens højtidsfester.

Rent fagligt har jeg også haft meget med Anders at gøre, for på et vist tidspunkt var jeg formand for mine kolleger i landet, altså det, der hed Konsulentforeningen, hvor vi var mellem 800 og 1000 medlemmer og skulle forhandle med organisationerne. Samtidig blev Anders så formand først for Jysk Landboforening, senere formand for De danske Landboforeninger, og så blev han jo også præsident for Landbrugsrådet. Så sad Anders der, og vi skulle snakke lønforhandling. Jeg sad her, og det var sandelig ikke ret nemt. Det var ikke en holdbar situation, så jeg trak mig! – Jeg har senere i spøg sagt, at "landbruget havde mere brug for Anders end konsulenterne for mig, - så jeg trak mig!" Sandheden er, at jeg efter 15-16 år i Konsulentforeningens bestyrelse – ca. halvdelen som formand – havde gjort, hvad jeg kunne og burde – i øvrigt gerne ville have tid til noget andet!

Dengang skulle man have tre års praksis i landbrug for at blive optaget til landbrugsstudiet på Landbohøjskolen. Man *skulle* ikke have realeksamen, men man skulle have mindst den viden, der skulle til for at bestå realeksamen! Gudruns far ville meget gerne have haft, at jeg skulle læse jura, for han havde kun to piger. Det der med piger er ikke sagt i nogen negativ mening, men han ville gerne have en søn til at overtage forretningen. Jeg havde jo kun min realeksamen, men da jeg bare skulle være landmand, så var der ingen nytte til, at jeg blev student.

Da jeg så begyndte på Landbohøjskolen i 1936, begyndte jeg også på studenterkursus, så jeg studerede på Højskolen om dagen og gik på Frederiksberg Studenterkursus om aftenen. Det gjorde jeg et halvt år, men det blev altså for meget. Der skulle jo også forberedes til begge dele.

Vi blev gift i 1938, et år før jeg blev færdig på Højskolen, og fik lejlighed i Hostrups Have på Frederiksberg. Gudrun havde lige fået sin eksamen som husholdningslærer. Dengang var det ikke normalt, at man giftede sig, mens man studerede, og jeg skal love for, at Gudruns mave blev studeret og var under observation. Men det varede to-tre år, inden Erik kom.

Men så kom også krigen, og den oplevede vi om morgenen den 9. april. Gudrun lå på en fødeklinik i København, på sjette sal, mens de tyske bombere fløj hen over byen. Og sygeplejerskerne var så nervøse. Gudrun lå på stue sammen med en tysk dame, der var dansk gift, hun var dødulykkelig over det, der skete. Tyskerne smed løbesedler ud fra flyvemaskinerne, og vi har et par stykker af dem endnu. Hvor vi har dem, ved jeg ikke. Vi har så meget, at det er skrækkeligt. Det ophober sig.

Vi kom til Grenaa i 1941, hvor jeg fik en stilling som assistent hos min far. Det var krigens tid, hvor bilerne var blevet klodset op, og han skulle ud at cykle. Jeg havde haft job på en af statens

forsøgsstationer samt hos Københavns Amts Landboforening efter min eksamen, men jeg ville gerne ud og have noget selv. Så skulle jeg lige hjælpe far en sommer, og vi var kun i Grenaa et halvt år. Så flyttede vi til Dybvad til et job der.

Jeg ville gerne have et selvstændigt job, og det blev mit første job som landbrugskonsulent, efter at jeg havde fået min eksamen. Det var i det, der hed Dronninglund Herreds Landboforening og Husmandskreds. Der havde vi 2500 landmænd i Østvendssyssel, som jeg skulle betjene med gode råd og gerninger.

Vi fik vores børn deroppe. Det første er godt nok født på Frederiksberg, men de andre er født i Vendsyssel. Der boede vi så i 15 år, hvorefter vi kom tilbage til Grenaa, men vi havde sandelig nogle dejlige år deroppe. De første år, vi boede i Vendsyssel, var krigsår. Vi boede mellem Ålborg og Frederikshavn, og vi kunne følge, når englænderne bombede i Frederikshavn. Vi havde det hårdt på mange måder, for vi havde jo tyskerne, og der var tyske indkvarteringer, så vi skulle gøre gode miner til slet spil. Samtidig havde vi så lidt andet arbejde under bordet, der skulle gøres, og det måtte vi så mingelere lidt med. Det medførte, at vi den 5. maj om aftenen sad hos vores genbo, der var dyrlæge. Vi boede lige op og ned ad hovedvejen, der går gennem Dybvad, og var ved at instruere nogle unge mennesker, som vi skulle have med i vores gruppe. De skulle instrueres i våbenbrug og sådan noget. Det var dengang, man havde ung pige i huset, så mens vi sad der, så kom den unge pige over til mig, alarmeret og sagde: ”Du skal skynde dig at komme til telefonen, for der er en tysker, der vil snakke med dig”. Jeg måtte så over til telefonen, men da jeg kom der over, var der ingen tysker, og så anede jeg jo uråd. En af vores gode venner var netop gået under jorden, og jeg havde også været sådan lidt i klemme ved den lejlighed med tyskerne, men da de ikke vidste, hvem jeg var, slap jeg fri. Jeg gik så over til dem på den anden side af gaden og sagde: ”Nu må I undskylde. Nu er det mig, der går under jorden, for sådan og sådan”. ”Det behøver du ikke” sagde de, ”for vi har lige hørt, at krigen er forbi. Vi har lige hørt det i radioen”. Jeg nåede altså ikke at høre fredsbudskabet første gang, men jeg har hørt det hundrede gange siden.

I 1950 efter krigen, hvor der kom Marshallhjælp til Danmark, blev jeg en af de første, der kom til USA på en fire måneders studietur for at studere landbrug og se, hvordan vi kunne forbedre vort eget landbrug. Gudrun gik så herhjemme og passede vore børn, men hun har været derovre siden.

I 1950erne, da jeg var med i så meget organisationsarbejde, var jeg blandt andet i Paris engang om året. Jeg var rejst for Landbrugsministeriet og skulle ned til OECD og være med i nogle forhandlinger dernede. Det drejede sig om emner som efteruddannelse, konsulentvirksomhed, oplysningsarbejde og sådan noget. Jeg fik en god bekendt i en af lederne dernede, og han ville meget gerne have mig derned. Jeg var også otte dage til ansættelsessamtale, men Gud ske lov så blev det ikke til noget. Det var jo ikke så let at flytte derned med kone og fem børn. Det kunne vi ikke overse. Det var et godt tilbud, men jeg sagde nej til det. Jeg så også de store dynger, de havde på skrivebordene, og de passede mig nu heller ikke. Så endte det med, at det blev til Grenaa, vi vendte tilbage, da de kom og spurgte, om vi ikke ville tage jobbet efter min far, da han gik på pension i 1956. Der var også andre tilbud, men vi var lidt bundet til Grenaa og til jobbet her. Jeg havde jo som dreng kørt rundt med min far og oplevet virksomheden og selve ideen i det.

Landboforeningen

I Landboforeningen har min far og jeg så siddet i 70 år i træk i Grenaa i den samme stilling. Min far begyndte i 1912. Jeg afløste ham i 1956, hvor vi kom tilbage til Grenaa, og jeg holdt så i 1982. Vi virkede som planteavlskonsulenter, sekretærer og forstandere på den skole, som min far lavede deromme i 1920erne.

Min far blev jo som sagt ansat i 1912, og da var der et arbejde i gang. Forsøgsmarken hørte med og var en del af arbejdet. Fra starten var der for øvrigt både en forevisningsmark og en forevisningshave, men forevisningshaven var altså der, hvor huset blev lagt, og haven blev så senere vores have til villaen. Forsøgsmarken blev startet i 1908, og den blev nedlagt i 1970. Den blev startet før min fars tid. Forsøgsmarken blev brugt som demonstrationsmark, hvor man viste, hvordan det virkede, hvis man gjorde sådan eller sådan. Der blev også lavet andre forsøgsmarker rundt omkring i landet. Jeg tør ikke sige, at vores mark var den første, men jeg har på fornemmelsen, at det er rigtigt. Under alle omstændigheder var det den sidste af slagsen, da vi nedlagde den i 1970.

Grenaa Landboforening byggede på Grønland for at have deres egne lokaler til rådgivning og undervisning. Det var Landboforeningen, der byggede, og villaen blev bygget, så den lignede et stuehus på landet. Det fik man arkitekt Toft til at lave, og det er han jo sluppet fremragende godt fra. Det er en flot bygning.

Det var min fars ide, det med en aftenskole specielt for landbrugets unge. Man havde mange steder almene aftenkurser for de unge i skoler, forsamlingshuse eller lignende steder, men min far mente, at landbruget burde have sine egne kurser, hvor hovedvægten blev lagt på elementært landbrug. Han mente også, at man burde have sine egne lokaler til undervisningen, og foreslog derfor, at Grenaa Landboforening byggede hertil. – Tanken blev som nævnt godt modtaget af egnens landmænd, og man indsamlede 10.000 kroner til formålet. - Byggeriet blev påbegyndt i 1924, og i juni 1925 kunne mine forældre og vi børn flytte ind. Bygningen var så rummelig, at der foruden skolelokale og kontor til konsulenten også var en god bolig til ham og hans familie.

Skolen begyndte i november 1952 med to aftenhold, - hver med en aften om ugen fra november, til forårsarbejdet i marken begyndte. Vi havde to hold i mange år med i alt mellem 80 og 90 unge mennesker på kursus hver vinter fra november til cirka 1. april. De kom bare derind. De tjente ude på gårdene. Meningen fra starten var, at de skulle komme derind om aftenen, for de skulle jo bestille noget om dagen. Det skete imidlertid allerede det andet år, at det ene hold blev lavet til eftermiddagshold, for bønderne her på egnen syntes, det var så god en ide, at de gerne ville give de unge mennesker fri den ene eftermiddag om ugen. Flere af de unge mennesker forlangte ligefrem at komme på skolen, når der skulle aftales fæstebetingelser, men der var også mange bønder, der sagde: ”Jeg vil godt have dig som karl, men du *skal* på kursus”.

Allerede nogle få år, efter at far havde startet skolen, blev der lavet en speciel tilskudslov til den landbrugsfaglige undervisning, nærmest et sidestykke til aftenskoleloven, som omhandler almindelige skolefag, men så kom der igen nye regler, og landbrugsskolerne blev også udbygget, så de fik en meget større betydning, end de havde fra starten af.

”Og jeg lavede kaffe til eleverne”, siger Gudrun. Ja, det startede min mor med allerede fra begyndelsen med at lave kaffe til de her 25–35 unge mennesker, men så tog Gudrun over. I 1950, hvor der blev bygget til med nye lokaler, kunne vi nu have hold helt op til 45 personer, så der var nogle at lave kaffe til.

Skolen på Grønland sluttede i 1970. Der skete så meget på dette område. Man lavede helt om på undervisningen af de unge landmænd. Man skulle blandt andet have Det Grønne Bevis, og meget andet blev også ændret. Der kom helt nye systemer og nye krav. Det gik ellers virkelig godt, men

det er med det som med så meget andet. Tingene ændrer sig igennem tiden. Der kommer nye ideer til, og det, der var godt en gang, bliver overgået af noget andet, der er bedre. Vi kunne heller ikke blive ved med at overkomme det. Der var så mange andre opgaver, der tog vores tid. Blandt andet forevisningsmarken, en demonstrationsmark, hvor vi demonstrerede forskellige dyrkningssystemer, forskellige afgrøder, forskellige kornsorter og sådan noget. Dengang var det almindeligt, at lokale landbo- og husmandsforeninger om sommeren lavede udflugter for deres medlemmer, hvor man besøgte andre egne, gode landbrug og andet af faglig interesse, - blandt andet også vores forevisningsmark og vores skole, og vi havde på den konto måske 3-4000 besøgende om året.

Men der var mange andre arbejdsopgaver. Vi havde hele området fra Femmøller, hvor det skærer op gennem Djursland og ender i Fjellerup. Så vi havde hele landbruget på østsiden af Djursland. Alle bønderne der havde vi med som medlemmer. Dem var jeg rådgiver for, når de havde et eller andet problem, som de skulle have klaret. Hvad de skulle dyrke, hvordan de skulle dyrke det, eller hvordan det skulle gødes. Det var simpelthen rådgivning i planteavl. De kom selv, men jeg har også holdt i hundredvis af foredrag for egnens bønder rundt i forsamlingshuse og andre steder, hvor vi har haft de her 30, 40, 50 stykker måske 30 gange om året.

Da min far startede i 1912, havde han hele Djursland som arbejdsområde, men så skilte de jo fra. Året efter at min far var kommet, antog de en konsulent oppe i Rougsø. Midt i tyverne sprang Kolind, Kalø og Knebel Vig også fra. De ansatte hver en konsulent. Der blev så meget arbejde, at der blev brug for det. Så var der tilbage Grenaa/Ebeltoft Landboforening, men fortsat med betegnelsen Djurslands Samvirkende Landboforeninger. Og stadigvæk havde jeg alt op at gøre. Senere kom alle de andre tilbage igen. Der blev lavet en sammenslutning for hele Djursland, og det var jo nøjagtigt de samme foreninger, som min far startede med.

Jeg har haft uhyre meget med organisationsarbejde at gøre. Jeg har været formand for vores konsulentsammenslutning i adskillige år. Der er også blevet arbejdet meget med genoptræning. I gamle dage, da vi forlod Landbohøjskolen, havde vi fået en masse viden med i rygsækken, og det skulle række hele vores levetid, men det varede jo ikke længe, inden man skulle på efteruddannelse, kurser og sådan noget, fordi udviklingen går så hurtigt. Det har vi arbejdet meget med, men også med organisation, lønforhold og ansættelsesforhold i det hele taget.

Vi havde mange, en 10-1500 landmænd, som medlemmer, og de skulle betjenes. Da vi havde flest medlemmer, havde vi her i Grenaa nok 1200 medlemmer og i Ebeltoft en 3-400, men det er jo svundet også, og det er blevet noget helt, helt andet i dag. Jobbet er også noget helt andet. Jeg snakker en hel del med den tidligere borgmester i Nørre Djurs, Jellesen, det var ham, der overtog mit job, og som han siger: "Det er noget helt andet i dag."

I dag er der også meget rådgivning og sådan, men også meget at hjælpe folk med at udfylde de skemaer, der skal til. Til kontrol, anvendelse af kemikalier, gødning, kontrollering af arealer, så man er sikker på, at de rigtige penge bliver udbetalt til de rigtige mennesker. Men det har ikke noget at gøre med faglig rådgivning, med det, man har lært på Landbohøjskolen.

Jellesen blev ansat fem år, før jeg tog min afsked. Da ledte jeg efter en afløser. Det har været sådan et princip for mig, at jeg skulle have en afløser, der skulle arbejdes ind, så det blev en glidende overgang. Vi arbejdede sammen en fem-seks år, og de første par år var han min assistent. Efterhånden overtog han den ene gren og så den anden, så at det til sidst var ham, der stod for planteavlsarbejdet, og jeg så havde det kontormæssige og det administrative. Det har altid været mit

ønske, at folk ikke skulle sidde i topstillinger, til de skulle pensioneres som halvfjerdsårige, for det er for hårdt. Man skulle, når man havde nået en vis alder, kunne trække sig tilbage uden at miste ansigt, om jeg så må sige, og lade de unge komme til med de arbejdskrævende opgaver. Vi ældre kunne så komme med gode råd og erfaringer fra sidelinjen. Men det har jo altid været svært. "Når man nu havde nået en topstilling, så skulle man helst blive der, til man ikke kunne mere", og det har været til skade for mange. Vi fik en harmonisk overgang, selvom der var nogle af vore bestyrelsesmedlemmer, der ikke rigtigt kunne forstå systemet. Men Jellesen og jeg har aldrig haft indbyrdes problemer.

Landbruget er noget helt andet i dag. Der er ikke halvt så mange landbrug, som da jeg holdt for 25 år siden, og halvdelen af dem, der er tilbage, lever ikke af det. De har noget andet arbejde ved siden af. Det er nok ikke statistisk rigtigt, men det er tendensen. Jeg har ikke spor imod det. Jeg synes, udviklingen er fantastisk, men jeg har noget imod, når folk siger: "Hvad var det for noget pjat, det, I lavede dengang. Det var noget dumt noget, I lavede i gamle dage". Alt det, vi lavede dengang, skal vurderes ud fra den tids forhold og betingelser og ikke ud fra vor tids viden.

Jeg har jo afløst min far, og jeg har ofte været ude for, at folk har sagt til mig: "Hvad er det? Du siger sådan, din far sagde noget andet"! Men så svarede jeg: "Hvis jeg blev ved med at sige det, min far sagde, så skete der jo ingen udvikling. Det, han sagde, var rigtigt dengang, det blev sagt, men der er sket en udvikling, og så må jeg sige noget andet". Nu skal jeg ikke nævne navne, men der var da enkelte, der ikke forstod sådan noget. Men så kan jeg da også sige, at de er nogle af de første, der er blevet "sat ud af spillet". De kunne ikke følge med tiden.

Da jeg stod af fra mit arbejde i 1982 sagde jeg, at fra nu af havde jeg ikke forstand på landbrug. Der var jo stadig nogen, der ville ringe til mig og spørge om noget. "For du kender jo alligevel vores forhold bedst", men jeg svarede: "Nej det er ikke mig, du skal have fat i". Jeg havde som sagt fulgt efter min far, så jeg vidste jo godt, at der kunne blive problemer i det, hvis man blev blandet alt for meget op og blandede sig i, hvad efterfølgeren gjorde. Så jeg har bogstavelig talt aldrig været på kontoret, efter at jeg holdt op. Jeg har haft et godt forhold til Jens Peter Jellesen, og vi har snakket meget sammen, og mærkværdigvis savner jeg ikke, at jeg ikke har noget at gøre med det længere.

Inden 1970 havde Landboforeningen både kontor på Grønland og kontor i Sigvalds Hjørne, hvor Gitz Johansen havde sit regnskabskontor. Det var jo også Landboforeningens. Men så flyttede vi begge kontorer sammen på Grønland, så det hele blev samlet. Men det er jo alt sammen anderledes nu. Den kontorbygning, vi lavede i 1970, står der stadigvæk og bliver stadigvæk brugt, men det har nok en begrænset tid, for man er ved at snakke om at lave om på det også. Selve villaen eller huset, som vi boede i, blev solgt til private for omkring en syv-otte år siden.

Aktive seniorer

Da jeg var gået på pension, ringede Inge Lise Riis fra Stena Line, dengang "Europafærgen", om ikke jeg havde lyst til at lave noget sammen med dem, Vi havde tidligere arbejdet sammen, når vi havde lavet ture til Sverige, og jeg har brugt dem en hel del. Jeg kendte Inge Lise godt, og hun syntes, det var en god ide, om vi kunne lave nogle ture derover til Sverige. Så gik vi i gang med det sammen med en af hendes medhjælpere.

De næste fem år lavede vi mange ture til Sverige. Vi skrev ud til landbrugsorganisationer, husmandsforeninger og landboforeninger i Jylland og tilbød dem en- eller todages ture til Sverige. Endagsturene havde jeg planlagt sådan, at færgen gik fra Grenaa klokken halv elleve om aftenen, så

vi kom til Helsingborg om morgenen. Vi fik morgenmad på færgen, hvorefter vi kørte i bus rundt i Skåne og kom tilbage til færgen klokken seks. Vi havde spist frokost et eller andet sted på vejen og fik middag på færgen, når vi kom om bord. Så var vi tilbage i Grenaa klokken ti. Så var det farvel til det selskab og goddag til et nyt rejseselskab, der stod og ventede på kajen, og så af sted igen. Det skete flere gange, at jeg havde sådan tre dage i træk. Jeg var med som turleder og lavede planen, og færgekantoret arrangerede det praktiske. Og så snakkede jeg uendelig meget. Hele tiden!

Jeg havde ikke så meget kendskab til landbruget i Sydsverige, men det fik jeg. Jeg sagde til Inge Lise, at jeg skulle have studieture derover, og så fik jeg carte blanche sammen med en af hendes medarbejdere, og vi kørte så sammen rundt derovre for at finde ud af, hvordan turene kunne tilrettelægges. Jeg havde gode forbindelser dertil, fordi jeg har arbejdet med interskandinavisk. Vi har en organisation, der hedder Nordiske Jordbrugsforskere. Der havde jeg været med i arbejdet i 20-30 år, og jeg havde nogle gode forbindelser i den svenske rådgivningskreds. Så der kunne jeg også hente ideer.

Jeg ved ikke, hvor mange mennesker jeg har haft med til Sverige for at vise dem rundt og fortælle, men jeg tror, det har været i hvert fald en 4-5000. De danske bønder har alle sammen været noget mistroiske og ikke troet, at der har været andet end dansk landbrug, der kunne lave noget, men de har opdaget, at svenskerne faktisk også godt kan.

Turene gik mest rundt i Skåne, men også længere op i Halland og Bohuslen og også til Øland. Det var mange ture, men på et tidspunkt får man også brugt det potentiale op, og så fik vi andre ideer. Vi tog til Canada i 1986. Vi havde hørt om nogle ture, der blev lavet derover til. Det var en højskole nede ved Jelling, Brandbjerg Højskole, som havde lavet noget, de kaldte ”Ældre på højskole i udlandet”. Vi syntes, at det lød godt med sådan et kursus, og så tog vi på et tre ugers kursus til Canada.

Vi var derovre sammen med 40 andre pensionister. Der var nogle af dem, der var meget berejste. Andre havde aldrig nogensinde været uden for sognet og kunne ikke snakke udenlandsk. Men vi havde to helt unge tur/kursusledere, og de kunne snakke sprog, de kunne oversætte, de kunne bære kufferten, og de kunne høre, hvad der blev sagt i højtaleren. – Det kunne jeg også dengang. Det var en dejlig tur, og da vi kom tilbage med den erfaring at have været derovre små tre uger, hvor vi boede på en kursusinstitution og havde en fantastisk oplevelse af det, så var vi grebet af ideen, og så sagde vi: ”Her er noget. Her bør gøres noget”.

Så gik vi et par stykker i gang. Vi ville lave en støtteforening, en venneforening, så vi, der havde været med, kunne agitere for at få andre med. Da vi så kom i gang med det, viste det sig, at Jacob Højlund var medlem af bestyrelsen. Jacob og jeg kendte hinanden, for vi havde været med til at lave, det er så en anden sag også, en venneforening for Landbrugsmuseet. Så kom vi i gang med Jacob, men det smuldrede ud. Der opstod pludseligt økonomiske problemer. De blev dog klaret, og selskabet kom på fode igen, og vi fik dannet en støtteforening. Den blev jeg så af en eller anden grund formand for, og det var jeg så nogle år, til midt i 90erne. Da havde vi alligevel fået samlet næsten 1000 medlemmer i den støtteforening.

Vi sender stadig mellem 1500 og 2000 mennesker ud på kurser rundt omkring i hele verden hvert år. Kurserne foregår på den måde, at om formiddagen hører man lokale folk fortælle om sociale forhold, om skoleforhold, om økonomi, om virksomheder og så videre. Om eftermiddagen besøger vi så de skoler og institutioner, der er blevet fortalt om. Så snakker vi så sammen om det, og nogle

gange kommer der ”en ligemand”, en pensionist, og fortæller. Det har været meget spændende, og vi har haft rigtig meget ud af at være med på mange ture gennem årene. Foredrag og det, der blev sagt, blev tolket, og det foregik, så alle kunne fange det hele. Jeg, som er ret velbevandret i engelsk, kunne følge med i oversættelsen og kunne konstatere, at den simpelthen var prima.

Men også sådant noget ændrer sig, og jeg må tilstå, at målgruppen, da vi startede i 80erne, bestod af folk, der ikke havde en rød øre ud over folkepensionen og så måske en lille, og det var en lille, friværdis villa, og mennesker, der ikke tidligere havde været udenlands, og folk, der ikke kunne et ord udenlandsk. Dengang var rejsemålene primært Europa, og det længste væk var Canada, men nu er det jo også Australien, Kina og andre fjerne steder. Det er, som om det hele er blevet mere avanceret, og folk har jo penge nok.

Jeg interesserer mig meget for slægtshistorie og har brugt megen tid på det. Så engang, hvor der var tale om, at vi skulle lave et familietræ, spurgte jeg om, hvem der skulle sørge for invitationerne til alle de mennesker, men det skulle jeg, fik jeg at vide, for jeg havde jo samlet alle oplysningerne i forvejen.

Vi lavede så det slægtstræ, og der var vi mødt en 130 stykker. Det var cirka halvdelen, der var mødt. Jeg har en nevø, der professionelt laver rammer, og han havde lavet en ramme med alle navnene efter min slægtsbog. Da vi så havde mødet, sagde han: ”Her er en grøn tus, og de, der er her, kan komme op og finde deres eget navn og sætte grøn farve på deres eget blad. Da vi var færdige med slægtstræffet, forærede han mig tavlen. Og det er et dejligt minde at have.

Vi holdt vores 90 års fødselsdag. Sådant lige midt imellem vore to fødselsdage havde vi inviteret børnene og den snævre familie. Vi lejede spejderhytten Falkely, og de, der havde campingvogn, kom med den, og de, der havde telt, kom med det. Og så blev vi 50. Med børn, børnebørn, svigerbørn og oldebørn. Men de kom også alle sammen, alt, hvad der er kommet ud af os to.

Nu er vi så i den situation, at vi ingen steder kommer. Gudrun er bundet til sin kørestol, og vi synes, det er meget besværligt at komme med liftbus og alt det der, og jeg har af egen fri vilje og efter at have kørt i 75 år uden væsentlige problemer opgivet at forny mit kørekort, og bilen er afsat til et barnebarn. Men tro mig: det er noget af en amputation, når man selv har kunnet komme omkring. Jeg har dog fået en ”mini-crosser”, så jeg kan køre småture i byen, men ellers har vi da heldigvis en datter og svigersøn i byen med bil! Og de kommer hver torsdag, hvor vi så går på indkøb.

Det er jo ikke nemt for alle at forstå det offentlige system, - men vi er jo i hvert fald meget imponeret af Posthavens hjælpesystem. Det fungerer knaldgodt! – Jeg har sagt til dem på kontoret, at hvis de får brug for støtte, kan de bare sige til, så er jeg der! De kommer her mindst fem gange om dagen til aftalt tid for at hjælpe Gudrun, - og mere, hvis hun har brug for det og bruger sit nødkald. Det fungerer fuldkommen perfekt, - og så er de alle venlige og rare! Og det hele gælder også sygeplejen og fysioterapien!

- - Ja, tiden går – og den er gået for os med mange ting. Der er nok også noget, vi ikke har nået herhjemme, for tiden har været brugt til andet, men det har været et spændende liv, og vi har i hvert fald ikke ligget på den lade side. Og selv om der er mange steder i verden, vi også gerne ville have set, så føler vi ikke, at vi har noget til gode, men er glade for alt det, vi har oplevet.

Jeg har nu altid sagt, at jeg ikke vil skrive mine erindringer, fordi jeg mange gange har oplevet, at en, jeg har kendt, næsten er blevet ugenkendelig i sine egne erindringer, men nu blev det så til lidt alligevel.

